

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL MEKANDA KOLEKTİF HAFIZANIN SÜREKLİLİĞİNİN
İRDELENMESİ: BALAT SEMTİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlknur AYAZ

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

Aralık 2025

T.C
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KENTSEL MEKANDA KOLEKTİF HAFIZANIN SÜREKLİLİĞİNİN
İRDELENMESİ : BALAT SEMTİ ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İlknur AYAZ
(36213624003)

Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

ARALIK 2025

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ

Bu tez çalışmasının her aşamasında yardım, öneri, bilgi, tecrübe ve desteklerini esirgemedi beni her konuda yönlendiren danışman hocam Sayın Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ'e teşekkürü borç bilirim.

Ayrıca tüm hayatım boyunca olduğu gibi bu çalışmalarım süresince de benden her türlü desteklerini esirgemeyen annem Aysel AYAZ'a, dayılarım Cebrail ve Mehmet BİÇER'e daima desteğini hissettiğim kardeşlerim Öznur ve Berat AYAZ'a teşekkür ederim.

Çalışmam boyunca gerek psikolojik olarak gerekse akademik yazıma ilişkin verdiği bilgiler, sabırlı okumaları ve yardımlarından dolayı sevgili kuzenim Yüksek Makine Mühendisi Vedat Emin AYAZ'a ve sevgili arkadaşım Nur Eser ÖZER'e minnettarım.

Ayrıca çalışmam süresince fiziksel ve manevi olarak yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Esmâ ORHAN ve Emine ALADAĞ'a, çalışmamı yaparken yollarımızın kesiştiği ve bu konuda bana desteklerini hissettiren değerli proje koordinatörüm Burcu DOĞAR'a

teşekkür ederim.

ONUR SÖZÜ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Kentsel Mekanda Kolektif Hafızanın Sürekliliğinin İrdelenmesi, Balat Senti Örneği” başlıklı bu çalışmanın bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığına ve yararlandığım bütün kaynakların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

İlknur AYAZ

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR VE ÖNSÖZ.....	iv
ONUR SÖZÜ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ÇİZELGELER DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
SEMBOLLER VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT.....	xi
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Tezin Amacı.....	2
1.2 Tezin Kapsamı	3
2. KURAMSAL TEMELLER	4
2.1 Kentsel Mekan Paradigması	4
2.2 Mekan Algısı,Kentsel Kimlik ve Kolektif Hafıza	5
2.2.1 Mekan algısını ekileyen faktörler	7
2.2.2 Kent kimliği ve kolektif hafıza	11
2.2.3 Kentsel hafıza ve kentsel mekan arasındaki ilişki	12
2.3 Mekan – İnsan İlişkileri Üzerine Yaklaşımlar	14
2.3.1 Fenomenolojik yaklaşım.....	14
2.3.2 Sosyolojik ve sosyo- psikolojik yaklaşımlar	15
2.4 Kolektif Hafıza Kavramının Kuramsal Temelleri	16
2.4.1 Maurice halbwachs’da kolektif hafıza kavramının unsurları	17
3. MATERYAL VE YÖNTEM.....	18
3.1 Çalışma Alanı.....	18
3.2 Veri Kaynakları.....	19
3.3 Yöntem.....	22
4. BULGULAR.....	24
4.1 Çalışma Alanının Tarihsel ve Mekansal Gelişimi	24
4.1.1 Balat semtinin tarihsel gelişimi	25
4.1.2 Haliç’in liman,kıyı ve iskelelerinin tarihsel gelişimi.....	26
4.1.3 Bizans döneminden 19.yy’a kadar geçen dönem	28
4.2 Balat’ın 19.yy’da Değişimini Etkileyen Sosyal ve Mekansal Parametreler ...	31
4.2.1 Sosyo-demografik gelişim ve nüfus yapısı.....	31
4.2.2 Fiziki mekanın gelişimi	32
4.2.3 Afetler sonrası fiziki mekanın değişimi.....	34
4.2.3 Fener-Balat rehabilitasyon projesi	36
4.3 Çalışma Alanı Yerel ve Alan Bağlamı Analizleri	41
4.3.1 Kentsel doku analizleri	42
4.3.2 Alan bağlamı kentsel doku analizi.....	54
4.3.2 Kolektif hafızanın süreklilik ve kopuşu.....	61
4.3.3 Yaya süreklilik ve sokak fonksiyon analizi	64
6. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	67
KAYNAKLAR	69
ÖZGEÇMİŞ	73

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 4.1 : Balat semtinin ulaşım türlerine göre sınıflandırılması.....	43
Çizelge 4.2 : Balat semti için ulaşım planlama önerileri..	44
Çizelge 4.3 : Balat semt çevresi mahalle nüfus yoğunluğu.	47
Çizelge 4.4 : Balat semtinin kentsel donatı analizi..	49

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1 : Mekan algısının bileşenleri.....	8
Şekil 3.1 : Çalışma alanının il,ilçe ve semt konum haritası..	18
Şekil 3.2 : Çalışma yapılan alanların dağılımı.	21
Şekil 3.3 : Yıllara göre yayın durumları..	21
Şekil 3.4 : Yöntem akış şeması.	23
Şekil 4.1 : Balat'ın tarihsel ve fiziki mekan değişimini etkileyen yıllar.....	24
Şekil 4.2 : Bizans dönemi limanların kent çevresindeki dağılımı.....	27
Şekil 4.3 : Haliç'in tarihsel süreç içinde kimlik oluşumu.	28
Şekil 4.4 : İstanbul'un (4- 7.yüzyıl) önemli yapıları.	29
Şekil 4.5 : Bizans döneminde sahil surları.	30
Şekil 4.6 : 1871 İstanbul'un gelişim haritası.....	33
Şekil 4.7 : 1900 İstanbul'un gelişim haritası.....	34
Şekil 4.8 : Balat değişen ve dönüşen mekamların zihin haritası.	36
Şekil 4.9 : Fener -Balat Restorasyon çalışmaları.	37
Şekil 4.10 : Cephe Rehabilitasyonu Projesi kapsamında cephe uygulamaları.....	39
Şekil 4.11 : Balat evlerinin mekansal özellikleri.	40
Şekil 4.12 : Kentsel doku analizleri.	41
Şekil 4.13 : Ulaşım arterleri.	42
Şekil 4.14 : Ulaşım arterlerinin sınıflandırılması.	45
Şekil 4.15 : Nüfus yoğunluğu analizi.....	46
Şekil 4.16 : Kentsel donatı analizi.....	48
Şekil 4.17 : Koruma statüsü tarihsel doku analizi.	50
Şekil 4.18 : Koruma statüsü Dünya Miras alanları analizi.	51
Şekil 4.19 : Koruma statüsü statüsü Sit analizi.	52
Şekil 4.20 : Alan bağlamı ulaşım analizi..	54
Şekil 4.21 : Alan bağlamı doluluk- boşluk analizi.....	57
Şekil 4.22 : Alan bağlamı tescilli yapı analizi.....	58
Şekil 4.23 : Hafıza merkezi uluslararası konferans.....	61
Şekil 4.24 : Alan bağlamı kolektif hafızanın süreklilik ve kopuş analizi... ..	62
Şekil 4.25 : Alanbağlamı yaya süreklilik ve sokak fonksiyon analizi.	66

SEMBOLLER VE KISALTMALAR

UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization)
CBS	: Coğrafi Bilgi Sistemleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
İBB	: İstanbul Büyükşehir Belediyesi
MÖ	: Milattan Önce

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

KENTSEL MEKANDA KOLEKTİF HAFIZANIN SÜREKLİLİĞİNİN İRDELENMESİ: BALAT SEMTİ ÖRNEĞİ

İlknur AYAZ

İnönü Üniversitesi
Fen Bilimleri Enstitüsü
Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı

73+XI sayfa

2025

Danışman: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

Kentler, yüzyıllar boyunca farklı toplumların izlerini taşıyarak biçimlenen ve geçmişten bugüne aktarılan ortak bir hafızayı barındıran yaşam alanlarıdır. İnsan topluluklarının zaman içinde yer değiştirmeleri, farklı kültürlerle etkileşimleri ve çevreyle kurdukları ilişkiler sonucunda ortaya çıkan bu izler, kentlerin hafızasında birikerek mekânın kimliğini oluşturur. Bu birikim, sadece fiziksel öğelerle değil, aynı zamanda insanların deneyimleri, gündelik yaşam pratikleri, duygu dünyaları ve sosyal ilişkileriyle anlam kazanır.

Kolektif hafıza; bireysel anılardan çok daha geniş bir yapıyı ifade ederek, toplumların geçmişle kurduğu bağları, geleceğe dair algılarını ve kimlik oluşum süreçlerini belirler. Bir mekânın zaman içinde biriktirdiği izler, o mekânda yaşayan insanların yaşam deneyimleriyle birleşerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir aidiyet duygusunun oluşmasını sağlar. Bu nedenle, kent içinde yer alan her sokak, yapı, meydan veya toplumsal etkileşim alanı; hem geçmişi hatırlatan hem de bugünü ve geleceği şekillendiren bir hafıza katmanının parçasıdır.

Tarihsel sürekliliğin içinde biriken bu katmanlar, mekânın sadece fiziksel değil, duygusal ve sosyal bir bağlamda da okunabileceğini ortaya koyar. Mekânlar, insanların yaşam öykülerini barındıran, hatıraların yeniden üretildiği ve toplumsal kimliğin şekillendiği dinamik alanlara dönüşür. Bu nedenle kolektif hafıza, kentlerin dönüşüm süreçlerinde korunması, anlaşılması ve sürdürülebilir biçimde gelecek kuşaklara aktarılması gereken temel bir değer olarak görülmektedir.

Bu çalışma, Balat örneğinde söz konusu etkileşimi analiz ederek kolektif hafızanın mekânda hangi unsurlar aracılığıyla sürdürülmesini, hangi müdahalelerde kopuş yaşandığını ve bu kopuşların mekânın kimliği üzerinde nasıl etkiler oluşturduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece araştırma, kentsel hafızanın korunması ve dönüşüm süreçlerinin anlaşılmasına yönelik bütüncül ve açıklayıcı bir değerlendirme sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel mekan, Kolektif hafıza, Mekanın biçimlendirilmesi, Kentsel kimlik , Balat semti.

ABSTRACT

Master Thesis

EXAMINING THE CONTINUITY OF COLLECTIVE MEMORY IN URBAN SPACE: THE BALAT DISTRICT EXAMPLE

İlknur AYAZ

Inonu University
Graduate School of Nature and Applied Sciences
Department of Landscape Architecture

73+XI pages

2025

Supervisor: Prof. Dr. Sevgi GÖRMÜŞ CENGİZ

Cities are living spaces shaped by the traces of different societies over centuries, harboring a shared memory passed down from the past to the present. These traces, resulting from the migration of human communities over time, their interactions with different cultures, and their relationships with the environment, accumulate in the memory of cities, forming the identity of the space. This accumulation gains meaning not only through physical elements but also through people's experiences, daily life practices, emotional worlds, and social relationships. Collective memory represents a much broader structure than individual memories, determining societies' connections to the past, their perceptions of the future, and their identity formation processes. The traces accumulated by a space over time, combined with the life experiences of the people living in that space, create a sense of belonging at both individual and societal levels. Therefore, every street, building, square, or social interaction area within a city is part of a layer of memory that both recalls the past and shapes the present and future. These layers, accumulated within historical continuity, reveal that a space can be read not only in a physical context but also in an emotional and social context. Spaces transform into dynamic areas that house people's life stories, where memories are reproduced, and social identities are shaped. Therefore, collective memory is considered a fundamental value that must be preserved, understood, and sustainably transmitted to future generations during the transformation processes of cities. This study aims to analyze this interaction in the Balat example, revealing through which elements collective memory is maintained in space, which interventions cause ruptures, and how these ruptures affect the identity of the space. Thus, the research offers a holistic and explanatory assessment of the preservation of urban memory and the understanding of transformation processes.

Keywords: Urban space, Collective memory, Shaping of space, Urban identity, Balat district.

1.GİRİŞ

Kentlerde karakteristik dokuya sahip semtleri göçler, sanayi ve ticaret için yer seçimlerinden beslenirken bazen de bu durum ve kararlardan olumsuz yönde etkilenmektedir. Her iki durumda da semtler bir hafıza taşıyıcısı olarak karakteristik bir dokuya sahip olabilmektedir. Bu karakteristik doku, yalnızca yapı stoğunun biçimsel özelliklerini değil, aynı zamanda kentin geçmişine ait sosyo-kültürel katmanları, kolektif belleği ve toplumsal aidiyet duygusunu da yansıtmaktadır. Tarihsel süreç içinde farklı dönemlerin üst üste birikmesiyle şekillenen bu semt dokuları, zamanla mekânsal biçimlenmenin ötesinde birer kültürel anlatıya dönüşmektedir (Rossi, 1984; Halbwachs, 1992). Bu nedenle kentsel mekân, sadece fiziksel bir varlık değil, aynı zamanda toplumsal belleğin mekânsal taşıyıcısıdır.

Göç hareketleri, ekonomik faaliyetlerin yön değiştirmesi veya kentsel dönüşüm uygulamaları gibi faktörler, bu semtlerin mekânsal yapısını önemli ölçüde değiştirebilmektedir. Özellikle hızlı kentleşme süreçlerinde, tarihsel dokunun tahrip olması ya da yerinden edilmesi, mekânla kurulan kolektif bağların zayıflamasına neden olmaktadır (Hu, Huang & Zhang, 2024). Bu durum, bir yandan kentin kimlik öğelerinin silinmesine yol açarken, diğer yandan hafızanın mekânsal karşılığını oluşturan sokaklar, meydanlar ve yapılar gibi unsurların sürekliliğini de kesintiye uğratmaktadır (Özkan, 2022).

Kentsel belleğin bu şekilde zayıflaması, yerel toplulukların aidiyet duygusunun azalmasına ve semt kimliğinin dönüşmesine neden olur. Oysa, tarihsel katmanların korunması ve bu katmanların çağdaş planlama kararlarıyla uyumlu bir biçimde yaşatılması, kentlerin özgün karakterinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır (Luo & Yang, 2018). Bu nedenle, kent planlamasında yalnızca yeni mekânsal ihtiyaçlara cevap vermek değil, aynı zamanda var olan karakteristik dokuyu koruyacak stratejiler geliştirmek de kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Son yıllarda yapılan çalışmalar, kentsel belleği planlama süreçlerine entegre eden yaklaşımların, kentsel kimliği güçlendirdiğini ve toplumsal aidiyeti pekiştirdiğini ortaya koymaktadır (Huang & Huang, 2024).

Dolayısıyla semtlerin tarihsel doku ve kimliklerini koruyarak dönüşüme tabi tutulması, yalnızca fiziksel bir tasarım problemi değil, aynı zamanda kültürel sürekliliği sağlama ve geçmişle gelecek arasında anlamlı bir bağ kurma meselesidir. Bu bağlamda, kentsel bellek kavramının planlama politikalarında merkezi bir yer edinmesi, hem kimlik kaybını önlemek hem de sürdürülebilir kentleşmeyi sağlamak açısından stratejik bir önem taşımaktadır.

1.1 Tezin Amacı

İstanbul kentleşmenin giderek arttığı önemli bir metropole dönüşürken kentin tarihsel sürecinde karakteristik dokulara sahip yerleşimlerde değişmiştir. Bu tezin ana araştırma sorusu tarihsel ve kültürel çeşitliliğin kolektif bir hafızaya evrildiği metropol semtlerde hafızanın sürekliliği nasıl değiştiği üzerine kurulmuştur. Balat semtinin İstanbul için kolektif hafızanın şekillendiği önemli bir kentsel mekân olduğundan hareketle bu çalışma Balat semtinde fiziksel mekan, insan ve sembolik öğeler arasında oluşan etkileşimi anlamaya odaklanmıştır. Etkileşimin algısal ve sosyal süreci kadar zamansal süreci de mekandaki değişim nedeniyle önemsenmiştir. Bu kapsamda, Balat semtinin fiziksel mekan değerlerinin değişimleri ve bu değişimin semtin sosyal yapısını etkileme biçimlerine yönelik öngörüler elde edilmesi için çalışma tematik eksenler üzerinden kurgulanmıştır. Tematik eksenler mekanın algısını yapılandıran parçalara dayanmaktadır. Bu bağlamda kentsel mekânı oluşturan parçalar ve parçaları etkileyen zaman, olay, sosyal etkileşim ve fiziksel değişim ele alınarak, Balat semtinin geçirmiş olduğu değişimin bütüne yansıma biçiminin anlaşılması hedeflenmektedir. Bu hedeften hareketle, tezin temel amacı, kentsel mekan algısı bağlamındaki tematik eksenler ve bileşenlere dayanarak, Balat semtinde insan-mekan-imaj' kavramlarının değişimi ve dönüşümünü takip etmektir.

1.2 Tezin Kapsamı

Kentsel mekân, yalnızca yapısal düzenlemelerden ibaret bir fiziksel çevre değil; insan deneyimi, toplumsal ilişkiler ve kültürel semboller aracılığıyla sürekli yeniden biçimlenen dinamik bir olgudur (Solak, 2018). Fiziksel mekân, insanın gündelik yaşam pratiklerinin gerçekleştiği bir sahne olduğu kadar, bireylerin çevreyle kurduğu duygusal ve bilişsel bağların da taşıyıcısıdır. Bu nedenle, fiziksel mekân, insan ve sembolik öğeler arasındaki etkileşimi anlamak, mekânın toplumsal anlamını çözümlemek açısından temel bir önem taşımaktadır.

Mekânın fiziksel bileşenleri yapı ölçeği, doku, ulaşılabilirlik, kamusal alan düzeni insan davranışlarını yönlendirirken, insan da mekâna deneyim ve anlam katar. Tuan'a (2001) göre "mekân" ancak insanın yaşantısı ve belleğiyle birleştiğinde "yer"e dönüşür; bu dönüşüm, bireylerin çevreyle kurduğu duygusal ilişkiyi şekillendirir. Benzer biçimde Relph (2016), yerin anlamını "insanın varoluşsal deneyimi" olarak yorumlar. Dolayısıyla fiziksel çevre,

insan deneyiminden bağımsız düşünülemez; çünkü her mekân, onu kullanan bireylerin eylemleriyle anlam kazanır.

Sembolik öğeler, bu anlamın görünür hale geldiği kültürel kodlardır. Bir mekândaki yapı tarzı, renk, koku, ses, dini yapı ya da sokak ismi gibi unsurlar, toplumun geçmişine ve ortak belleğine ait izler taşır (Erarslan, 2020). Bu semboller, bireylerde aidiyet hissi ve kimlik bilinci oluşturur. Kentin fiziksel dokusu içinde yer alan bu öğelerin okunması, kentsel belleğin ve kimliğin sürekliliğini anlamak açısından önemlidir (Ünlü, 2015).

Günümüz kentlerinde yoğunlaşan kentsel dönüşüm ve ticarileşme süreçleri, sembolik anlamları zayıflatmakta, fiziksel mekân ile insan arasındaki ilişkiyi yüzeyselleştirmektedir (Alpman, 2019). Bu nedenle, insan ve sembolik öğelerle bütünleşen mekânsal yapının çözümlenmesi, sadece estetik veya planlama bağlamında değil, aynı zamanda toplumsal aidiyet, kültürel süreklilik ve kentsel kimlik açısından da gereklidir.

Fiziksel mekân, insan, sembolik öğe etkileşimi, kentin kimliğini belirleyen temel dinamiklerden biridir. Bu ilişkiyi anlamak, kent planlama ve koruma çalışmalarında mekânın sadece işlevsel değil, anlamsal ve duygusal boyutlarını da değerlendirmeyi mümkün kılar (Kef, 2020). Böylelikle kentler yalnızca yapısal birer sistem değil, insan belleğiyle bütünleşmiş yaşayan organizmalar olarak ele alınabilir.

Bu tez çalışması kapsamında fiziksel mekânın biçimsel özellikleri, insan deneyimi ve sembolik öğelerin birlikte analiz edilmesi kentsel kimliği tanımlayan katmanların bütünlüğünün ve etkileşiminin önemli olduğunu göstermektedir. Bu bütünlüğü ve etkileşimi anlamak, hem geçmişle kurulan sembolik bağların korunması hem de geleceğe yönelik sürdürülebilir bir mekân bilincinin inşası açısından yaşamsal bir gerekliliktir.

2. KURAMSAL TEMELLER

2.1 Kentsel Mekan Paradigması

Kentsel mekan paradigmalarının tarihsel gelişimi (saniyeleşme, modernizm, post-modernizm), kültürel-bölgesel bağlamı (Avrupa kentleri, asya kentleri, Amerika kentleri), sosyal içeriği (sosyal eşitlik, katılım, kamusal alanlar) ve teknolojik ilerlemelerle birlikte değişen biçimleri (akıllı kentler, sürdürülebilir mimari, peyzaj şehirciliği gibi) bulunmaktadır. Ancak bu tez kapsamında kentsel mekan sosyo-kültürel bağlam üzerinden irdelenmektedir. Bu kapsamda kentsel mekan yalnızca fiziksel boyutlarıyla eni, boyu ve yüksekliğiyle tanımlanabilecek bir yapı değildir. Bu mekân, aynı zamanda kentsel olayların gerçekleştiği bir zemin oluşturarak, kentliler tarafından kullanılması ve deneyimlenmesiyle anlam kazanmaktadır (Bakan & Konuk, 1987). Kentsel mekan, somut bir eser olarak, temelde tarihin sürekliliği içindeki sosyal yapıyı temsil eder. Mekansallık yalnızca önceden var olan sosyal bağlantıların bir sonucu değil, aynı zamanda toplumun tarihsel olarak kendini ifade ettiği önemli bir boyuttur (Castells, 1978). Castells'in (1978) kentsel mekan tanımına göre, mekanın fiziksel konfigürasyonundaki ve işlevlerindeki zamansal değişiklikler ve dönüşümler sosyo-kültürel bir çerçevede yansıtılmaktadır. Söz konusu mekanda, tek taraflı bir etkiden ziyade, zaman zaman uyumlu, bazen uyumsuz unsurlar dizisine dayanan bir karşılıklı etkileşim doğrultusunda ilişki yapısı yeniden oluşmaktadır. İnsanlar, bu yapı içerisinde mekansal yapıları şekillendiren, hizmet eden ve onlara sosyal önem veren karmaşık çağrışımlar ağının aktörü olarak kabul edilmektedir. Bu ağın önemli bir aktörü olma durumunu Zhang, (2024) kentsel mekan tanımında şu şekilde ifade etmektedir. Kentsel mekan sosyal, kültürel ve sanatsal etkileşimlerin biçimlendirdiği dinamik bir varlık olduğu için bilişsel bir varlık işlevi üstlenmektedir.

Kentsel mekânın analizinde, toplumsal ve mekânsal ilişkileri birbirinden ayrı değerlendirmemek gerekir. Bu tür bütüncül bir yaklaşım, toplumsal yapıyla mekân arasındaki karşıtlıkları aşarak daha kapsayıcı bir çerçeve sunar (Keskinok, 1988: 67–75). Castells'e göre kentsel mekân, ekonomik, politik ve ideolojik sistemlerin birleşiminden doğan toplumsal pratiklerle şekillenir. Bu bağlamda, kentsel mekân, salt fiziksel bir boşluk ya da nötr bir yüzey değil, sürekli olarak ideolojik içeriklerle yeniden üretilen simgesel bir yapı ağıdır.

Castells'in yaklaşımda iki temel etkiden söz edilir:

- **Konjonktürel etkiler:** Var olan mekânsal formlar ve tarihsel süreçten aktarılan unsurların etkisi.
- **Simgesel ağların etkisi:** Mekânsal biçimlere atfedilen anlamların, o biçimlerin hem kentsel yapıdaki işlevsel yeri hem de kültürel tarih içindeki temsilleriyle ilişkili olması.

Gökdelenler yalnızca işlevsel yapılar değil; aynı zamanda içinde yer aldıkları kültürel, sanatsal, teknolojik ve tasarımsal bağlamlardan beslenen ve ideolojik pratiklerle anlam kazanan simgesel öğelerdir (Castells, 1978: 219). Castells'e göre mekân yalnızca ideolojik bir araç değil; aynı zamanda üretimin, tüketimin (ve yeniden üretimin) ve değişimin gerçekleştiği çok katmanlı bir yapı olarak ele alınmalıdır.

2.2 Mekan Algısı, Kentsel Kimlik ve Kolektif Hafıza

Mekan algısı ile ilgili araştırmalar çoğunlukla sembolik anlamlar, kimlik ve tarihsel anlatıların kentsel mekan algısını nasıl şekillendirdiğine odaklanmaktadır. Mimari, kamusal sanat ve kültürel mirasın sosyal ilişkiler ve bireysel deneyimlerdeki arabuluculuk rolünü ele almakta ve kentsel sembollerin kimlik ve mekan yaratımına nasıl katkıda bulunduğunu açıklamak için mekansal üretim teorisi ve sembolik etkileşimcilik gibi çerçeveler kullanmaktadır (Zhang, 2024 ;Jieqiong ve Malek, 2025).

Mekân tasarımı temel bir gerçeklik olarak kabul edilen ve zamansal bir olgu niteliği taşıyan algı, kullanıcının eylemleriyle birlikte uzamsal bir deneyime dönüşerek, kavramsal temsili mümkün kılar ve mekânın yorumlanmasına imkân sağlar. Bu bağlamda, mekân tasarımı bir yandan temsil olgusu üzerinden işlevsellikten uzaklaşıp sembolik sınırları aşma çabası iken, öte yandan bireyin toplumsal bağlam içinde kendini, başkalarıyla karşılaştırarak tanımladığı ve bu ilişkiler üzerinden kimliğini yansıttığı bir süreci ifade eder. Bu noktada, mekânın temsil gücünün kaynağı, yalnızca anlamın işlevsel yararlarında değil; daha çok bireyde bıraktığı etkiler ve çağrışımlar düzleminde aranmalıdır. Mekânın duyular aracılığıyla algılanan hali ile fiziksel olarak deneyimlenen hali arasında çoğu zaman benzerlik bulunsa da, bu iki düzlemin birebir örtüşmesi nadiren karşılaşılan bir durumdur. Bunun nedeni, algılamanın bütünüyle öznel bir süreç olmasıdır. (Frolov, 1984) algıyı, "duyu organlarını doğrudan etkileyen maddi dünyaya ait nesne ve süreçlerin dışsal özelliklerinin duyusal temsili" olarak tanımlar. Bu tanımdan hareketle, algılama; bireyin maruz kaldığı

uyaranlar sonucu o an içinde yaşadığı deneyimlerden bazılarını seçerek, bu uyaranlara ilişkin farkındalık geliştirmesi süreci olarak değerlendirilebilir (Arayıcı, 2003).

Gestalt Kuramı, bireylerin çevresel uyaranlara ilişkin algı süreçlerinde, yalnızca parçaları değil, bu parçaların nasıl bir bütün oluşturduğunu esas aldıklarını savunmaktadır. Bu yaklaşıma göre, anlam ve bütünlük, tek tek bileşenlerden ziyade, bu bileşenlerin birbirleriyle kurdukları ilişkiler ve bir araya geliş biçimleriyle ortaya çıkmaktadır (Günay, 2007). Bu bağlamda Gestalt Kuramı, mekânsal bellekte yer edinen bilgilerin, doğrudan algısal kavrama yoluyla zihinde yapılandığını ileri sürmektedir.

Bilginin algılanması yalnızca dış dünyadan gelen uyaranlara dayanmaz; aynı zamanda birey, bu uyaranları zihinsel olarak gruplandırmakta ve nesnelerle bu nesnelere ait duyuşsal veriler arasında bağlantılar kurarak anlam inşa etmektedir. Zihinsel gruplamaların oluşum biçimini ve bu gruplamaların mekân algısı üzerindeki etkisini açıklayan "algısal örgütlenme ilkeleri", yakınlık (proximity), benzerlik (similarity), tamamlama (closure), kapalılık (closeness), devamlılık (continuity) ve şekil-zemin ilişkisi gibi temel yasalardan oluşmaktadır (İnceoğlu, 2010). Bu doğrultuda, algı; duyuşlar aracılığıyla fark edilen nesnelerin belirli ilişkiler çerçevesinde anlamlandırılması süreci olarak tanımlanabilir (İnceoğlu, 2010). Bu anlamlandırma süreci, bireyin yaşamı boyunca edindiği zihinsel ve deneyimsel birikimle yakından ilişkilidir. Birey, bir mekânı görsel olarak algıladığında, belleğinde yer eden geçmiş deneyim ve bağlamlar doğrultusunda bazı çağrışımlarda bulunur. Bu çağrışımları tetikleyen çevresel uyaranlar, mekâna dair zihinsel izlerin oluşmasına neden olur. Bu nedenle mekân algısı, yalnızca fiziksel çevrenin özelliklerinden ibaret değildir; aynı zamanda bireyin o mekânı hangi bağlamsal çerçevede değerlendirdiğiyle de şekillenir.

Bireyin mekânı algılama biçimi; geçmişte karşılaştığı uyaranların anlamı, içeriği ve deneyimlerin bellekteki toplamıyla doğrudan ilişkilidir. Bu algıların daha sonra hatırlanabilmesi için ise bellek, temel bir bilişsel işlev görür. Bu bağlamda, bireyin mekâna dair geliştirdiği ilk izlenim, büyük ölçüde onun mekânla kurduğu ilişkinin niteliğine bağlı olarak şekillenmektedir. Bu ilişki; bireysel deneyimler, kişisel özellikler ve mekânın fiziksel ya da işlevsel karakteristikleri gibi çok katmanlı unsurların etkileşimiyle oluşur. Bireyin çevresel unsurlara verdiği tepkiler, yalnızca bu öğelere yönelik algılarla değil, aynı zamanda bu öğeler arasındaki bağların zihinsel düzlemde nasıl örgütlendiğiyle de ilişkilidir. Bu süreç, duyuşsal algıyla başlar ve bireyin çevresel verileri anlamlandırmasıyla tamamlanır (Lang, 1987). Bu çerçevede kentsel imaj; bireyin mekâna dair duyuşsal deneyimleri ile geçmiş yaşantılarının bütüncül bir yansıması olarak ele alınmaktadır. Kentsel imaj, bireyin çevresini

tanıma, mekânsal bilgileri yapılandırma ve çevrede nasıl davranması gerektiğini belirleme sürecinde önemli bir rol üstlenir. Lynch (1960), kentte bireyler tarafından algılanan bu imgesel unsurları; bölgeler veya dokular, yollar, sınırlar (kenarlar), odak noktaları ve işaretleyici öğeler olmak üzere beş temel başlık altında sınıflandırmaktadır. Bu öğeler, bireyin yaşadığı çevreyi tanımlamasında ve kent deneyimini anlamlı hâle getirmesinde belirleyici faktörlerdir.

Kimlik kavramı, genel anlamda bir bireyin ya da nesnenin ayırt edici özelliklerini ifade eder ve onu benzerlerinden farklılaştıran karakteristik nitelikleri içerir (Webster, 1983). Bu bağlamda kent kimliği, bir kente özgü olan fiziksel, kültürel, sosyal ve tarihsel öğelerin bütüncül biçimde algılanmasıyla oluşur. Yer kimliği ise, belirli bir mekânın diğerlerinden ayırt edilebilmesini ve bireyler için anlamlı hâle gelmesini sağlayan çevresel ve deneyimsel özellikler bütünü olarak tanımlanabilir (Lynch, 1983). Yer ile kurulan bireysel ve toplumsal ilişkiler, zamanla bu kimliği besleyerek, mekânın bellekteki yerini güçlendirir.

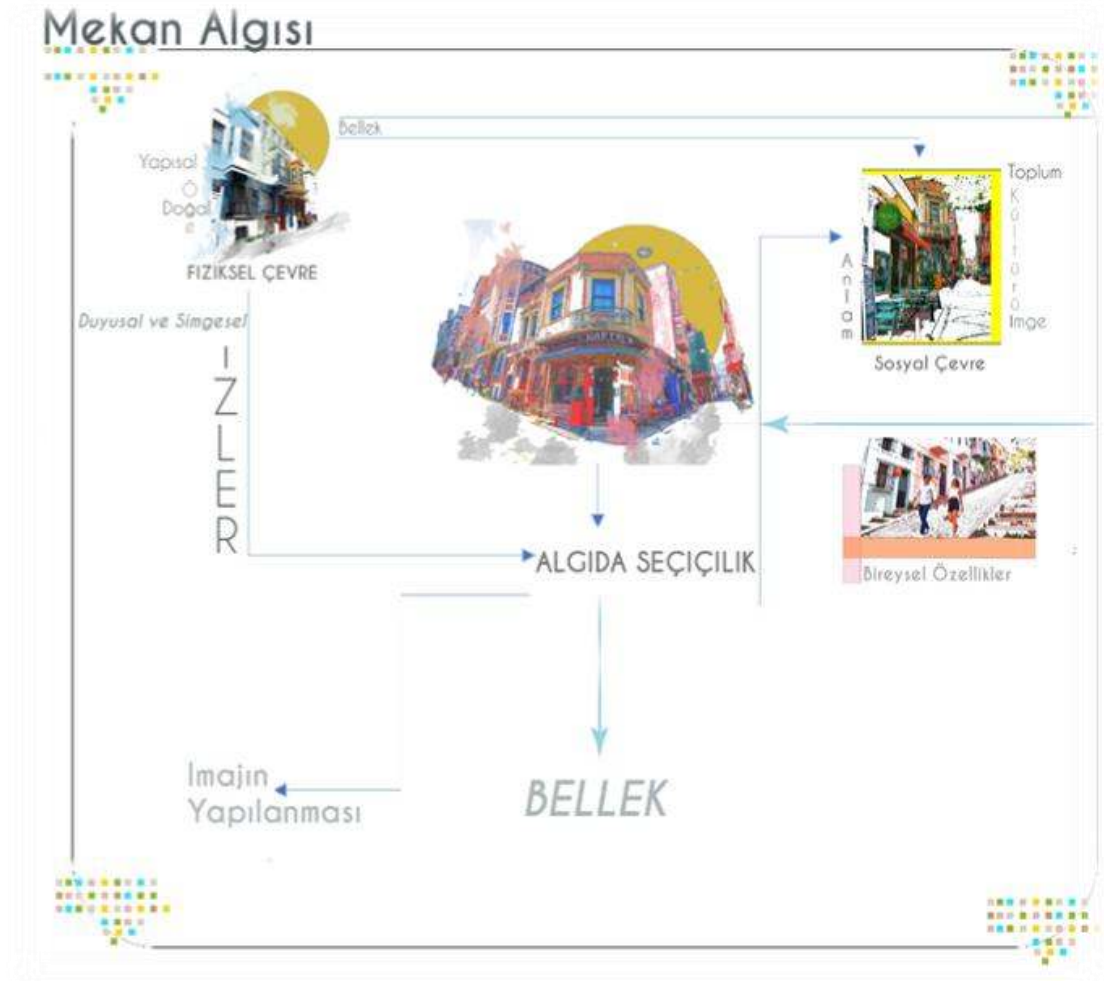
Yerleşimlerin kültürel dokusunun görünür hâle geldiği ve kentsel kimliğin en yoğun biçimde yansıdığı alanlar ise kamusal mekânlardır. Bu alanlar, hem yerel halkın hem de ziyaretçilerin ortak deneyim alanı olarak kültürel kimliğin dışavurumuna imkân tanır. Kamusal alan iki temel boyutta değerlendirilir: İlki, fiziksel çevre aracılığıyla kamusal yaşamı ve toplumsal etkileşimi destekleyen mimari-mekânsal boyut; diğeri ise bu çevrede gerçekleşen faaliyetler ve karşılaşmaların oluşturduğu sosyal boyuttur. Her iki düzlem birlikte ele alındığında, kamusal alanın kent yaşamındaki kimlik kurucu rolü daha net biçimde ortaya çıkar.

2.2.1 Mekan algısını etkileyen faktörler

Kentsel mekâna yönelik algı, bireyin kişisel deneyimlerinden kaynaklanabileceği gibi, toplumsal etkileşimler ve ortak paylaşımlar yoluyla da biçimlenebilir. Bu algının kent düzeyinde anlam kazanması ise, görsel, işitsel ve dokunsal gibi duyuşsal uyarıcılar aracılığıyla mekâna dair izlenimlerin oluşmasıyla mümkün hâle gelir (Şekil 2.1).

Algı kuramları, mekânı yalnızca fiziksel bir yapı değil, düzenli ve bütüncül bir sistem olarak ele alır. Bu yaklaşıma göre, mekânı meydana getiren unsurlar, her biri kendine özgü nitelik ve kimlik taşısa da, bir araya geldiklerinde bireysel özelliklerinden bağımsız olarak yeni bir bütünlük oluştururlar. Bu anlayışın temelini oluşturan Gestalt kuramı, “bütün, parçaların

basit toplamından farklıdır” görüşünü savunur (Atkinson, 1965/1995; akt. Erkan, 1995, 2002).

Şekil 2.1 : Mekan algısının bileşenleri.

Henri Lefebvre, kendisinden önce geliştirilen mekân kuramlarına eleştirel bir bakışla yaklaşmış ve bu alandaki hâkim düşünce biçimlerini sorgulamıştır. Felsefe, matematik, mimarlık ve edebiyat gibi farklı disiplinlerin mekâna dair yaklaşımlarını yetersiz ve sınırlı bulmuştur. Lefebvre’in mekân kavrayışı, mekânı durağan ya da yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, algılanan ve yaşayan bir organizma olarak ele alır. O, mekânı bedenle özdeşleştirerek tanımlar; bireyin beden aracılığıyla yaşadığı deneyimler, hisler ve pratiklerin mekânın oluşumuna doğrudan katkı sağladığını vurgular. Bu bağlamda Lefebvre, her bedenin kendi mekânını kurduğunu ve bu sürecin aynı zamanda bedenin kendisini yeniden üretme biçimi olduğunu dile getirir: “Beden, maddi âlemdeki etkileri, aletleri ve nesneleri üretmeden önce ve kendini beslenerek ve bir başka bedeni doğurarak kendini yeniden üretmeden önce her canlı beden bir mekândır; orada kendini ve mekânı üretir” (Lefebvre,

2014). Henri Lefebvre, mekân kavramını bedenle birlikte düşünerek ona toplumsal bir boyut kazandırır. Ona göre mekân, yalnızca fiziksel bir zemin değil, bedenin hareketleri, pratikleri ve etkileşimleriyle anlam kazanan dinamik bir yapıdır. Lefebvre, bu yaklaşımıyla mekânın bireysel deneyimlerden ve toplumsal süreçlerden bağımsız değerlendirilemeyeceğini ortaya koyar. Nitekim mekânın, toplumsal ilişkiler çerçevesinde inşa edildiğini “(Toplumsal) mekân, (toplumsal) bir üründür” şeklindeki ifadesiyle açıkça belirtmiştir (Lefebvre, 2014, s. 56). Algı, duyular yoluyla elde edilen uyarıların, belirli bir ilişki sistemi içinde anlamlandırılması sürecidir (İnceoğlu, 2010). Bu süreçte belleğin rolü belirleyicidir; çünkü mekâna dair algıların hatırlanabilmesi belleğin etkin işleyişine bağlıdır. Mekânı algılayan bireyin zihninde oluşan ilk izlenim, büyük ölçüde bireyin kişisel deneyimleri, bireysel özellikleri ve mekânın fiziksel-sosyal yapısı gibi faktörlerle şekillenmektedir. Bireyin çevresiyle kurduğu ilişkiler, çevresel öğelerle olan etkileşimleri sonucu zihinsel imgeler oluşturur. Bu imgeler, duysal uyarılarla başlar ve zihinsel anlamlandırma süreciyle tamamlanır (Lang, 1987). Bu çerçevede, kentsel imaj; bireyin geçmiş deneyimleri ve mekâna ilişkin duygularıyla şekillenen bir bütün olarak değerlendirilir. Kentsel mekânın algılanmasında ve yorumlanmasında etkili olan imgesel öğeler, Lynch’in (1960) sınıflandırmasına göre bölgeler (districts), yollar (paths), kenarlar/sınırlar (edges), odak noktaları (nodes) ve işaret öğeleri (landmarks) biçiminde tanımlanmaktadır.

Kevin Lynch ve Norberg-Schulz'un çalışmalarında, kentsel algının yalnızca mekânın fiziksel unsurlarına değil, aynı zamanda bireyin bu unsurlarla kurduğu deneyimsel ilişkiye dayalı olarak biçimlendiği vurgulanmaktadır. Kentsel çevrede gerçekleşen hareketler, bu hareketlerin yönü ve ardışık deneyimlerin oluşturduğu örüntü, bireyin mekâna dair zihinsel imgelerini şekillendirir. Bu bağlamda, her bireyin algısı kendine özgü olsa da, benzer mekânsal öğelerin ortak biçimde deneyimlenmesi, toplumsal düzeyde paylaşılan imgelerin oluşmasını mümkün kılar (Lynch, 1960). Kevin Lynch ve Norberg-Schulz'un çalışmalarında, kentsel algının yalnızca mekânın fiziksel unsurlarına değil, aynı zamanda bireyin bu unsurlarla kurduğu deneyimsel ilişkiye dayalı olarak biçimlendiği vurgulanmaktadır. Kentsel çevrede gerçekleşen hareketler, bu hareketlerin yönü ve ardışık deneyimlerin oluşturduğu örüntü, bireyin mekâna dair zihinsel imgelerini şekillendirir. Bu bağlamda, her bireyin algısı kendine özgü olsa da, benzer mekânsal öğelerin ortak biçimde deneyimlenmesi, toplumsal düzeyde paylaşılan imgelerin oluşmasını mümkün kılar (Lynch, 1960).

- **Okunabilirlik:** imajın yapılanması ve yapı-kimlik-anlam ilişkisi. İlk olarak, bir çevrenin okunabilirliği, o çevreyi oluşturan mekânsal öğelerin bütüncül biçimde algılanabilirliğine bağlıdır; çevresel unsurların açık ve seçik biçimde kavranabilir olması, kullanıcı açısından mekânın zihinsel haritasının oluşturulmasını kolaylaştırır
- **İmajın yapılanması:** Evresel imajın yapılanmasında yalnızca anlık duyuşal girdiler değil, bireyin belleğinde yer eden geçmiş deneyimler de belirleyici rol oynar.
- **Yapı, kimlik ve anlam:** imajın bileşenlerinden biri olan "kimlik", bir mekânı diğerlerinden ayıran özgün özellikleri ifade ederken; "yapı", mekânsal ilişkilerin fiziksel örgütlenmesini tanımlar. Bu iki unsurun etkileşimiyle ortaya çıkan kavramsal çağrışımlar ise mekâna anlam kazandırır (Lynch, 1960).
- **Mekânın birey tarafından algılanma süreci;** kişisel özellikler, fiziksel çevresel etmenler ve sosyal yapıya ilişkin unsurların etkileşimiyle şekillenmektedir. Bu unsurların her biri, bireyin mekânsal deneyimini farklı düzeylerde etkileyerek algının yönünü ve derinliğini belirlemektedir.

Bireysel özellikler: Kişisel algı farklılıkları, bireylerin mekânla kurdukları ilişkinin niteliğini doğrudan etkiler. Mekânın birey tarafından nasıl algılandığı; görme, duyma ve konumlandırma gibi duyuşal süreçlerin yanı sıra, geçmiş deneyimler, karşılaştırmalar ve bireysel analizlere dayalı olarak şekillenir. Bu doğrultuda, birey için bir mekânın anlamlı hale gelmesi; kişinin bilgi birikimi, yaşam tarzı, değer yargıları, ihtiyaçları ve o mekânla kurduğu duyuşal bağlarla ilişkilidir. Özak (2008), bireyin ilgi alanlarına hitap eden mekânların, yalnızca temel ihtiyaçlarını karşıladığı alanlara kıyasla bellekte daha kalıcı izler bıraktığını vurgulamaktadır. Dolayısıyla mekânsal hafıza, bireyin ilgisini çeken, anlam yüklediği ve deneyimlediği yerlerde daha güçlü oluşur.

Fiziksel özellikler: Mekânın algısal olarak şekillenmesinde, çevresel uyarıcıların bellekte bıraktığı izler büyük rol oynamaktadır. Yapılı çevre ve doğal öğeler, mekânın görsel, işitsel ve dokunsal yönleriyle birey üzerinde duyuşal ve sembolik etkiler yaratır. Bu etkiler, bireyin zihninde mekânın şematik bir temsiline dönüşür. Semantik yaklaşıma göre, fiziksel çevreden alınan uyarılar yalnızca algılanmakla kalmaz, aynı zamanda anlamlandırılarak belleğe yerleşir. Kahvecioğlu (1998), mekâna ilişkin algıların hem nitel (örneğin renk, koku, yükseklik) hem de nicel (yoğunluk, süre, büyüklük) özellikleriyle zihinsel olarak depolandığını belirtmektedir. Bu süreçte fiziksel çevrenin bileşenleri, bireyin mekânsal hafızasında önemli bir yer tutar.

Sosyal yapı özellikleri: Bireyin bir mekâna yönelik aidiyet duygusu, çoğunlukla o mekânın sosyal anlamlandırılmasıyla ilişkili olarak gelişir. Mekânın algısal olarak benimsenmesi, bireyin yalnızca kişisel deneyimlerine değil; aynı zamanda toplumsal kültür, sosyal değerler ve kolektif hafızada yer edinmiş sembollere bağlıdır. Bu bağlamda, bireyin bir çevreyi fark etme ve ayırt etme biçimi; o toplumda paylaşılan simgeler, normlar ve anlamlarla ilişkilidir. Mekânın kavramsallaştırılması, bireyin sosyal çevresiyle kurduğu ilişkiler, yetiştiği kültürel ortam ve geçmiş birikimleri ile şekillenir. Özak (2008), mekânın birey tarafından anlamlandırılmasının, çevreden alınan bilgilerin zihinsel süreçlerden geçerek belleğe kodlanmasıyla mümkün olduğunu ifade etmektedir. Bu süreçte, birey ve sosyal yapı arasında süreklilik arz eden bir etkileşim bulunmakta ve bu etkileşim, mekâna yüklenen anlamın oluşumunu belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.2 Kent kimliği ve kolektif hafıza

Kentsel mekân, yalnızca fiziksel bir çevre olarak değil; aynı zamanda insanların gündelik deneyimleri, sosyal ilişkileri ve ortak hatırlama biçimleri aracılığıyla sürekli olarak yeniden üretilen dinamik bir alan olarak görülmektedir. Kentteki sosyal ve mekânsal pratikler, bireylerin yer duygusunu (sense of place) biçimlendirmekte; insanların kentle kurduğu bağlar ise zaman içinde kolektif hafızanın oluşumuna ve kent kimliğinin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Bu nedenle kent kimliği, durağan bir yapı değil; toplumsal etkileşimler, ortak deneyimler ve paylaşılan hatıralarla şekillenen kolektif bir belleğin ürünüdür (Relph, 1976; Lynch, 1960).

Kolektif hafıza ile kent kimliği arasındaki ilişki literatürde özellikle mekân–insan etkileşimi üzerinden ele alınır. Ortak buluşma alanları, meydanlar, sokaklar veya semtin sosyal merkezleri gibi mekânlar, toplumsal yaşamın yoğunlaştığı ve hafızanın görünür hâle geldiği stratejik noktalar. Bu alanlarda biriken sosyal pratikler, mekânın geçmişe ait izlerini taşıyan kolektif hafızayı güçlendirirken, kuşaklar arası aktarımın devamlılığını sağlar.

Kolektif bellek kavramı ilk olarak Maurice Halbwachs tarafından sistemli bir biçimde ele alınmış; hafızanın bireysel bir depolama alanı olmaktan ziyade, sosyal bağlamlarda kurulan ilişkiler aracılığıyla şekillendiği ileri sürülmüştür. Halbwachs'a (1925/1992) göre insanlar hatırlama eylemini hiçbir zaman tamamen bireysel olarak gerçekleştirmez; hatırlama süreci, toplumsal çerçevelerin sunduğu dil, semboller ve ilişkiler aracılığıyla mümkün olur. Bu nedenle bellek, özünde kolektif bir yapıya sahiptir.

Jan Assmann (1995) ise kolektif belleği, toplumların davranış ve deneyimlerini yönlendiren, kuşaklar boyunca tekrar eden sosyal pratiklerle aktarılan kültürel bir çerçeve olarak tanımlar. Bu bakışa göre kolektif hafıza, yalnızca geçmişini depolayan bir yapı değil; aynı zamanda mekân, toplum ve zaman arasındaki etkileşimlerle sürekli dönüşen bir süreçtir. Mekân da tıpkı bellek gibi durağan değildir. Lefebvre'nin (1974/1991) vurguladığı üzere mekân “toplumsal bir üründür” ve toplumsal pratikler tarafından algılanır, yorumlanır ve üretilir. Gündelik yaşamın ritimleri, bireylerin iş, sosyal yaşam ve kişisel alanlar arasında kurdukları güzergâhlar, mekânın nasıl deneyimlendiğini ve kolektif hafızanın nasıl inşa edildiğini belirler. Bu nedenle mekânsal pratikler, hafızanın hem oluşumunda hem de toplum aracılığıyla aktarımında kritik bir rol üstlenir.

Bu çalışma, kolektif bellek ile kent kimliği arasındaki ilişkiyi anlamak için özellikle kent içerisinde “buluşma, toplanma ve dağılma” gibi sosyal ve mekânsal pratiklerin yoğunlaştığı ortak mekânlara odaklanır. Bu tür mekânlar, hem hafızanın taşıyıcısı hem de toplumsal sürekliliğin kurucu unsurları olarak değerlendirilmekte; dolayısıyla kolektif hafızanın mekânsal karşılığını anlamada önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır.

2.2.3 Kentsel hafıza ve kentsel mekan arasındaki ilişki

“Bellek” kavramı, Türk Dil Kurumu tarafından “yaşantıların, öğrenilen bilgilerin ve bunların geçmişle kurduğu ilişkilerin bilinçli biçimde zihinde tutulması” olarak tanımlanır. Bu tanımda özellikle “bilinçli olarak saklama” vurgusu, bellek çalışmalarının temel niteliğini ortaya koyar. Çünkü hatırlama ve unutma süreçleri, bireylerin ve toplumların kendilerini nasıl kurduklarını, kimliklerini nasıl sürdürdüklerini doğrudan etkileyen aktif birer eylemdir. Belleğin hiçbir zaman tarafsız olmaması (Pérouse, 2006), hatırlama ediminin seçici, yorumlayıcı ve çoğu zaman kültürel olarak yönlendirilmiş bir süreç olduğunu gösterir. Bu nedenle bireysel ya da kolektif olsun; olayların, mekânların, kişilerin, imgelerin ve duysal izlerin bellekte “kasıtlı bir şekilde” biriktirilmesi, hem geçmişini anlamlandırmada hem de geleceğe aktarılabilecek kültürel sürekliliği oluşturmada kritik önemdedir.

Kolektif bellek kavramı ilk olarak Halbwachs (1992) tarafından sistematik bir biçimde ele alınmış ve bireysel anıların toplum içinde, belirli sosyal çerçeveler aracılığıyla anlam kazandığı ileri sürülmüştür. Halbwachs'a göre kolektif bellek, bireysel hatırlamaların basit bir toplamı değildir; bireyin deneyimleri toplumsal bağlamla sürekli etkileşim içindedir ve hatırlama ancak sosyal ilişkiler içinde mümkün olur. Ricoeur (2012) da benzer şekilde bireysel hafızanın, toplumsal belleğin izlerini taşıdığını ve her bireysel hatırlamanın aslında

kolektif bir perspektif barındırdığını belirtir. Bu görüşler, belleğin yalnızca geçmişin kaydı değil; kimliğin oluştuğu, deneyimlerin işlendiği ve toplumsal varoluşun sürdürüldüğü dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir.

Kentsel mekân ise bu dinamik bellek sürecinin hem sahnesi hem de taşıyıcısıdır. Kentsel yapıyı çevre, bireysel ve toplumsal pratiklerle etkileşim içinde şekillenir; aynı zamanda bu pratiklerin izlerini geleceğe taşır. Böylece, kent mekânı yalnızca fiziksel bir varlık olarak değil, toplulukların ortak deneyimlerinin yerleştiği bir bellek düzlemi olarak da anlam kazanır. Kentteki fiziksel dönüşümler, doğrudan kentsel belleğin dönüşümünü de beraberinde getirir (Ringas vd., 2011). Bu nedenle mekân, toplumsal bellek süreçlerinde hem süreklilik sağlayan hem de kopuşların ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir unsurdur.

Rossi (1982), kenti “kolektif belleğin mekânı” olarak tanımlayarak, özel olarak “locus” kavramını ortaya koyar; locus, belirli bir yer ile o yerin yapıyı çevresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi ifade eder ve hem evrensel hem de yere özgü nitelikler taşır. Bu ilişkiler ağı, kentsel kimliğin oluşumunda belirleyici olan toplumsal etkileşimleri biçimlendirir. Benzer biçimde Norberg-Schulz (1984) da yer kavramını, varoluşun ayrılmaz bir bileşeni olarak ele alır; mekânın biçimi, dokusu ve malzemesi onun “ruhunu” yani *genius loci*’yi oluşturur. Bu ruh, toplumların kentsel çevreyle kurduğu duygusal ve kültürel bağları açıklayan temel kavramlardan biridir.

Kentsel kimlik ve kolektif bellek bu bağlamda karşılıklı olarak birbirini üretir. Yapılı çevre, gündelik yaşam pratiklerine yer açarken, bu pratikler de kentsel belleği biçimlendirir. Özellikle kamusal mekânlar, toplumsal etkileşimlerin yoğunlaştığı, ortak deneyimlerin üretildiği ve kentsel kimliğin görünür hale geldiği alanlar olarak kolektif belleğin taşıyıcılarıdır (Boyer, 1996). Böylece kentsel mekân, geçmişin izlerini bugüne taşıyan ve toplulukların kendi tarihlerini yeniden kurabildikleri bir bağlam sunar (Halbwachs, 1980).

Bu çerçevede kentsel belleğin oluşum süreci, fiziksel çevrenin dönüşümü ile toplumsal hafıza arasındaki karşılıklı etkileşime dayanır. Her mekânsal müdahale, belleğin bazı katmanlarını güçlendirirken bazılarını görünmezleştirir; bu da kentsel bellekte süreklilik ve kopuş arasında dinamik bir ilişki yaratır. Kentlerin çok katmanlı yapısı, kolektif belleğin hem korunmasına hem de yeniden üretilmesine olanak tanıyarak kentsel kimliğin oluşmasında belirleyici rol oynar.

2.3 Mekan ve İnsan İlişkileri Üzerine Yaklaşımlar

Mekan ve insan ilişkilerini değerlendiren çeşitli yaklaşımlar bulunmaktadır. Bu yaklaşımlardan algı tabanlı olanlar fenomenolojik yaklaşım ve sembolik etkileşim önemli bir yer kaplamaktadır.

2.3.1 Fenomenolojik yaklaşım

Mekân ve insan arasındaki ilişkiyi anlamada fenomenolojik yaklaşım, sahip olduğu güçlü kuramsal temeller nedeniyle önemli bir başlangıç noktası olarak değerlendirilmektedir (Manzo, 2003, s. 48). "Fenomen" kavramı, Yunanca kökenli olup görünen, görünüş veya olay anlamlarına gelirken; fenomenoloji, bireyin bilinçli deneyimlerini esas alan ve ön kabullerden uzak durmaya çalışan bir yöntemi ifade eder. Bu yöntem, olayları toplumsal aktörlerin doğrudan deneyimlediği biçimiyle anlamaya çalışır (Wallace ve Wolf, 2004).

Fenomenolojinin kurucusu olarak kabul edilen Edmund Husserl'e göre bu yöntem, yalnızca tekil durumlara değil, bütüne odaklanır. Algılar, yargılar ve duygular, kendi kategorileri içinde değerlendirilir ve bu yaklaşım tüm bilim alanlarında uygulanabilir niteliktedir (Öktem, 2005, s. 28). Mimarlık bağlamında ise fenomenoloji, mekânın yalnızca fiziksel bir yapı olarak değil, anlam üreten bir form olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Bu doğrultuda mimari, sadece bir yapının fiziksel özellikleri üzerinden değil, insanın mekânla kurduğu anlamlı ilişki üzerinden analiz edilir (Olgun, 2009).

Martin Heidegger'in düşüncelerinde de fenomenoloji önemli bir yer tutar. Heidegger, mimarlığı yalnızca teknik bir üretim olarak değil, insan ile mekân arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ele alır. Ona göre mekân, yalnızca bir yapı değil, yaşantının, etkileşimin ve deneyimin gerçekleştiği bir varlık alanıdır (Bolak Hisarlıgil, 2007). Ayrıca bir yapının, içinde bulunduğu doğal ve toplumsal çevreyle şekillendiğini; dolayısıyla bir binanın yalnızca fiziksel özelliklerle değil, kullanıcılarıyla birlikte anlam kazandığını vurgular (Sharr, 2013).

2.3.2 Sosyolojik ve sosyo-psikolojik yaklaşımlar

Sosyoloji, psikoloji ve sosyal psikoloji disiplinleri, mekân ile insan arasındaki ilişkileri çoğunlukla davranış bilimleri temelinde ele alarak çeşitli kuramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Bu bağlamda mekânın insan davranışı üzerindeki etkileri; mimarlık, şehir ve bölge planlama, kent sosyolojisi, siyaset bilimi, eğitim bilimleri ve işletme gibi çok sayıda alanda

incelenmiştir. Bu teorik yaklaşımlar arasında, sembolik etkileşimcilik önemli bir yer tutmaktadır.

Sembolik etkileşim yaklaşımı, Chicago Okulu'nun temsilcilerinden Herbert Blumer tarafından geliştirilmiş ve bireyin toplumsal dünyasını semboller aracılığıyla nasıl yapılandığına odaklanmıştır. Bu yaklaşıma göre bireyler, sosyal dünyadaki sembolleri yorumlar, onlara anlam yükler ve bu anlamlar doğrultusunda eylemde bulunurlar (Poloma, 1993). Sürecin merkezinde bireyin kendisi yer almakta; birey, içsel düşünce ve duyguları ile toplumsal davranışlar arasında bir bağ kurmaktadır (Wallace & Wolf, 2004). Bu etkileşim hem sosyal hem de fiziksel çevrede gerçekleşir. Bu nedenle insan-mekân ilişkisi de sembolik etkileşim teorisinin araştırma alanları arasında yer alır. Chicago Okulu'nun kent ve kentsel yaşamı araştıran ilk kent sosyoloji ekolü olması da bu ilginin bir göstergesidir (Duru ve Alkan, 2002). Smith'e (2006) göre sembolik etkileşimcilik, mimari mekânın anlamlandırılmasına şu üç katkıyı sağlamaktadır:

- Tasarlanmış fiziksel çevre ile birey arasındaki etkileşim, bireyin "öteki"ni nasıl algıladığına dair önemli ipuçları sunar.
- Mekân, toplumsal olarak paylaşılan sembolleri ve anlamları içinde barındırır ve iletir.
- Bazı fiziksel mekânlar ve nesneler, bireyleri öz yansıtmaya teşvik eden sembolik ajanlar haline gelir.

Bunlara ek olarak, mekân-insan ilişkisini açıklamak üzere geliştirilmiş davranış temelli yaklaşımlar da bulunmaktadır. Organismik, biçimsellik, yapısalcılık, seçicilik, dönüşümsel ve diyalektik yaklaşımlar bunlar arasında yer alır (Ispalar Çahantimur, 1997, ss. 4–12). Özellikle diyalektik ve bağlamsal/dönüşümsel yaklaşımlar, ev ve konut bağlamında aidiyet, kendilik, sahiplenme gibi psikolojik kavramları ele alır. Bu yaklaşımlar, fiziksel çevrenin, bireyin psikolojik süreçleriyle ve daha geniş sosyo-kültürel yapılarla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini savunan bütüncül bir perspektifi benimser (Hauge, 2007).

2.4 Kolektif Hafıza Kavramının Kuramsal Temelleri

Kolektif hafıza, bireysel hatırlama süreçlerinin toplumsal, kültürel ve mekânsal bağlamlarla sürekli etkileşim içinde olduğu çok katmanlı bir olgudur. Bellek, yalnızca geçmişe dair bilgileri zihinde depolamakla sınırlı değildir; aynı zamanda bu bilgilerin hangi bağlamlarda, hangi amaçlarla ve hangi biçimlerde hatırlanacağını belirleyen seçici ve dinamik bir süreçtir

(P rouse, 2006). Türk Dil Kurumu'nun belleği " bilinçli olarak zihinde saklama gücü" şeklinde tanımlaması, hatırlama eyleminin tarafsız olmadığını ve her zaman toplumsal ve kültürel  er evesler içinde anlam kazandığını ortaya koymaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, bellek, hem birey hem de toplum düzeyinde kimlik oluşumunu, aidiyet duygusunu ve toplumsal sürekliliği yönlendiren merkezi bir mekanizma olarak işlev görür (Halbwachs, 1992; Assmann, 1995).

2.4.1 Maurice halbwach'da kolektif hafıza kavramının ana unsurları

Kolektif hafıza alanının kurucu isimlerinden biri olarak kabul edilen Maurice Halbwachs (1877–1945), Durkheim geleneğini yalnızca takip eden değil, aynı zamanda bu geleneği genişleterek toplumsal hafızayı sosyolojinin temel araştırma nesnesi haline getiren bir düşünürdür. Her ne kadar "kolektif hafıza" kavramı kendisinden önce kullanılmış olsa da (Olick, Sereoussi ve Levy, 2011), kavramı sistematik biçimde tanımlayan, toplumsal bağlam içine yerleştiren ve ona kuramsal bir derinlik kazandıran ilk kişi Halbwachs'tır. Bu nedenle günümüzde hafıza çalışmalarının önemli bir bölümü, doğrudan ya da dolaylı biçimde Halbwachs'ın açtığı kuramsal hattı izlemektedir.

Halbwachs'ın kolektif hafıza üzerine görüşleri, özellikle 1980 ve 1992 yıllarında yeniden yayımlanan metinlerde düzenli biçimde sunulmuştur. Halbwachs'a göre kolektif hafıza, bir topluluğu oluşturan bireylerin geçmişlerine ilişkin ortak bir imgeyi, daha doğrusu ortak bir "kendilik tasarımı" paylaşmalarıyla mümkündür. Bu ortak imge, grup üyelerine hem süreklilik hissi kazandırır hem de onların kendilerine özgü toplumsal birlik duygusunu biçimlendirir. Halbwachs bu durumu, "Kolektif hafıza içeriden görülen gruptur. Grup kendisini geçmiş imajları aracılığıyla tanır ve bu imajlar zaman içinde bir otoportre üretir" sözleriyle açıklar (1980, s.86).

Bu yaklaşım, hafızayı yalnızca bireysel bir birikim ya da kişisel deneyimlerin toplamı olarak değil, bireylerin birlikte yaşamasıyla oluşan sosyal bir yapı olarak kavrar. Bu nedenle Halbwachs'ın kolektif hafızasında bireysel hatırlama, ancak sosyal bir bağlam içinde anlam kazanır. Bireyin geçmişe dair imgeleri, topluluğun değerleri, dili, sembolleri ve ritüelleri aracılığıyla sürekli yeniden yorumlanır.

Halbwachs'ın yaklaşımını değerlendirirken, Jan Assmann'ın önemli bir ayrımı da dikkate değerdir. Assmann, Halbwachs'ın incelediği hafıza türünü "iletişimsel hafıza" olarak nitelendirir ve bu hafızanın yaklaşık üç-dört kuşak (80–100 yıl) boyunca devam edebildiğini

ifade eder (Assmann, 1995). Dolayısıyla Halbwachs'da kolektif hafızanın sürekliliği, kuşaklar arası etkileşimin kesintisiz devamına sıkı sıkıya bağlıdır. Kuşaklar arasındaki iletişim azaldıkça, kolektif hafıza da dönüşüme ve yeniden yapılanmaya açık hale gelir.

Halbwachs'ın kuramında kritik bir kavram ***“sosyal çerçeve”***dir. Sosyal çerçeve, bir topluluğun yaşamı boyunca oluşturduğu özgün ilişki biçimleri, davranış modelleri ve düşünme kalıplarıdır. Hafızanın oluşumu ve yeniden üretimi bu çerçeveler aracılığıyla gerçekleşir. Halbwachs'a göre hatırlama, geçmişi sosyal çerçevelere yeniden yerleştirme sürecidir. Unutma ise bu çerçevelerin zayıflaması, değişmesi veya tamamen ortadan kalkmasıyla ortaya çıkar. Bu nedenle, “Unutma sosyal çerçevelerin değişmesiyle açıklanır” ifadesi (1992, s.172), Halbwachs'ın hafıza anlayışının temel taşlarından biridir.

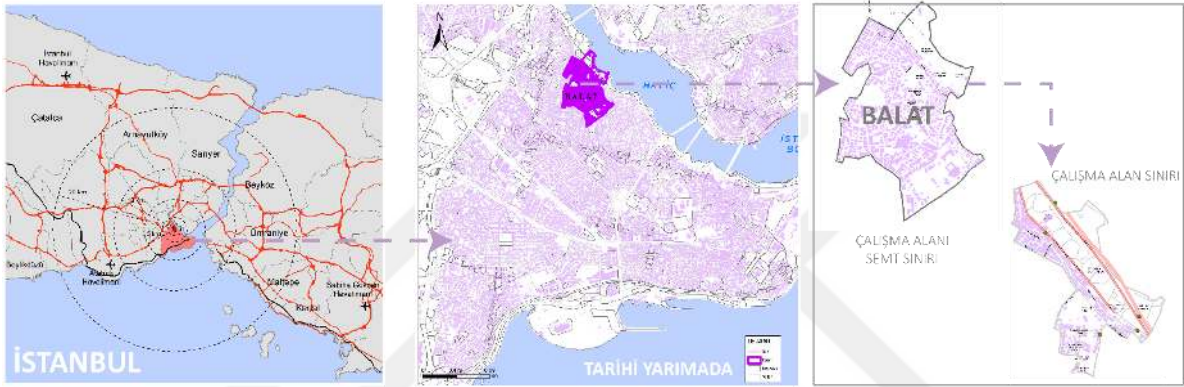
Toplumsal yapıdaki köklü dönüşümlerin kolektif hafızayı etkilemesi, Halbwachs'ın düşüncesinin önemli çıktılarından biridir. Yaşam tarzlarındaki değişim, mekânsal pratiklerin dönüşümü, ekonomik ilişkiler ya da sosyal bağların zayıflaması, kolektif hafızanın yeniden yapılanmasına neden olur. Halbwachs'ın bireyin grubundan ayrılması örneği, bu durumu en açık biçimde gösterir; grup ile bağları zayıflayan birey, o grubun hatırlama kalıplarından uzaklaşır ve kolektif hafızanın bazı unsurlarını giderek kaybeder (1980, s.24–30).

Halbwachs'a göre hafıza toplumsal bir olgu olduğu için bireyler hafızalarını yalnızca toplum içinde edinir, toplum içinde somutlaştırır ve yine toplum içinde fark ederler. Bu nedenle bireyin hafızası, ait olduğu grubun hafızasından bağımsız değildir. Birey aynı anda birden fazla sosyal çerçevenin parçası olabilir; aile, dinî topluluklar, sınıfsal yapılar gibi farklı gruplar bireyin hafızasında bir arada yer alabilir. Bu hafızaların hangi ölçüde sürdürüldüğü ise bireyin bu gruplarla kurduğu etkileşim sıklığına bağlıdır. Dolayısıyla kolektif hafıza, her etkileşimde yeniden oluşturulan dinamik bir yapıdır.

3. MATERYAL VE YÖNTEM

3.1 Materyal

Balat Semtî, İstanbul'un Tarihi Yarımada'sının kuzey kesiminde, Fatih ilçesi sınırları içinde yer almakta olup, Fener ve Ayvansaray mahalleleri arasında, Haliç'in güney kıyısında konumlanmıştır (Şekil 3.1). Semtîn ismi, Rumca'da "saray" anlamına gelen palation kelimesinden türemiştir. Bu adlandırma, semtîn surlar içinde bulunan Blaherna Sarayı'na yakınlığı nedeniyle ortaya çıkmıştır.

Şekil 3.2 : Çalışma alanının il,ilçe ve semt konum haritası.

İstanbul'un tarihi dokusu içinde önemli bir yer tutan Balat semtî, yüzyıllar boyunca farklı inanç gruplarının, etnik toplulukların ve sosyal kesimlerin bir arada yaşadığı çok katmanlı bir yerleşim alanı olarak öne çıkmaktadır. Özellikle 15. yüzyılda, İber Yarımadası'nda Engizisyon baskılarından kaçarak Osmanlı topraklarına sığınan Sefarad Yahudileri, II. Bayezid'in daveti üzerine İstanbul'a yerleşmiş; bu süreçte Balat, Yahudi cemaatinin başlıca ikamet alanlarından biri hâline gelmiştir. Hasköy ile birlikte Balat, uzun yıllar boyunca İstanbul'daki Musevî topluluğun dini, kültürel ve sosyal yaşamını sürdürdüğü merkezlerden biri olmuştur (Ortaylı, 2014; Şenocak, 2012).

Yahudi topluluğunun bu bölgeyi tercih etmesi, zamanla farklı Yahudi gruplarının da Balat'a yönelmesine neden olmuştur. Özellikle Gürcistan kökenli Yahudilerin de bu çevreye yerleşmesi, bölgedeki etnik ve kültürel çeşitliliği artırmış; kentsel mekânın yapısal ve sosyal kimliğine etki etmiştir. Bu çeşitlilik, mimari dokuda da kendini göstermektedir. Mahallenin iç kesimlerinde günümüze kadar ulaşan geleneksel konutlar; genellikle dar cepheli, üç katlı ve ikinci ile üçüncü katlarında çıkmaları bulunan yapılardan oluşmaktadır. Bu mimari özellikler, semtîn tarihsel sürekliliğini ve mekânın fiziksel belleğini ortaya koymaktadır.

Balat'ın dini mimarisi de bu çok kültürlü yapının izlerini taşımaktadır. Semtin girişinde yer alan Yanbol Sinagogu ile Makedonya'nın Ohri kasabasından gelen Yahudiler tarafından inşa edilen Ahrida Sinagogu, bu bölgedeki Yahudi yaşamının en önemli göstergelerindendir. Ahrida Sinagogu'nun günümüzdeki yapısı 19. yüzyıl ortalarına tarihlenmekle birlikte, kökeni daha eskiye dayanan bir dini yapının üzerinde yükseldiği düşünülmektedir (Benbassa & Rodrigue, 2000).

20. yüzyıla gelindiğinde, başta 6-7 Eylül 1955 olayları olmak üzere çeşitli toplumsal ve siyasi gelişmeler sonucunda Balat'taki Yahudi nüfusu büyük ölçüde azalmış; birçok kişi semti terk etmiş ya da İstanbul'un farklı bölgelerine göç etmiştir. Bu süreç, semtin demografik yapısının ve sosyal dokusunun dönüşümüne neden olmuştur. Günümüzde Balat'ta yalnızca sınırlı sayıda Yahudi birey yaşamını sürdürmektedir. Bununla birlikte Balat, yalnızca Yahudi cemaatine ev sahipliği yapmamış; aynı zamanda Rum Ortodoks, Ermeni Gregoryen ve Müslüman toplulukların da bir arada yaşadığı bir alan olmuştur. Semtte bulunan Aya Triada Rum Ortodoks Kilisesi, 17. yüzyılda Rum cemaatine aitken 1629 yılında Ermeni Gregoryen cemaatine devredilen Surp Hıreşdegabed Kilisesi ve Mimar Sinan'ın eseri olan Kethüda Camii, bu çok inançlı yapının mimari örneklerini oluşturmaktadır. Ayrıca günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin spor altyapı tesisleri de bölgede yer almaktadır. Bu tarihsel ve kültürel çeşitlilik, Balat'ı yalnızca fiziksel bir yerleşim alanı değil; aynı zamanda kolektif hafızanın şekillendiği bir kentsel mekân olarak değerlendirmeye olanak tanımaktadır. Dolayısıyla semt, kent belleği, kimlik oluşumu ve mekânsal algı gibi kavramların tarihsel süreklilik ve dönüşüm üzerinden incelenmesi açısından özgün bir örnek sunmaktadır.

3.2 Veri Kaynakları

Kentsel kolektif hafıza, toplumsal etkileşimler, mekânsal pratikler ve tarihsel süreçlerle biçimlenen çok katmanlı bir olgudur. Halbwachs'a göre (Halbwachs, 1992), bireysel hatırlama süreçleri, toplumsal çerçeveler ve kuşaklar arası aktarım yoluyla kolektif bir hafızaya dönüşmektedir. Assmann (1995), kolektif hafızayı toplumsal yapı ve kültürel pratikler aracılığıyla nesiller boyunca sürdürülen interaktif bir süreç olarak tanımlamaktadır. Kent kimliği ile kolektif hafıza arasındaki ilişki, özellikle kamusal alanlar ve ortak buluşma noktalarında somutlaşan mekânsal pratiklerle açıklanabilir (Lee & Martinez, 2021; Gonzalez & Rivera, 2022).

Bu araştırmada kullanılan mekânsal veri tabanı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi (İBB) Kùltürel Miras ve Envanter Birimi tarafından sağlanan güncel kayıtlar ve CBS altyapısı kullanarak oluşturulmuştur (İBB, 2023). Veri setleri, Balat semtindeki tarihi yapılar, sit alanları, sokak dokusu, kamusal mekânlar ve kentsel sınırlar hakkında detaylı mekânsal bilgiler sunmaktadır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti Kùltür ve Turizm Bakanlığı tarafından yayımlanan Tarihi Çevre Envanterleri ve Sit Alanları Kayıtları (Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 2022), mekânsal analizlere tarihsel ve koruma boyutu kazandırmıştır.

CBS tabanlı analizlerde kullanılan veri katmanları şunlardır:

- **Nüfus verileri:** Semtin demografik yapısı ve zaman içindeki değişimleri mekânsal olarak incelemek amacıyla kullanılmıştır (TUİK, 2023).
- **Bina verileri:** Yapı yoğunluğu, kullanım türü ve restorasyon bilgilerini içererek kentsel bellek göstergelerini ortaya koymaktadır (İBB, 2023).
- **Sit alanları ve koruma bölgeleri:** Tarihi ve kùltürel değerlerin mekânsal korunma durumunu göstermektedir (Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 2022).
- **Kent sınırları ve idari veriler:** Analiz alanının sınırlarını belirlemek ve mekânsal ilişkileri tanımlamak için kullanılmıştır (İBB, 2023).
- **Ulaşım altyapısı:** Toplumsal hareketlilik ve mekânsal bağlantıların kolektif hafıza üzerindeki etkilerini değerlendirmek için incelenmiştir (İBB, 2023).

Bu veriler CBS ortamında katmanlar hâlinde işlenmiş ve mekânsal analizler aracılığıyla kolektif hafıza ile kent kimliği arasındaki ilişki görselleştirilmiştir (Ringas vd., 2011; Rossi, 1982; Norberg-Schulz, 1984). Literatür ve kurumsal veri kaynaklarının entegrasyonu, Balat semtinde gözlemlenen kolektif hafıza sürekliliği ve kopuş dinamiklerinin analitik olarak incelenmesini sağlamaktadır. Böylece, hem tarihsel hem de mekânsal bağlamda kentsel bellek süreçleri sistematik bir temele oturtulmuştur.

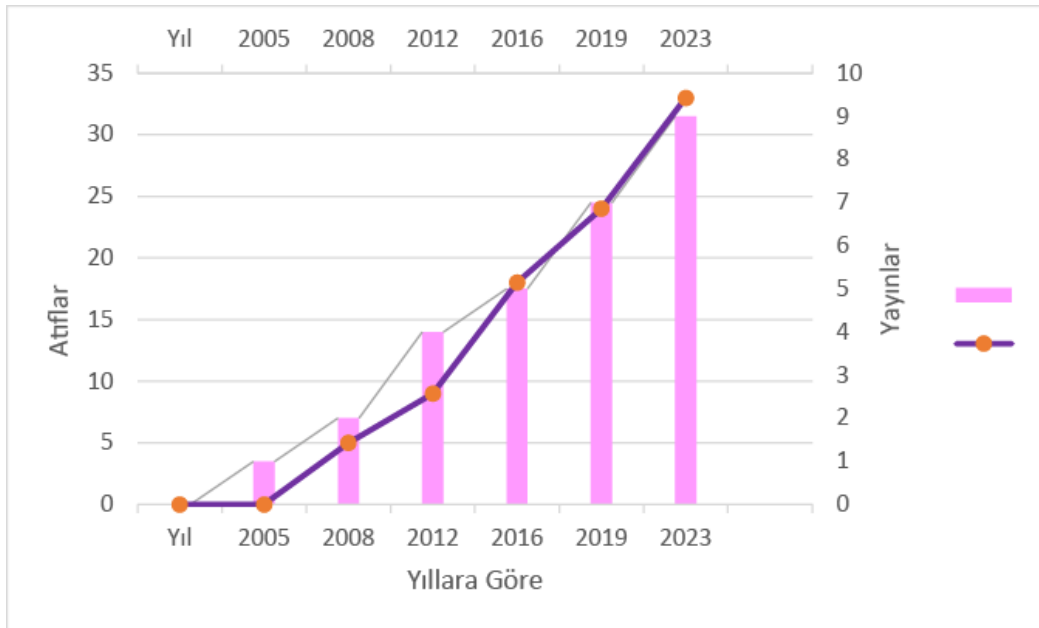
Yapılan sınıflandırmada, alanda en fazla atıf alan yayının “Collective memory and urban identity in historic quarters: A conceptual framework” (2017) olduğu, özellikle kolektif belleğin tarihî çevre ve kimlik inşası içerisindeki rolünü kavramsal düzeyde ele aldığı için literatürde yoğun biçimde referans verildiği tespit edilmiştir. Buna karşılık, 2022–2024 yılları arasında yayımlanan ve kolektif hafızayı sosyal etkileşim, kùltürel süreklilik veya dönüşüm süreçleri üzerinden tartışan bazı çalışmalara henüz atıf yapılmadığı görölmüştür.

Bu durum, yeni yayınların akademik dolaşıma girmesinin zamana bağlı olmasıyla ilişkilendirilebilir.

Şekil 3.2 : Çalışma yapılan alanların dağılımı.

Yayın durumlarının yıllara göre grafiksel gösterimi (Şekil 3.2) verilmiştir. Grafik alıntı durumlarına bakılarak hazırlanan raporların sonucuna göre hazırlanmıştır. Hazırlanan çalışma (Şekil 3.3) alıntı raporuna göre en fazla 2023 yılında çalışma yapılmıştır.

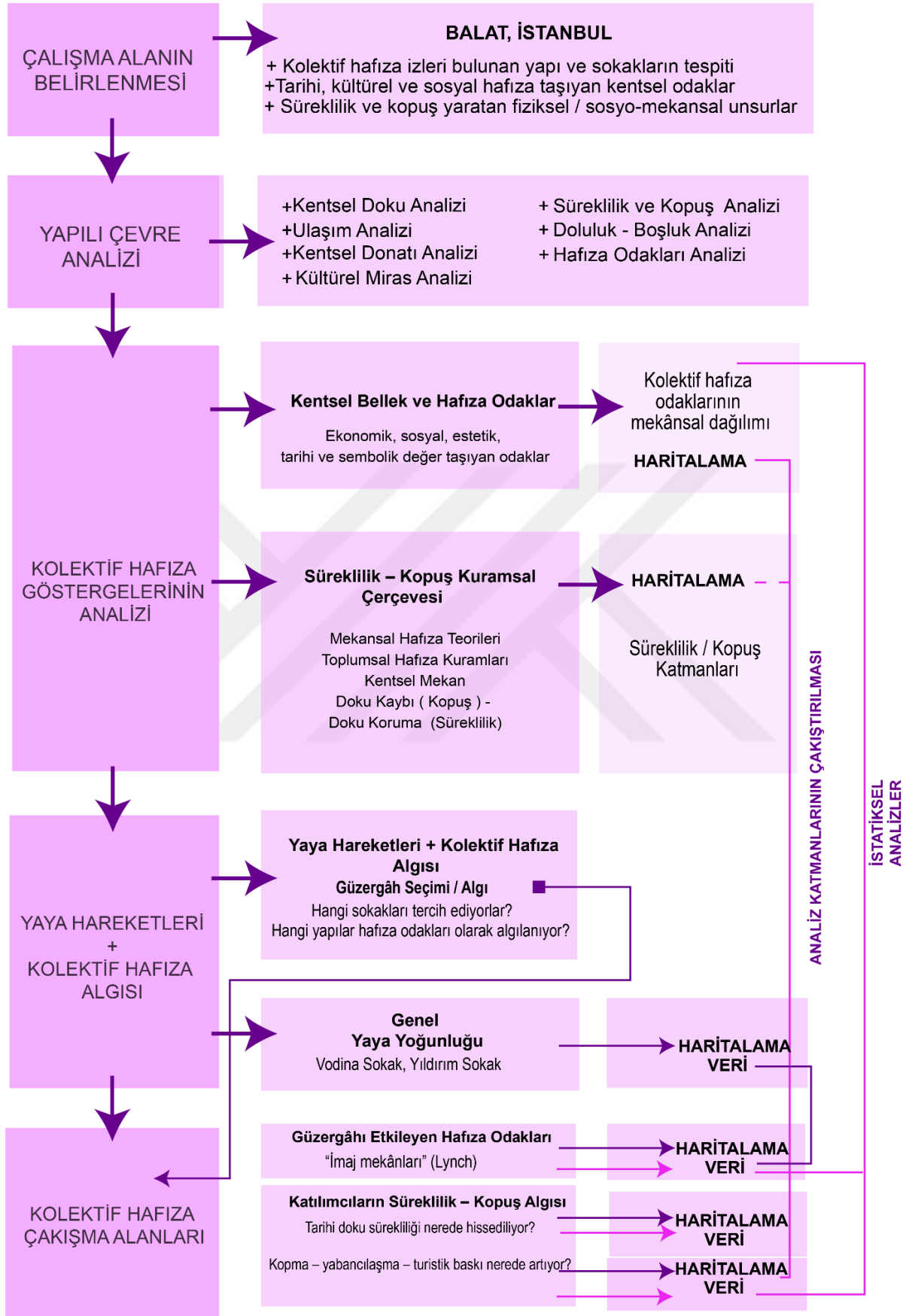
Şekil 3.3 : Yıllara göre yayın durumları.

3.3 Yöntem

Bu çalışmada Balat semtinde kolektif hafıza ve mekânsal süreklilik-kopuş dinamikleri, **CBS tabanlı analizler, saha gözlemleri ve katılımcı algı çalışmaları** ile incelenmiştir. Araştırma beş temel aşamada yürütülmüştür:

- **Çalışma alanının belirlenmesi:** Semtte kolektif hafıza izleri taşıyan yapılar, sokaklar ve tarihî-kültürel odaklar tespit edilmiştir. Fiziksel ve sosyo-mekansal unsurların süreklilik ve kopuş etkileri belirlenmiştir.
- **Yapılı çevre analizi:** Kentsel doku, ulaşım ağları, kentsel donatılar, kültürel miras ve boşluk-doluluk ilişkileri CBS ortamında haritalanmıştır. İBB Kültürel Miras ve envanter verileri, sit alanları ve kentsel sınır katmanları analizlerde kullanılmıştır.
- **Kolektif hafıza göstergelerinin analizi:** Kentsel bellek ve hafıza odakları, ekonomik, sosyal, estetik ve tarihî değerleri üzerinden CBS katmanlarına aktarılmıştır. Süreklilik ve kopuş katmanları, mekânsal hafıza ve toplumsal hafıza kuramları çerçevesinde oluşturulmuştur.
- **Yaya hareketleri ve algı çalışmaları:** Katılımcılar üzerinden güzergâh tercihleri ve hafıza odaklarına dair algılar ölçülmüş, yaya yoğunluğu verileri belirlenmiş ve CBS tabanlı olarak görselleştirilmiştir. Ayrıca Lynch'in imaj mekânları kavramı doğrultusunda mekânsal hafıza etkileri analiz edilmiştir.
- **Kolektif hafıza çakışma alanları:** Farklı veri katmanları çakıştırılarak, süreklilik ve kopuş katmanları ile yaya hareketleri ve algı verileri karşılaştırılmıştır. Bu sayede mekânsal ve toplumsal hafızanın etkileşimi ortaya konmuştur.

Bu yöntem, Balat'ın kolektif hafıza yapısını kentsel doku, yaya davranışları ve süreklilik/kopuş kuramsal çerçevesi üzerinden bütüncül biçimde inceleyen çok katmanlı bir analitik sürece dayanmaktadır (Şekil 3.4). Mekânsal analizler ile insan deneyimi bir araya getirilerek, kolektif hafıza odaklarının güncel kente nasıl yansıdığı somut olarak haritalanmaktadır.

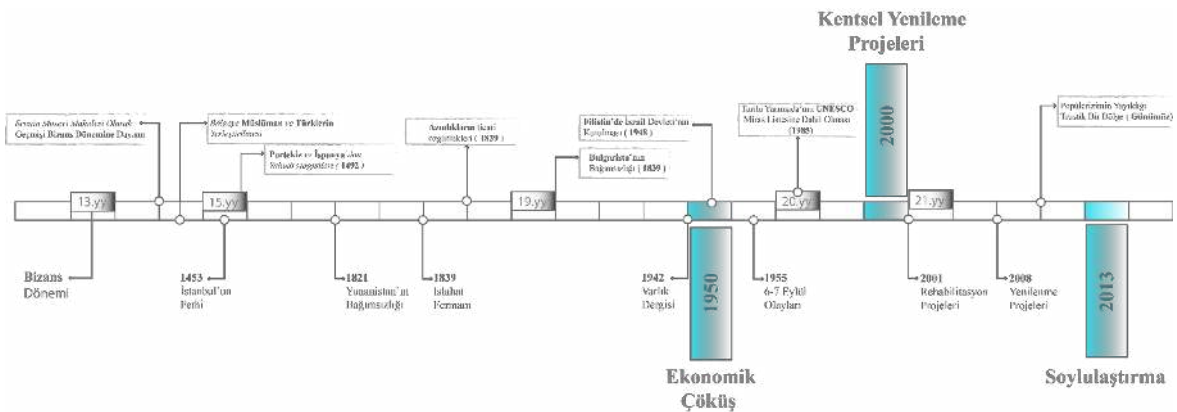
Şekil 3.4 : Yöntem akış şeması.

4. BULGULAR

4.1 Çalışma Alanının Tarihsel ve Mekansal Gelişimi

İstanbul'un Haliç kıyısında konumlanan Balat, tarihsel süreç boyunca çok kültürlü yapısı, özgün sokak örgüsü ve geleneksel konut tipolojileriyle öne çıkan bir yerleşim alanı olmuştur. Semtın mekânsal formunun geçirdiği dönüşüm, kentin genelinde yaşanan siyasal, toplumsal ve ekonomik değişimlerle paralel ilerlemiş; özellikle 19. yüzyıl itibarıyla bu değişimler daha görünür hâl almıştır. Bizans döneminde “Palation” ya da “Vasiliki Pili” olarak adlandırılan bölge, dönemin kentsel yapısında stratejik bir kıyı kapısı işlevi görmüştür (Akın, 1994a). İstanbul'un fethinden sonra Balat, yoğun Yahudi yerleşimiyle karakterize edilen bir mahalle niteliği kazanmış; sinagogların varlığı ve bölgenin ticari ilişkileri bu kültürel kimliğin yüzyıllarca devam etmesine olanak sağlamıştır (Ayverdi, 1958). Bununla birlikte Balat'ın fiziksel dokusu, kentin tamamında etkili olan büyük yangınlar ve depremlerin sonucunda oneli ölçüde tahrip olmuş; bu afetler sonrasında malzeme kullanımından sokak düzenine kadar çeşitli mekânsal yeniden yapılanmalar kaçınılmaz hale gelmiştir (Şahin Güçhan, 2007).

Balat semtinin 14 ve 15.yy'dan günümüze kadar geçen süreçte semtin mekansal, fiziksel ve sosyal değişimine sebep olan üç önemli kırılma dönemi yaşamıştır. Semtın kırılma döneminde ekonomii çöküş, kentsel yenileme projleri ve soylulaştırma çalışmalarının belirgin olduğu 1950, 2000, 2013 yılları arasında incelemeler yapılmıştır (Şekil 4.1).

Şekil 4.1 : Balat'ın tarihsel ve fiziki mekan değişimini etkileyen yıllar.

Balat–Fener bölgesinin erken yerleşimi, Haliç kıyısında uzanan sur ve kapı sisteminin biçimlendirdiği topoğrafya üzerinden gelişmiş; Haliç surlarının fiziksel sürekliliği bu alanın tarihsel kimliğinde belirleyici olmuştur (Dirimtekin 1956; Vavassore 1520). Fener Kapısı çevresinin Bizans döneminden itibaren aristokratik ve dini bir merkez olduğu, Fanarion adının bölgenin karakterine yön verdiği çeşitli tarihsel çalışmalarda vurgulanmaktadır (Akın 1990; Türker 2001). Osmanlı fethinden sonra uygulanan iskân politikaları sonucunda Fener bölgesine yoğun Rum, Balat’a ise Musevi yerleşimi gerçekleşmiş; Sefarad göçleri Balat’taki Yahudi varlığını güçlendirmiştir (Varol 1989; Güler yüz 1992; Deleon 1991).

17.ve 19. yüzyıllarda meydana gelen büyük yangınların, bölgenin ahşap konut dokusunu ve sokak örgüsünü sürekli olarak yeniden şekillendirdiği; bu afetlerin kıyı hattındaki kentsel morfolojiyi derinden etkilediği bilinmektedir (Semavi 1975; Dirimtekin 1956; Mantran 1996). 19. yüzyılın Tanzimat reformları ve Ebniye Nizamnameleri, yangın sonrası yeniden yapılanmayı kargir yapılara yönlendirerek sokak genişlikleri, cephe oranları ve yapı malzemesi tercihlerinde uzun vadeli bir dönüşüm yaratmıştır (Denel 1982; Öz 1962). Bu dönem aynı zamanda dini ve etnik toplulukların mekânsal dağılımında değişimlere, Fener’deki Rum elitinin kademeli olarak bölgeden çekilmesine ve ekonomik yapının zayıflamasına sahne olmuştur (Kaptı 1995; Sönmez 1989; Yücel 1993).

18. yüzyılda yaşanan mübadele, Varlık Vergisi ve 6–7 Eylül Olayları (Şekil 4.1) gibi sosyo-politik kırılmalar, gayrimüslim nüfusun keskin biçimde azalmasına yol açmış; boşalan konutların düşük gelirli gruplar tarafından doldurulmasıyla yapı bakımındaki gerileme hızlanmıştır (Yücel 1993; Mantran 1996; Ortaylı 1995). Bu çok katmanlı süreç sonucunda Balat, tarihsel olarak kozmopolit ve ekonomik açıdan canlı bir merkez iken; zaman içinde sosyo-mekânsal kırılanlıkların belirginleştiği, çok kültürlü belleğin yer yer silikleştiği bir kentsel çevreye dönüşmüştür (Hatip 1993; Colonas 2005).

4.1.1 Balat semtinin tarihsel gelişimi

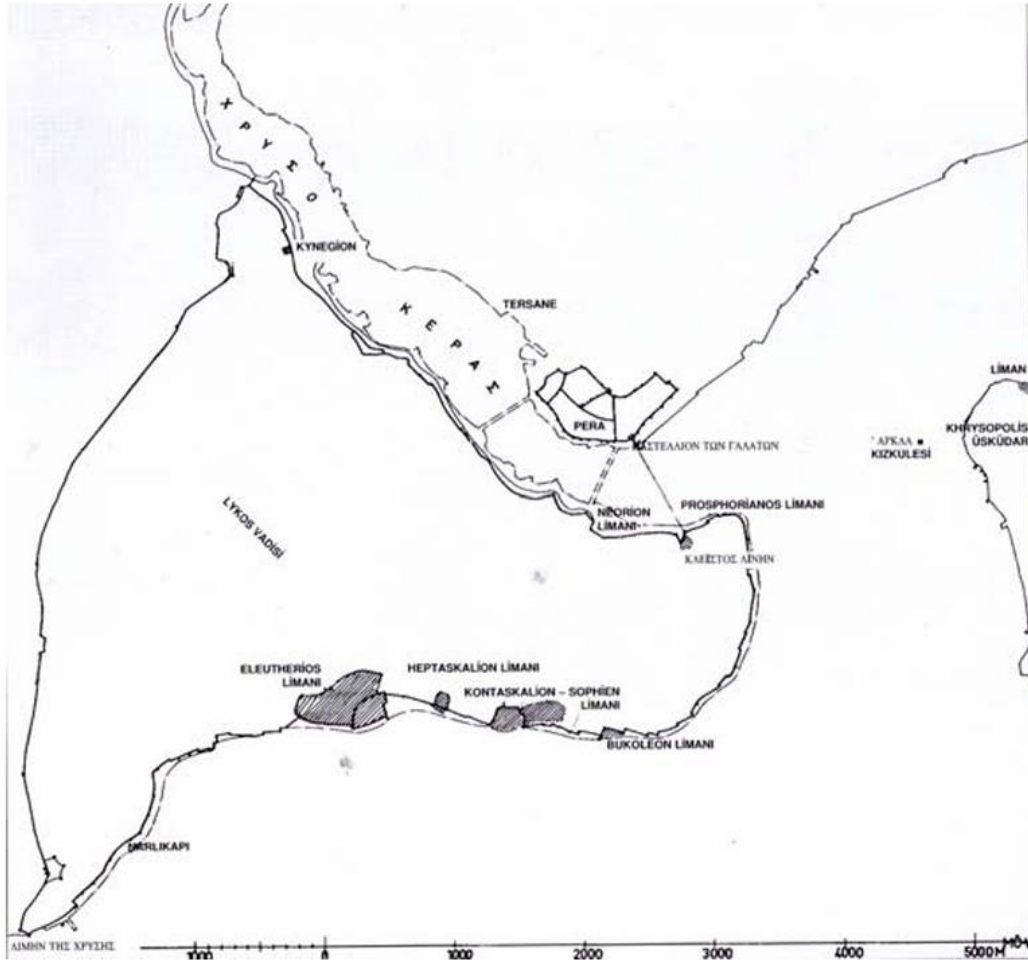
İstanbul ve çevresindeki yerleşim tarihinin Alt Paleolitik Çağ’a kadar uzandığı arkeolojik kazılarla ortaya konulmuştur. Tarihi Yarımada’da bulunan en erken kalıntılar, Geç Kalkolitik Çağ’a (M.Ö. 4500–3500) tarihlenen çömlekler olup, 1920’li yıllarda Hipodrom kazılarında gün ışığına çıkarılmıştır. M.Ö. birinci binyılda Traklar, Frigler ve Bitinyalılar, Boğaz’ın Avrupa ve Asya yakalarında yerleşimler kurmuşlardır. Trak kavminin varlığını ve

Balat özelinde yapılan araştırmalar, semtin Yarımada'nın erken yerleşim alanlarından biri olduğunu ortaya koymaktadır. 1950'lerde yürütülen n kazılar, Balat ve evresinin M.. 3. binyıl sonları ile 2. binyıl başlarında yerleşime açıldığını göstermiştir; ancak araştırmaların kesintiye uğraması, semtin ilk yerleşimlerine dair bilgilerin sınırlı kalmasına yol açmıştır. Bilinen Megara kolonilerinin oluşturduğu balıkçı ve tüccar toplulukları, M.. 7. yüzyıl ortalarında bölgenin batı ucuna yerleşmiş ve Balat, bu süreçte hem ticari hem de yerleşimsel açıdan stratejik bir rol üstlenmiştir. Roma İmparatoru I. Constantinus döneminde gerçekleştirilen kentsel düzenlemeler, semtin mekânsal yapısını doğrudan etkilemiştir. Yeni surlar inşa edilmiş, konut ve dini yapılar planlanmış, böylece Balat'ın güvenliği ve yerleşim yoğunluğu artırılmıştır. Semtin kıyı alanları balıkçılık ve deniz ticareti açısından elverişli bir ortam sağlarken, dini ve kamusal yapılar çevresinde sosyal yaşam da yoğunlaşmıştır (Yılmaz, 2008: 66). Balat'ın mekânsal ve toplumsal dokusu, tarih boyunca hem ekonomik hem de kültürel işlevleri barındıran bir alan olarak şekillenmiş; sur ve liman bağlantıları, yerleşimin sürekliliğini ve kentsel işlevselliğini desteklemiştir.

4.1.2 Haliç'in Kıyı ,liman ve iskelelerin tarihsel gelişimi

717 yılından İstanbul'un fethi olan 1453 yılına kadar Haliç, zincirle kapatılmış bir liman işlevi grmştir. Antik ve Orta ağ'da, kısmen dalgakıranlarla korunmuş veya surlarla sınırlandırılmış pek çok liman bulunmuştur; ekonomik açıdan en yoğun faaliyet gösteren limanlar Haliç kıyısında yer almaktadır (Wiener, 2007: 56).

Balat bölgesinde, Blahernei'nin güneyinde yer alan Kynegion olarak adlandırılan küçük ve surlarla çevrili bir liman bulunmuştur. Gemilerin girişini sağlamak amacıyla deniz surlarında  kemer oluşturulmuştur. Liman, aynı zamanda bostan alanı olarak da kullanılmaktadır. Basit kıyı yapısına rağmen Balat limanı, biçim ve işlev açısından Galata limanına benzemektedir; Galata, Orta ağ'dan 19. yüzyıl ortalarına kadar kentin ticari faaliyetlerinin merkezi konumunda bulunmuştur (Wiener, 2007: 59). Roma döneminde Byzantion limanları onarılmış ve kullanılmaya devam edilmiştir. Bazı kaynaklar, Proosphorion ve Neorion limanlarının bu dönemde faal olduğunu göstermektedir. Bizans döneminde Balat, kentin yoğun ve hareketli yaşamının aktığı bir bölge olmuştur; aynı zamanda uluslararası deniz ticaretinin merkezi konumundadır. Marmara sahilllerinden Haliç'e taşıman ticaret faaliyetleri, Balat limanlarının stratejik önemini artırmıştır (şekil 4.2). Bu dönemde, Venedikli ve Cenevizli tüccarlar liman civarında yerleşim göstermektedir (En, 2009: 28). Belirgin biçimsel değişiklikler meydana gelmiştir.

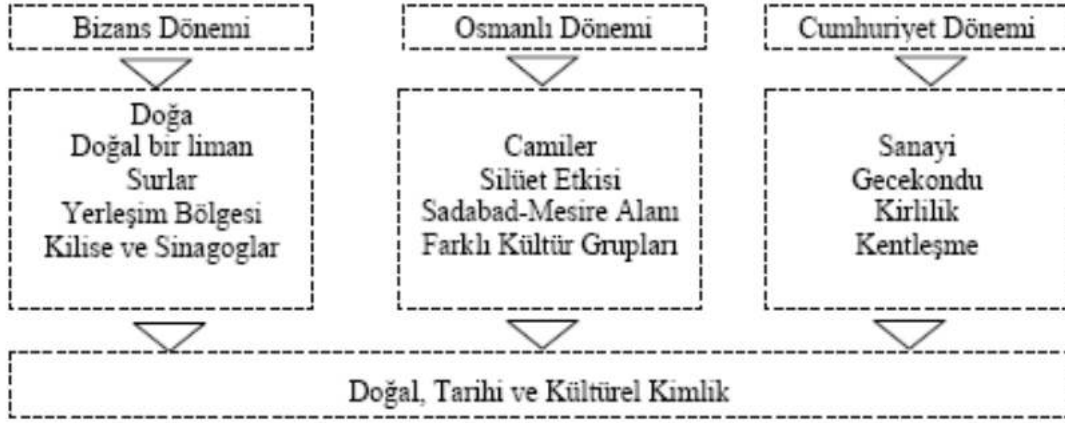

Şekil 4.2 : Bizans dönemi limanların kent çevresindeki dağılımı (Wiener, 2007: 58).

Osmanlı döneminde Balat, Haliç kıyısında önemli bir iskele işlevi görmüştür. Vapur seferleri başlamadan önce, Tarihi Yarımada ile Galata arasındaki ulaşım kayıklarla sağlanmıştır.

Balat Karabaş Mahallesi'nde İstanbul'un diğer bölgeleriyle bağlantıyı sağlayan çeşitli iskeleler bulunmuştur; bunlar arasında Yemiş İskelesi ve Odun İskelesi, Eyüp ve Galata hattındaki vapur iskelesi ile Hasköy-Balat hattındaki kayık trafiğine hizmet eden iskeleler yer almaktadır. Ayrıca mavnaların yanaştığı iskeleler de kullanılmaktadır. 1840'lardan itibaren deniz ticaretindeki değişiklikler, Sirkeci'den Balat'a uzanan Haliç kıyısındaki ahşap iskelelerin ve çevresindeki depolar, dükkanlar ve hanların önemini azaltmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında uygulanan kentsel dönüşüm projeleri, Haliç kıyılarına önce devlet fabrikalarının, ardından atölye, imalathane ve mezbahaların yerleşmesini sağlamıştır; bu durum sahil alanlarının görünümünü ve işlevini büyük ölçüde değiştirmiştir. Fabrika atıkları Haliç'e boşaltılmıştır ve Balat'ın açık lağımları 1890'a kadar limana akıtıldığından kıyılar uzun süre kötü koku ve çamurlu bir görünüm sergilemiştir. Lağımların kapatılması

için limana kazıklar çakılmış ve üzerleri toprakla doldurulmuştur; 1894 depreminde yıkılan kazıklar sahil dolgusunda değerlendirilmiş ve kıyı hattında belirgin biçimsel değişiklikler meydana gelmiştir (Şekil 4.3).

Şekil 4.3 : Haliç'in tarihsel süreç içinde kimlik oluşumu (Önem,Kılıçarslan, 2005).

4.1.3 Bizans döneminden 19.yy'a kadar geçen dönem

I. Theodosius'un ölümünün ardından Roma İmparatorluğu, idari açıdan doğu ve batı olmak üzere iki ayrı bölgeye ayrılmıştır. Doğu toprakları, Theodosius'un büyük oğlu Arkadius'un yönetimi altına girerken, batı toprakları küçük oğlu Honorius'un kontrolüne geçmiştir. Bu ayrılmanın ardından, 395 yılından 1453 yılına kadar Doğu Roma üzerinde hüküm süren Bizans İmparatorluğu kurulmuştur.

Bizans döneminde ibadet yapıları, Osmanlı döneminde olduğu gibi, cemaatlerin toplandığı merkezi odak noktaları olarak işlev görmüştür. Haliç'e bakan yükseltilerde büyük dini yapılar konumlanırken, bu yamaçlardan kıyıya doğru yerleşim alanları gelişmiştir. Yamaçlara inşa edilen konutlar, birbirine merdivenlerle bağlanan teraslar üzerinde dizilmiştir. Yoksul kesimin evleri ile zenginlerin malikaneleri zaman zaman aynı sokaklarda yan yana yer almıştır. Büyük malikaneler genellikle iki katlı, kagir yapıda ve bazıları iç avlu ile harem bölümüne sahiptir. Orta halli halkın konutları ise, sokak boyunca yan yana sıralanmış ahşap veya kerpiç binalardan oluşmaktadır.

Dokuzuncu yüzyıldan itibaren inşa edilen tipik kagir Bizans evleri, çoğunlukla iki veya üç kattan fazla değildir; cumbalı, kat silmeli, alçı kaplamalı pencereler ve demir kapı-pencere kanatları ile donatılmıştır. Bu yapılar, ahşap kapılar ve kırma ya da teras çatılarla tamamlanır ve dışarıdan kagir merdiven ile erişim sağlanır. İmparatorluğun güç kaybettiği 14. yüzyılda,

nüfus, bu bölgede elçi konaklarının toplanmasına ve Haliç'in uluslararası iletişimde önemli bir merkez hâline gelmesine yol açmıştır (Çelikzincir, 2006: 6).

Balat bölgesi, İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesinden önce ise, tutsakların geçici olarak tutulduğu alanlar arasında yer almıştır.

4.2 Balat'ın 19.yy'da Değişimini Etkileyen Sosyal ve Mekansal Parametreler

Batılı anlamda kurumsal yapılanmada gerçekleştirilen dönüşümler, sanayileşmeye yönelik ilk adımların atılması, yeni teknolojilerin ithali ve sanayileşmenin tetiklediği göç hareketleri ile birlikte ortaya çıkan nüfus artışı; şehirleşme ve kentlerin planlı şekilde düzenlenmesi anlayışının yerleşmesi, kentin sosyal ve kültürel yapısında ile fiziksel dokusunda kapsamlı değişimlerin başlamasına yol açmıştır (Erbekan, 1998: 91).

4.2.1 Sosyo- demografik gelişim ve nüfus yapısı

Avrupa'nın önde gelen kentleri, İngiltere örneğinde görüldüğü gibi sanayi devriminin etkisiyle hızla büyümüş; Paris ve Viyana gibi başkentler ise merkezîyetçi hükümet politikalarından faydalananarak gelişim göstermiştir. Osmanlı başkenti ise sanayi devrimini yaşamamış olduğundan, Batı'daki hızlı kentleşme ve sanayileşmenin olumsuz etkilerinden büyük ölçüde uzak kalmıştır. Ayrıca, devletin kente yönelik politikalarında önemli bir değişiklik olmamış ve İstanbul, imparatorluğun başkenti olarak sahip olduğu ayrıcalıklı konumunu sürdürmüştür (Çelik, 1996: 33). 19. yüzyılda İstanbul'un nüfusu, Avrupa kentlerindeki artış trendine paralel bir biçimde yükselmiş; ancak bu nüfus artışının arkasındaki faktörler, Batı kentlerinden farklı dinamiklere dayanmaktadır.

İstanbul'daki nüfus artışının temel sebeplerinden biri, güneydoğu Avrupa ile Rusya'nın güneyinde yaşanan karışıklıklardan kaçan Müslüman göçmenlerin Osmanlı topraklarına yönelmesidir. Buna ek olarak, kente yerleşen yabancı gayrimüslim nüfus da önemli ölçüde artmıştır. 1840–1900 yılları arasında İstanbul'a yerleşen yaklaşık 100.000 gayrimüslim, büyük ölçüde kapitülasyonlar ve Avrupalı tüccar ile yatırımcılara tanınan ayrıcalıklardan yararlanmak amacıyla kente gelmiştir (Çelik, 1996: 33).

Nüfus artışını tetikleyen bir diğer faktör, yangınlardan kaçan halkın banliyölere yerleşme eğiliminde bulunmasıdır. Artan göçlerle birlikte İstanbul'da kentsel tabakalaşma, etnik veya dini farklılıklardan ziyade sınıfsal ayrımlar üzerinden şekillenmeye başlamıştır. 1885 yılı nüfus sayımına göre İstanbul'daki nüfusun %44,06'sı Müslüman, %17,59'u Rum, %17,10'u

Ermeni, %0,50'si Bulgar, %0,73'ü Katolik, %5,05'i Musevi, %0,08'i Protestan, %0,11'i Latin ve %14,78'i diğer yabancılardan oluşmaktadır.

Yabancı nüfusun yüksek oranda gözlemlenmesinin sebeplerinden biri, Osmanlı vatandaşı gayrimüslimlerin yabancı devlet tebaasına geçerek sefaretlerin koruması altına girmeye çalışmalarıdır. Bu grubun ekonomik etkinlikleri ve Batı'ya yakın dünya görüşleri, İstanbul'un ekonomik ve kültürel gelişimine katkı sağlamış ve şehirde Batılılaşma eğilimini güçlendirmiştir (Çelik, 1996: 34).

Ticaretle uğraşan gayrimüslimlerin yerleşim tercihi Haliç kıyıları olmuştur. 19. yüzyıla kadar Balat, Musevi cemaatin yoğun olarak yaşadığı bir bölge iken, Fener Rum nüfusunun merkezi hâline gelmiştir. Ancak, 19. yüzyılda Tarihi Yarımada ve Haliç'in prestij kaybı, Balat ve Fener'i de etkilemiş; Balat, sefaret bölgesine dönüşerek cazibesini kaybetmiştir. Bu dönemde gayrimüslimlerin yanı sıra varlıklı Müslüman aileler de Boğaziçi, Pera, Nişantaşı, Yeşilköy ve Kadıköy gibi gelişmekte olan semtlere taşınmış; Balat'tan varlıklı ailelerin ayrılması, bölgenin önemini azaltmış ve köhneleşme sürecini hızlandırmıştır.

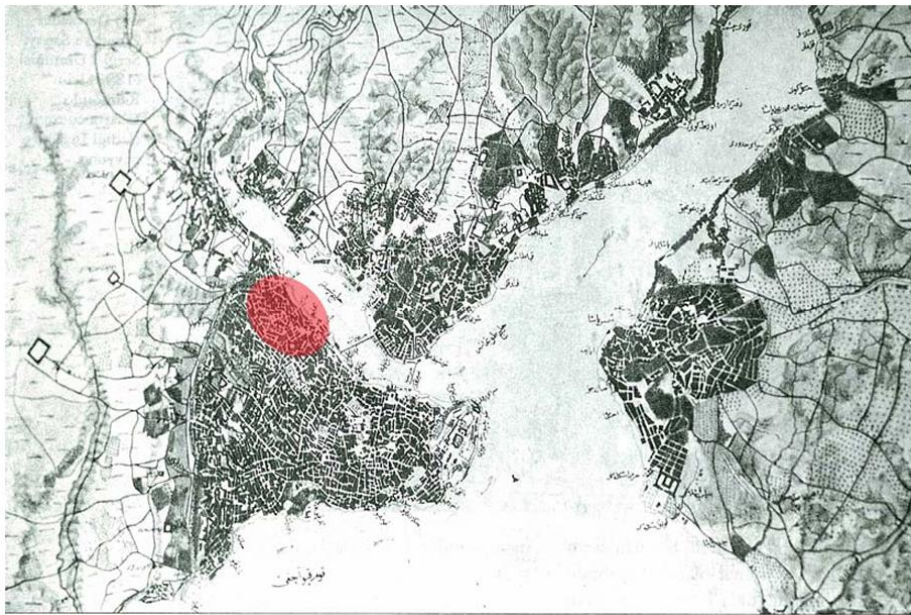
4.2.2 Fiziki mekanın gelişimi

Kentin büyüme süreci, Osmanlı toplumu içindeki etnik ve dini grupların belirli alanlarda yerleşmeye teşvikiyle yüzyıllar boyunca kontrol altında tutulmuştur. Bu denetim, kent içinde bazı bölgelerde yapı yoğunluğunun artması ve bina boyutlarının büyümesi gibi görsel sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Söz konusu durum, sınıfsal farklılaşmadan ziyade, etnik ve dini farklılaşmaların şekillendirdiği geleneksel yerleşim alanlarındaki nüfus artışına bağlıdır. Azınlık cemaatlerinin doğal nüfus çoğalması, konut alanlarının genişlemesini, yeni yapıların sayıca artmasını ve mevcut binalara ekler yapılmasını gerektirse de, Osmanlı yönetimi bunu sınırlandırmıştır. Bu nedenle arsa fiyatları yükselmiş ve binalar, sınırlı alan içinde dışa taşacak şekilde büyümüştür. Yangın sonrası yeniden planlama çalışmaları, çıkma ve yükseklik sınırlamaları ile düzenlemeler getirmeye çalışsa da uygulamada sınırlı başarı sağlanmıştır (Denel, 1982: 42–43).

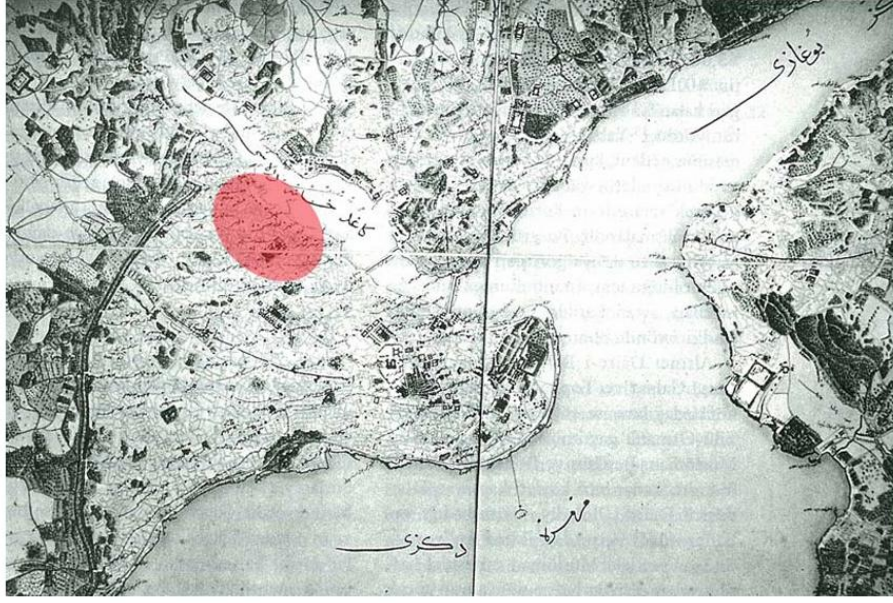
Balat, bu büyümeye örnek teşkil etmektedir; Yahudi cemaatinin yerleştiği yüksek yapılar, ailelerin odaları paylaşarak yaşaması sonucunda adeta sefalet apartmanlarına dönüşmüştür. Bununla birlikte, tarihsel süreç içerisinde mevcut dokunun temel bütünlüğü korunmuştur. İstanbul'un farklı bölgeleri ile karşılaştırıldığında, Türk mahallelerinin düzensiz ve organik sokak dokusuna karşın, Fener ve Balat bölgeleri ortogonal bir planlama sergileyerek birbirine dik ve paralel sokaklar biçiminde gelişmiştir (Dizdar, 1989: 34).

B.R. Davies'in 1840 yılına ait haritasına göre, nüfus Osmanlı başkentinde özellikle İstanbul Yarımadası ve Galata'da yoğunlaşmıştır. Yarımadayı oluşturan üçgenin batı sınırı Teodosios Surları ile belirlenmiş ve bu bölgeler yüksek nüfus yoğunluğunu barındırmıştır. Daha seyrek alanlarda ise eski Bizans sarnıçlarının bulunduğu bostanlar yer almaktadır. Batıdaki surlara bitişik mahallelerdeki yol düzeni, bu bölgelerde nüfus yoğunluğunun diğer bölgelere göre daha düşük olduğunu göstermektedir (Çelik, 1996: 34).

19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın ilk on yılında, başkentin fiziksel sınırlarında belirgin bir genişleme gözlemlenmiştir. Haliç'in kuzey kıyısındaki bu büyüme üç yönlü olarak gerçekleşmiştir: Taksim'den Şişli'ye doğru; Tophane'den sahili takip ederek Dolmabahçe'ye; ve Dolmabahçe'den Beşiktaş sırtlarını aşarak Teşvikiye ile Nişantaşı'na uzanmıştır. Bu gelişmenin dikkat çekici yanı, İstanbul'un kuzey yakasının Teodosios Surları'nın ötesine taşmamış olmasıdır (Çelik, 1996: 35). 19. yüzyılda İstanbul yerleşim alanları, kentin mevcut açık alanlarına doğru belirgin bir mekânsal yayılım göstermiştir. Sur içi bölgelerden başlayarak yapı yoğunluğu surların ötesine taşmış; Galata ve Beyoğlu yerleşimleri, mezarlık alanlarını da kapsayacak şekilde kentsel dokusunu genişletmiştir (Şekil 4.6, 4.7). Boğaziçi kıyıları ve kuzey yönü, yeni konut ve işlevsel alanlarla gelişim göstermiştir. Bu dönemde panoramik kentin görsel karakteri, sadece anıtsal yapılar tarafından değil, aynı zamanda eğitim, idari, ticari ve ekonomik işlevler kazanan yeni yapı tipleri aracılığıyla yeniden şekillenmiştir. Bu yapılar, kentsel morfoloji ve silüet üzerinde ölçülebilir etkiler yaratmıştır (Denel, 1982: 46).

Şekil 4.6 : 1871 İstanbul gelişim haritası (Çelik, 1996: 32).

Şekil 4.7 : 1900'ler İstanbul gelişim haritası (Çelik, 1996: 33).

Kentin surların ötesine doğru genişlemesinin temel belirleyicisi, 19. yüzyılda savaş teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin geleneksel sur savunma sistemlerinin işlevini büyük ölçüde geçersiz kılmasıdır. Bu değişim, surları kentsel sınır belirleyici olmaktan çıkarmış ve yerleşimlerin kontrollü bir şekilde sur dışına doğru yönlendirilmesini mümkün kılmıştır. Böylece, şehir planlama ve yerleşim mekânı dağılımı, yeni teknolojik ve sosyo-ekonomik koşullara uyum sağlayacak biçimde yeniden biçimlenmiştir.

4.2.2 Afetler sonrası fiziki mekanın değişimi

Tarihi Yarımada, tarih boyunca çeşitli afetlere maruz kalmıştır. Bizans döneminden itibaren kaydedilen çok sayıda yangın, hem sivil mimarlık örneklerinin yok olmasına hem de sosyal ve kültürel dokunun bozulmasına yol açmıştır (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003: 24). Binaların taş veya tuğla malzeme ile inşa edilmesi ve belirli aralıklarla konumlandırılması, yangınların yayılmasını önlemeye yeterli olmamıştır.

Roma döneminden günümüze kadar gerçekleşen yangınların sayısal dağılımı incelendiğinde, toplam yaklaşık 208 büyük yangın tespit edilmiştir. Bunların 130'u Eminönü'nde, 78'i Fatih'te meydana gelmiş olup, bazı yangınlar sokak, mahalle veya semt ölçeğinde geniş çaplı yıkımlara neden olurken, bazıları yalnızca tekil, tarihi öneme sahip yapılarda etkili olmuştur (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003: 29).

Balat'ın dâhil olduğu Tarihi Yarımada, tarih boyunca sık tekrar eden afetler nedeniyle sürekli biçimde dönüşmüştür. Bizans döneminden itibaren yangınlar, sivil mimarlık örneklerinin yok olmasına ve sosyal-kültürel dokunun zedelenmesine yol açmıştır; taş ve tuğla malzemeyle inşa edilen yapılar arasındaki boşluklar bu yangınlara karşı yeterli koruma sağlamamıştır (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003: 24–29). Fener ve Balat bölgelerinde 17. yüzyıldan itibaren ardışık yangınlar, geniş ölçekli konut kayıplarına, doku tahribatına ve mekanın yeniden şekillenmesine neden olmuştur (Çelikzincir, 2006: 11; Hagur, 2005: 26). Yangınların yarattığı yıkım, yalnızca fiziksel binaların kaybıyla sınırlı kalmamış; Osmanlı idari düzeni yangın sonrası yeniden imar süreçlerini kurumsallaştırmak zorunda kalmıştır. 1848 Ebniye Nizamnamesi gibi düzenlemeler yapının kagir olmasını, ızgara planlı sokak adetlerini ve standart cephe genişliklerini öngörürken, yolların ortogonal yeniden örgütlenmesini de teşvik etmiştir (Hagur, 2005: 26–27; Çelikzincir, 2006: 12, 31). Bu süreç, Balat gibi eski yerleşimlerde tutucu ahşap dokunun yerini daha düzenli ve yangına karşı dayanıklı kentsel formlara bırakma pratiğinin bir parçası olmuştur.

Depremler de kentin mekânsal karakterini etkilemiştir. Kuzey Anadolu fay hattı doğrultusunda yer alan Tarihi Yarımada, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde birçok yıkıcı sarsıntı ile karşılaşmıştır; 1509, 1556, 1719, 1754 ve 1766 gibi önemli depremler, surlar, camiler ve kamu binalarında hasar bırakmış, onarım ve yapı teknolojilerinde dönüşümleri zorunlu kılmıştır (Planlama ve İmar Müdürlüğü, 2003: 29–34; Eyice, 2006: 68–69). Bu süreçte halkın ahşap tercihi sürmüş, bu da yangın risklerini artırmıştır.

19.yüzyılda ulaşımın modernleşmesi, Balat ve çevresinin mekânsal örgütlenmesinde belirleyici bir rol oynamıştır. Deniz ulaşımındaki gelişmeler, Şirket-i Hayriye'nin kurulması ve buharlı vapurların işletilmesi, Haliç kıyılarını ekonomik açıdan yeniden konumlandırmıştır (Yılmaz, 2008: 160; Büyükbaşaran, 2001: 64). Kara ulaşımında tramvay hatları ve İstanbul Tüneli gibi yenilikler, kentin fiziksel yayılımını ve komşu semtlerle bağlantısını güçlendirmiştir (Çelik, 1996: 77; Yılmaz, 2008: 166–168).

Haliç sahil şeridi, 19. yüzyıldan itibaren deniz ticaretinin artmasıyla eski rıhtım-ticaret dokusundan sanayi ve lojistik işlevine evrilmiş; imtiyaz sistemleri ve rıhtım projeleri bölgenin fiziksel sınırlarını yeniden tanımlamıştır (Çelik, 1996: 62–64; Erbakan, 1998: 151). Cumhuriyet dönemi planlamalarıyla buradaki sanayi yapıları farklı kullanımlara dönüştürülmüş ve 1980'lerde kentsel dönüşüm müdahaleleriyle sahil peyzajı yeniden tasarlanmıştır (Çelikzincir, 2006: 14).

1936-1950 yılları arasında İstanbul için hazırlanan kentsel planlarda Fransız mimar Henri Prost, Boğaziçi bölgesinde yer alan depo ve sanayi yapılarının Haliç ile Yenikapı sahillerine taşınmasını önererek kent dokusunda önemli değişikliklere yol açmıştır. Cumhuriyet'in erken dönemlerinde hız kazanan sanayileşme süreci ve buna bağlı göç hareketleri sonucunda, iş imkanları ile uygun kira koşulları nedeniyle bu bölge yeni gelen nüfus tarafından tercih edilmiştir. Ancak bu durum, Balat'ın zamanla çöküntü alanına dönüşmesine ve sosyal yapısının önemli ölçüde değişmesine neden olmuştur. Sosyal alandaki bu dönüşüm, fiziksel mekânda da olumsuz etkiler yaratmış; 19. yüzyılın sivil mimarlık örneklerini barındıran yapı dokusunda başlayan bozulma, 1980'lere kadar giderek artmıştır (Kuban, 2000).

1985 yılında kabul edilen Haliç Çevre Düzeni Nazım İmar Planı kapsamında, Haliç kıyısında yer alan sanayi tesisleri kaldırılarak bu alanların kamuya açılması sağlanmıştır. Ancak, Dünya Mirası Listesi'nde bulunan ve İstanbul kara surlarının bitişiğinde yer alan Fener ve Balat bölgeleri için 1984 tarihli imar planında koruma odaklı özel bir çalışma yapılmamıştır (Dinler & Güçhan, 2016). Buna karşın, 1990 yılında hazırlanan İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı, Haliç'in özgün kentsel dokusunun korunmasına öncelik vererek bölgenin turizm, ticaret ve kültürel işlevler açısından geliştirilmesini hedeflemiştir (Önem, 2004).

1996 yılında gerçekleştirilen Habitat II Konferansı sonrasında, 2003 yılında UNESCO, Avrupa Birliği ve Fatih Belediyesi iş birliğiyle "Fener ve Balat Semtlerinin Rehabilitasyon Programı" hayata geçirilmiştir(Şekil 4.10).

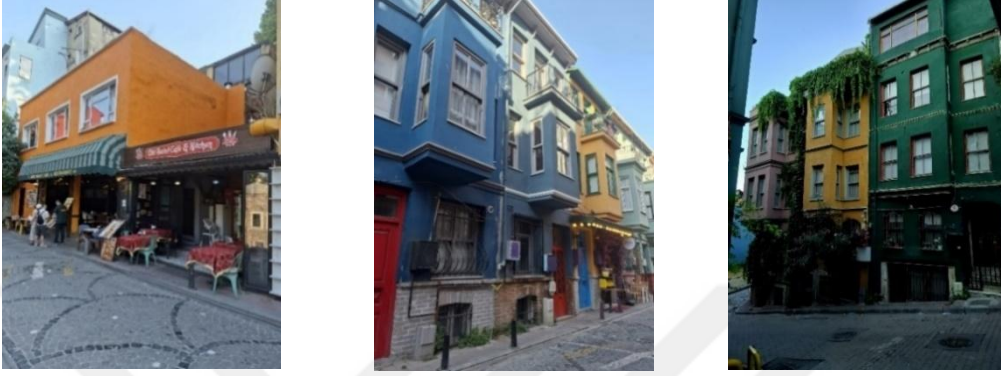
Şekil 4.9 : Fener-Balat Rehabilitasyon Projeleri (Kancafer Yurdakul, 2010).

Bu bölgelerin programa dahil edilmesinin temel gerekçeleri arasında tarihi çevrenin bozulma sürecinde olması, fiziksel yapının zarar görmesi ve çöküntü alanı haline gelme riski taşıması, düşük gelir grubunun yoğunlukta bulunması, sosyal ve kültürel eksiklikler, merkezi konum avantajı ile sahip olduğu potansiyeller yer almaktadır (Yurdakul, 2010). Projenin temel amacı, semtin sosyal ve mekânsal olarak bütüncül bir biçimde geliştirilmesidir (Budak, 2007). (Erden, 2003).

Proje kapsamında dört temel başlık altında uygulamalar gerçekleştirilmiştir: konutların fiziksel olarak yenilenmesi, sosyal yapının güçlendirilmesi, tarihi çarşının canlandırılması ve katı atık yönetiminin iyileştirilmesi. Bu çerçevede yürütülen Rehabilitasyon Programı ile birlikte, 121 yapının yanı sıra Tarihi Balat Çarşısı ve Sosyal Merkez Binası'nın restorasyon süreçleri tamamlanmış ve proje 2008 yılı itibarıyla sona erdirilmiştir (bkz. Şekil 3-4). Kültürel mirasın korunmasına yönelik olarak, yerel halkın sürece aktif biçimde katılımı sağlanmış; bu katılımcı yaklaşım, uygulamanın örnek bir model niteliği taşımasına katkıda bulunmuştur. Yapılan müdahaleler, yapıların tarihi ve özgün mimari niteliklerine sadık kalınarak gerçekleştirilmiş; ayrıca sosyal merkez aracılığıyla bölge sakinlerinin kültürel ve sosyal yönden desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca Balat Çarşısı'nın iyileştirilmesi ve ticari canlılığın artırılması hedeflenmiş, bu doğrultuda basit onarım ve restorasyon faaliyetleri yapılmıştır (Değirmenci, 2009). Ancak Fener-Balat Projesi, katılım ve soylulaştırma, sosyal, finansal ve yönetsel boyutları açısından eleştirilmiş ve hedeflerine tam olarak ulaşamayan bir proje olarak olumsuz değerlendirilmiştir (Görgülü, 2009; Değirmenci, 2009).

Fener-Balat bölgesi, 22 Nisan 2006 tarihli ve 26417 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu kararı ile Yenileme Alanı olarak ilan edilmiş; bu kapsamda hazırlanan proje ise 2010 yılında onaylanmıştır. Ardından, Fatih Belediyesi tarafından 2012 yılında söz konusu alan için kamulaştırma süreci başlatılmıştır. "Fener-Balat Yenileme Projesi" fiziksel, sosyal ve ekonomik dokunun yeniden işlevlendirilmesini amaçlamaktadır (Şekil 4.10). Yaklaşık 279.345 metrekaresel bir alanı kapsayan projede, konut ve ticari kullanımların yanı sıra kültürel işlevler ile Haliç kıyısında bir rekreasyon alanı da öngörülmüştür. Proje çerçevesinde, tescilli yapıların cephe restorasyonlarının gerçekleştirilmesi, tescilli olmayan yapıların ise yıkılarak yeniden tasarlanması planlanmıştır. Bu doğrultuda, çeşitli önde gelen mimarlık ofisleri proje alanına yönelik alternatif tasarım önerileri geliştirmiştir (Dinler & Güçhan, 2016).

Projenin bölgeye yeni işlevler kazandırarak sosyal ve ekonomik canlılığı artırması hedeflenmiştir (Değirmenci, 2009). Ancak, 2009 yılında bölge halkı, proje sürecinde yaşanan hak kayıplarına karşı örgütlenerek Fener-Balat-Ayvansaray Mülk Sahipleri ve Kiracıların Haklarını Koruma ve Sosyal Yardımlaşma Derneği'ni (FeBayDer) kurmuştur. Dernek tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığı, Fatih Belediyesi ve İstanbul Büyükşehir

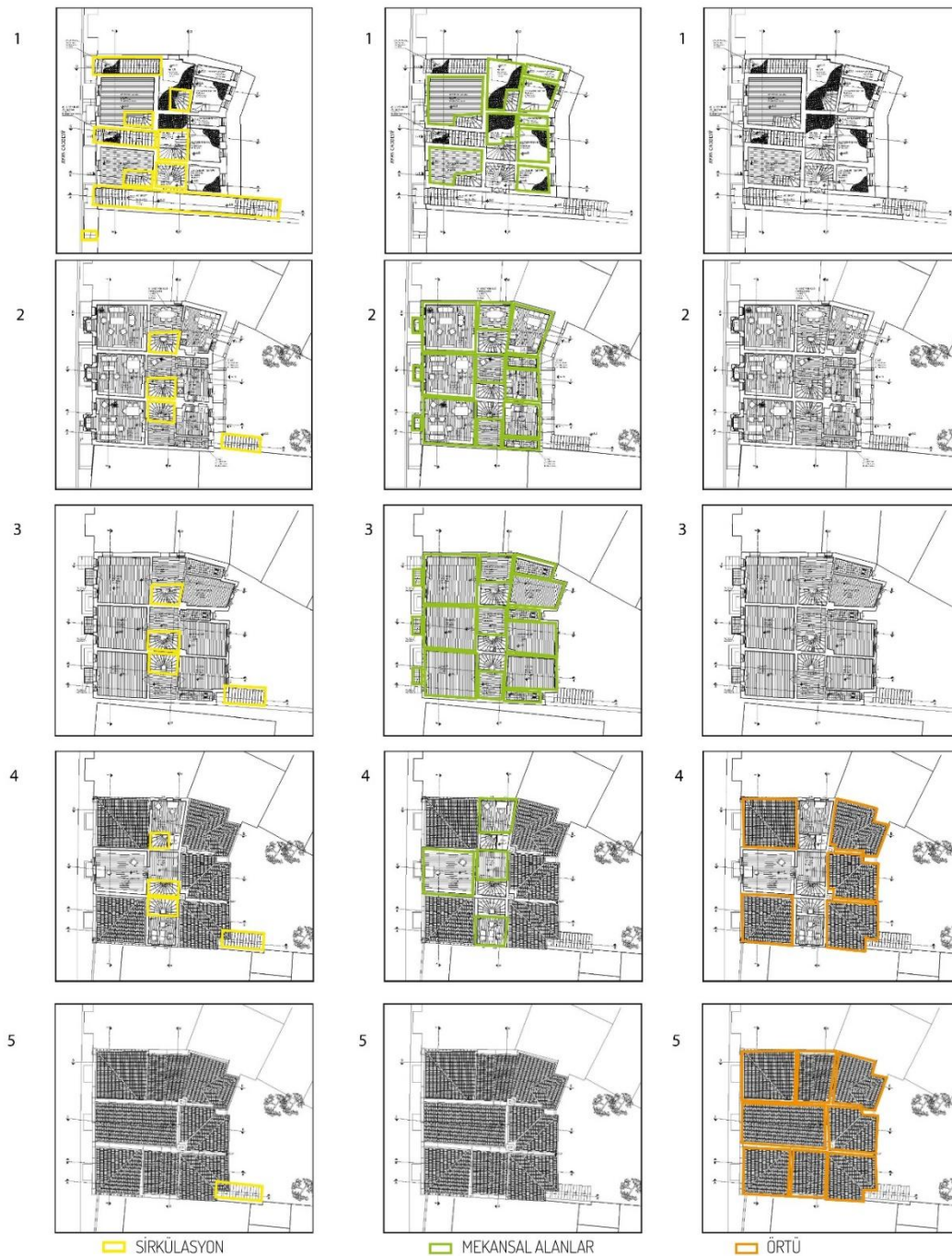

Şekil 4.10 : Cephe Rehabilitasyonu Projesi Kapsamında cephe uygulamaları , 2025).

Balat'ta yer alan geleneksel konut dokusu, İstanbul'un özgün sivil mimarlık mirasının karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Genellikle dar parseller üzerine yerleştirilen ve çoğunluğu 2 ila 3 katlı olan bu yapılar, yığma tekniğiyle inşa edilmiş olup bitişik nizamda düzenlenmiştir (Fatih Bld., AB vd., 1998; Aslan, 2010). Yapıların büyük bir kısmı kagir olup, az katlı ve dar cepheli evlerin ön yüzlerinde yer alan cumbalar, sokakla güçlü bir görsel ve mekânsal ilişki kurmaktadır (Aslan, 2010, s. 158). Tek aile kullanımına uygun olarak planlanan bu evlerde avlulu düzene nadiren rastlanmakta, bazı örneklerde ise yapılar arka cephede ortak bir avluya açılacak biçimde ikiz ya da üçlü sıralar hâlinde tasarlanmıştır (Fatih Bld., AB vd., 1998, s. 20-33).

Binaların yaklaşık %70'i zemin + 1 veya zemin + 2 katlı olup, bunların yarısından fazlası 1930 öncesine, yaklaşık %20'lik bölümü ise 1930-1950 dönemine tarihlenmektedir (Aslan, 2010, s. 158). Bu yapılar, yalnızca fiziksel özellikleriyle değil, aynı zamanda dönemin sosyal yapısını da yansıtan bir kentsel kimliğin taşıyıcısı konumundadır. Binaların büyük bir kısmı, 100 m²'den daha küçük parseller üzerinde inşa edilmiş olup, genellikle 2-3 katlı ve 40 ila 60 m² büyüklüğünde mekânlardan oluşmaktadır. Bu yapılar ağırlıklı olarak yığma tekniğiyle inşa edilmiştir. Özellikle azınlık mahallelerinde rastlanan bu kagir küçük evlerde, genellikle tek bir ailenin yaşadığı

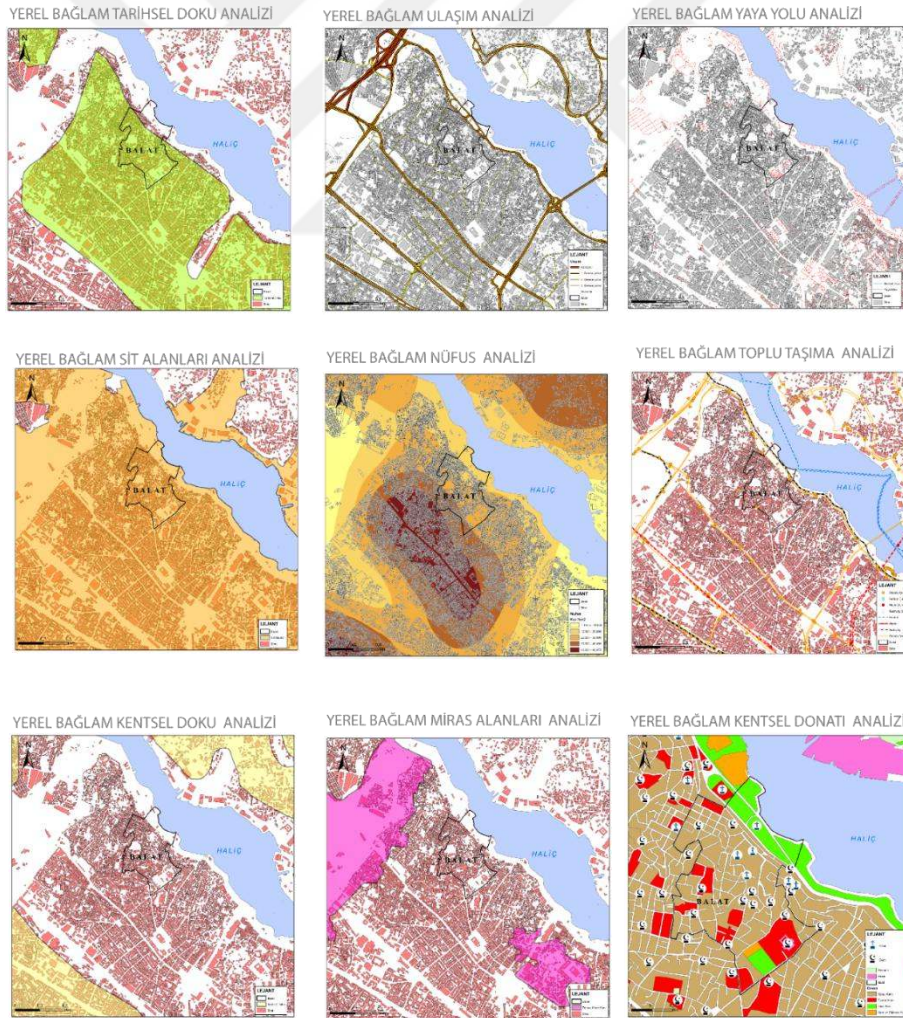
bilinmektedir (Fatih Belediyesi, AB ve diğerleri, 1998, ss. 20-33; Aslan, 2010, ss. 59-82). Balat'ın genel yapı stoğu; tescilli cumbalı evlerden, özgün cephe mimarisine sahip tek katlı yapılar ile zemin + 1, zemin + 2 katlı ve üç kattan yüksek yapılardan oluşmaktadır (Şekil 4.11). Yapıların yaklaşık %70'i zemin + 1 ve zemin + 2 katlı tiplerde yoğunlaşırken, bunların %50'den fazlası 1930 öncesinde, yaklaşık %20'si ise 1930-1950 yılları arasında inşa edilmiştir (Aslan, 2010, s. 158; Fatih Belediyesi, AB ve diğerleri, 1998, ss. 35-41).

Şekil 4.11: Balat evleri mekansal özellikleri..

4.2 Çalışma Alanı Yerel Bağlam ve Alan Bağlamı Analizleri

Çalışma alanında yerel bağlam ve alan bağlamında yapılan analizler Balat'ın kentsel dokusunun yalnızca fiziksel bir yerleşim düzeni olmadığını; tarihsel süreç içinde oluşmuş, kolektif hafızayı mekân aracılığıyla taşıyan ve yeniden üreten çok katmanlı bir yapı ortaya koyduğunu göstermektedir. Bu bağlamda yapılan analiz verileri ile sokak örüntüsü, yapı tipolojileri ve parsel düzeni üzerinden elde edilen bulgular, semtin tarihsel süreklilikleri ile mekânsal dönüşüm ve kırılma noktalarının birlikte okunmasına olanak sağlamaktadır. Analizlerin değerlendirilmesinde, Rossi'nin (1982) kentsel ölçekte tipoloji kavramları ile Moudon'un (1997) tipomorfolojik yaklaşımı temel alınmıştır. Bu çerçevede Balat'ta belirli yapı tipleri, sokak dokuları ve kamusal mekânlar, kentin tarihsel kimliğini ve toplumsal belleğini somutlaştıran mekânsal unsurlar olarak öne çıkmaktadır ve analiz incelemeleri bu bağlamda ele alınmıştır (Şekil 4.12).

Şekil 4.12: Kentsel doku analizleri.

Araştırma, Balat ve çevresini kapsayan güncel harita verileri ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nin (2023) hazırladığı İstanbul Ulaşım Ana Planı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Analiz kapsamında toplu taşıma türleri durak sayıları bakımından sınıflandırılmış, ortalama yaya erişim mesafeleri hesaplanmış ve modlar arası entegrasyon düzeyi değerlendirilmiştir (Şekil 4.1). Bulgular, tablo ve grafiklerle desteklenmiş; sonuçlar mekânsal erişilebilirlik bağlamında yorumlanmıştır (Çizelge 4.1).

Çizelge 4.1 : Balat semtinin ulaşım türlerine göre sınıflandırılması.

Ulaşım Türü	Durak Sayısı	Ortalama Yaya Erişim Mesafesi (m)	Entegrasyon Düzeyi
Otobüs	24	300	Yüksek
Tramvay	2	400	Orta
Metro	1	600	Orta
Feribot	2	500	Yüksek

Otobüs hatları Balat'ın en yoğun toplu taşıma türünü oluşturmaktadır. Özellikle Fevzipaşa Caddesi ve Ayvansaray Caddesi üzerinde yoğunlaşan 24 durak, yaklaşık 300 metrelik erişim mesafesiyle kullanıcılar için yüksek erişilebilirlik sağlamaktadır (İBB, 2023). T5 Tramvay Hattı üzerinde Balat'a yakın konumlanan iki durak, semtin kuzey-güney doğrultusunda bağlantısını güçlendirmektedir (Yıldız, 2019). Metro bağlantısı doğrudan mahalle içinde bulunmamakla birlikte, Haliç Metro Köprüsü Durağı yaklaşık 600 metrelik mesafede erişilebilir durumdadır. Bu durum erişilebilirliğe orta düzeyde katkı sağlamaktadır (Tekeli, 2011). Denizyolu ulaşımı ise Balat İskelesi ve çevresindeki iki durak ile Eminönü ve Hasköy gibi merkezlere doğrudan bağlantı kurarak bölge için stratejik bir rol üstlenmektedir (İBB, 2023).

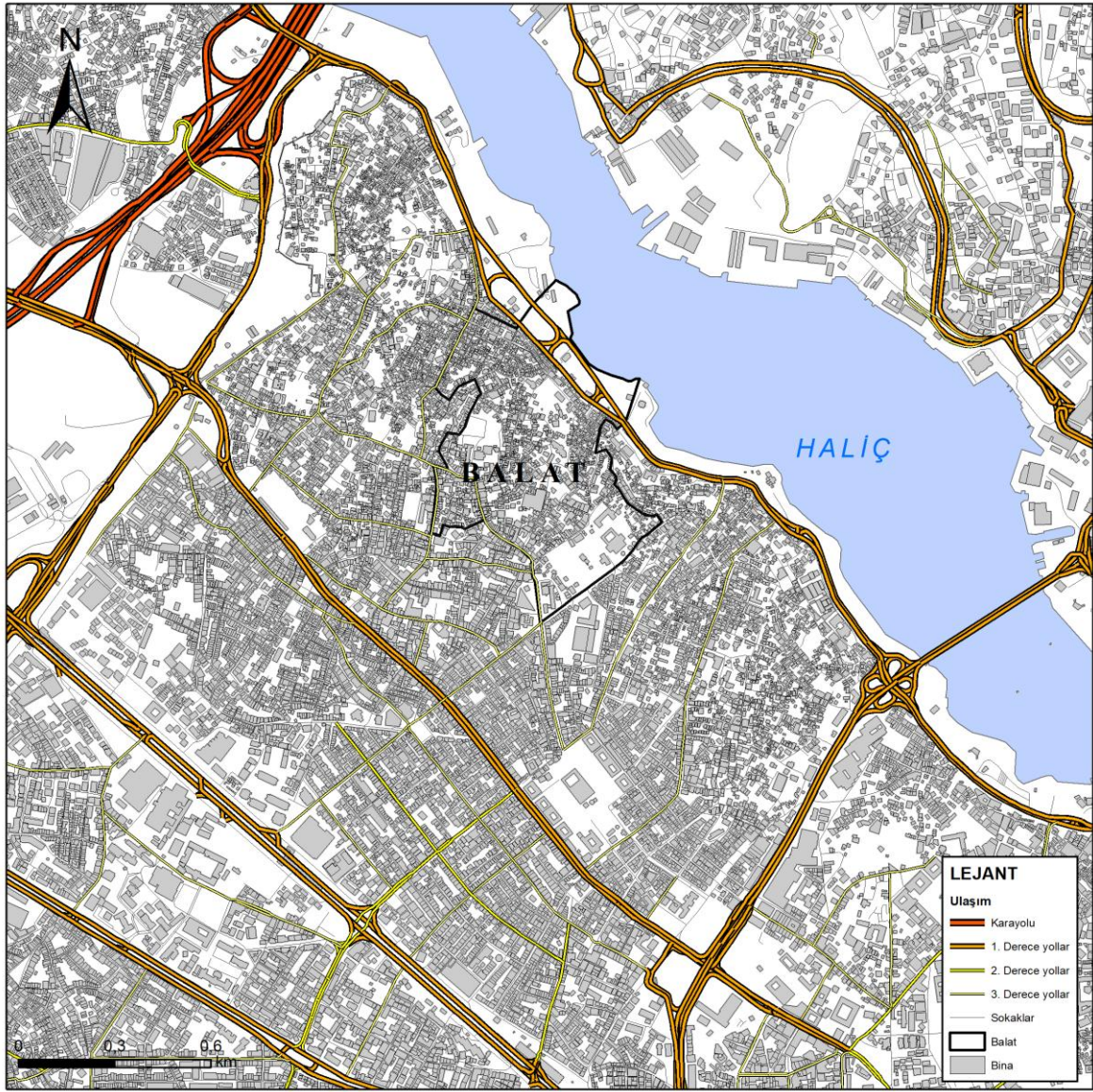
Balat çok modlu bir toplu taşıma ağına sahiptir. Özellikle otobüs ve feribot duraklarının yoğunluğu sahil hattında güçlü bir entegrasyon yaratırken (Çizelge 4.1), metro hattının mahalle sınırları içerisinde bulunmaması toplu taşıma kapasitesini sınırlandırmaktadır (Yıldız, 2019). Ayrıca Balat'ın dar ve organik sokak dokusu, otobüs taşımacılığında kapasite sorunlarına yol açmakta ve trafik sıkışıklığını artırmaktadır (Tekeli, 2011).

Çizelge 4.2 : Balat semti için ulaşım planlama önerileri.

Öneri Başlığı	Açıklama	Kaynak
Ulaşım çeşitliliğinin artırılması	Metro bağlantılarının güçlendirilmesi, erişilebilirliği ve ulaşım kapasitesini artıracaktır.	Tekeli (2011)
Entegrasyonun geliştirilmesi	Otobüs, tramvay ve feribot hatlarını bütünleştirecek aktarma merkezleri planlanmalıdır.	İBB (2023)
Yaya odaklı planlama	Dar ve organik sokak dokusunda yaya öncelikli düzenlemelerin yapılması gereklidir.	Yıldız (2019)
Sürdürülebilir ulaşım politikaları	Tarihi dokuya zarar vermeden bisiklet yolları, elektrikli araçlar ve çevreci çözümler geliştirilmelidir.	İBB (2023)
Gelecek araştırmalar	Kullanıcı memnuniyeti anketleri ile toplu taşıma tercihleri daha ayrıntılı incelenmelidir.	Yıldız (2019)

Balat semti, İstanbul'un tarihi Haliç kıyısında yer almakta olup, kentsel ulaşım ağı açısından hem yerel hem de ana arterlerle bağlantılı bir yapıya sahiptir. Yapılan mekânsal analiz, semt içindeki karayolu, 1., 2. ve 3. derece yollar ile sokak ağını ayrıntılı olarak incelemektedir .

Analiz sonuçlarına göre, Balat'ın çevresinde yoğun karayolu geçişi gözlemlenmektedir. Özellikle Haliç'e paralel uzanan ana arterler, semtin kuzey ve doğu sınırları boyunca konumlanmıştır ve bölgenin şehir içi ulaşım yoğunluğunu doğrudan etkilemektedir. Karayolları, semtin kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde 1. derece yollarla entegre olurken, semt içi ulaşım ise daha çok 2. ve 3. derece yollar ile sağlanmaktadır. Bu yollardan yaklaşık 12 km'lik kesim 1. derece, 18 km'lik kesim 2. derece ve 25 km civarı kesim 3. derece yolları kapsamaktadır. Sokak ağı ise toplam 40 km uzunluğunda olup, semtin iç dokusunu oluşturan yerel ulaşımın temelini teşkil etmektedir.

Şekil 4.14: Ulaşım arterlerinin sınıflandırılması.

. Karayolları, semtin kuzeybatı ve güneydoğu yönlerinde 1. derece yollarla entegre olurken, semt içi ulaşım ise daha çok 2. ve 3. derece yollar ile sağlanmaktadır. Bu yollardan yaklaşık 12 km’lik kesim 1. derece, 18 km’lik kesim 2. derece ve 25 km civarı kesim 3. derece yolları kapsamaktadır. Sokak ağı ise toplam 40 km uzunluğunda olup, semtin iç dokusunu oluşturan yerel ulaşımın temelini teşkil etmektedir (Şekil 4.14).

Bu yol hiyerarşisi, Balat’ın ulaşım erişilebilirliğini ve mekânsal bütünlüğünü artırmakta, aynı zamanda tarihi dokunun korunmasını sağlayacak ölçekli ve sınırlı trafiğe olanak tanımaktadır. Analiz, semtin kuzeydoğu yönünde yer alan yoğun karayolu bağlantılarının, çevre semtlerle etkileşimi artırırken, iç kesimlerdeki 3. derece yollar ve sokakların yaya ve

nüfus yoğunluğu değerleri doğal aralıklar sınıflandırması (Jenks Natural Breaks) yöntemiyle beş kategoriye ayrılmıştır (Jenks, 1967). Renk skalası aşağıdaki gibidir:

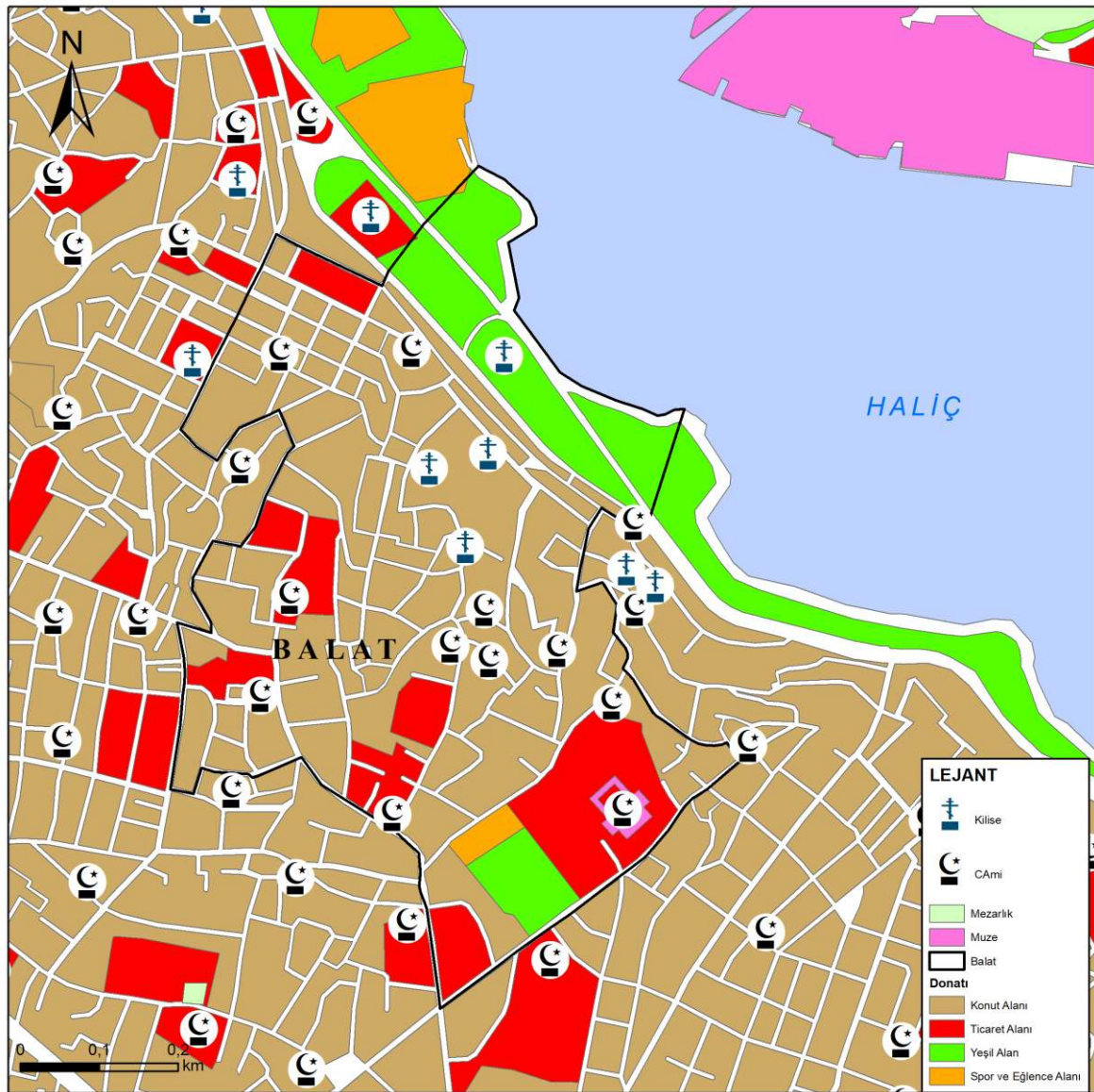
- 1.1725 – 10.000 kişi/km² (çok düşük),
- 10.001 – 20.000 kişi/km² (düşük),
- 20.001 – 30.000 kişi/km² (orta),
- 30.001 – 40.000 kişi/km² (yüksek),
- 40.001 – 49.875 kişi/km² (çok yüksek).

TÜİK'in Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) 2025 yılı verilerine göre, Balat Mahallesi'nin toplam nüfusu yaklaşık 5.130 kişi olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2025). Harita üzerindeki sınırdan çıkarılan tahmini yüzölçüm 0,22 km² olup, bu doğrultuda mahalledeki nüfus yoğunluğu yaklaşık 23.318 kişi/km² olarak hesaplanmaktadır. Bu değer, mahalleyi orta yoğunluk sınıfına yerleştirmektedir. Harita sınıflamasına göre Balat, sarı ve açık turuncu renk aralığında temsil edilmekte olup, bu da 10.000 – 30.000 kişi/km² arası yoğunluk sınıfına karşılık gelir (Şekil 4.15). Yerel bağlam sınırlarımızda yapılan analiz verilerine göre Balat ve semt sınırları içerisinde bulunan Atikali, Akşemsettin, Hırkai Şerif, Ayvansaray, Cibali, Derviş Ali mahallelerinin en fazla nüfus yoğunluğu Derviş Ali Semti, en düşük Balat olarak veri sonuçlarına ulaşılmıştır (Çizelge 4.3).

Çizelge 4.3 : Balat semt çevresi mahalle nüfus yoğunluğu.

Mahalle	Nüfus (2025)	Yüzölçüm (km²)	Yoğunluk (kişi / km²)	Yapı Yoğunluğu (%)	Harita Renk Sınıfı
Balat	10.996	0,22	23.318	%55-%65	Açık turuncu (orta)
Atikali	13.152	0,15	87.680	%75-%85	Koyu Kahverengi
Akşemsettin	18.608	0,20	93.040	%80-%85	Koyu
Hırkai Şerif	20.257	0,18	112.539	%80-%90	Koyu
Ayvansaray	15.200	0,30	50.667	%85-%95	Orta Ton
Derviş Ali	16.725	0,22	76.023	%55%70	Koyu Ton

Balat, düşük yapı katmanları ve koruma altındaki tarihî alanları nedeniyle, yüksek katlı yapılaşmaya izin vermeyen bir morfolojiye sahiptir. Bu da doğrudan nüfus yoğunluğunun sınırlandırılmasına etki etmektedir. Komşu mahallelerdeki yüksek yoğunluk, Balat'a nazaran daha fazla yapılaşma baskısı altında olduklarını göstermektedir.

Şekil 4.16 : Kentsel donatı analizi.

İstanbul'un Haliç kıyısında yer alan Balat Mahallesi, tarih boyunca barındırdığı farklı dini ve etnik topluluklar sayesinde kültürel çeşitliliğin güçlü bir temsil alanı olmuştur. Mahalle dokusu, dini yapılar, konut alanları, kamusal donatılar ve ticari işlevler üzerinden biçimlenen zengin bir morfolojik yapıya sahiptir (Ortaylı, 2007). Bu çalışma, Balat ve çevresindeki mekânsal öğelerin dağılımını değerlendirerek, alanın sosyal ve kültürel dinamiklerine ışık tutmayı amaçlamaktadır. Harita üzerinde yapılan analiz sonucunda, mahalle sınırları

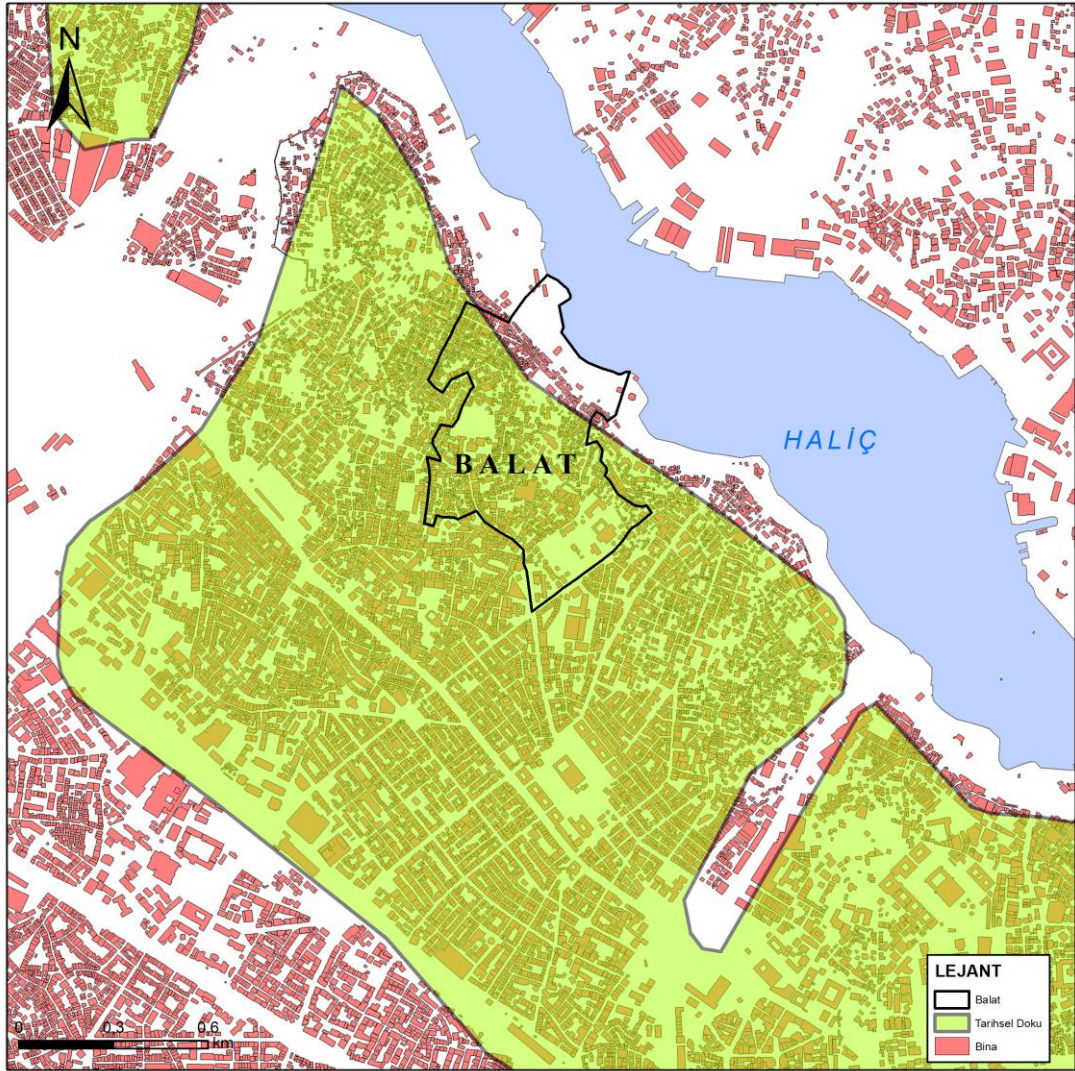
içerisinde ve yakın çevresinde çok sayıda cami ve kilise yapısının bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu çeşitlilik, mahallenin çok kültürlü tarihî kimliğinin bir yansımasıdır. Kiliselerin belirli alanlarda kümelenmesi, geçmişte bu bölgede yoğunlaşmış gayrimüslim toplulukların izlerini taşımaktadır (Şekil 4.16). Bu durum, mekânsal çeşitliliğin bir tür kimlik hafızası oluşturduğunu ortaya koyar (Kuban, 1996). Mahallede yoğun konut alanlarının bulunduğu görülmektedir. Bu alanlar, tarihî dokunun büyük ölçüde korunmuş olduğunu, geleneksel sivil mimarinin hâlâ yaşadığını göstermektedir. Dar sokaklar, avlulu yapılar ve özgün cephe elemanlarıyla bu konutlar, Balat'ın kültürel mirasını somutlaştıran birer öge niteliğindedir. Ancak yapıların çoğunun onarım ihtiyacı olduğu ve dönüşüm baskısı altında bulunduğu göz önüne alınmalıdır (İBB, 2023).

Mahallede yoğun konut alanlarının bulunduğu görülmektedir. Bu alanlar, tarihî dokunun büyük ölçüde korunmuş olduğunu, geleneksel sivil mimarinin hâlâ yaşadığını göstermektedir. Dar sokaklar, avlulu yapılar ve özgün cephe elemanlarıyla bu konutlar, Balat'ın kültürel mirasını somutlaştıran birer öge niteliğindedir. Ancak yapıların çoğunun onarım ihtiyacı olduğu ve dönüşüm baskısı altında bulunduğu göz önüne alınmalıdır (İBB, 2023).

Çizelge 4.4 : Balat semtinin kentsel donatı analizi.

Kentsel Donatı	Kavram / Veri	Değerlendirme
Çok Sayıda Cami & Kilise	Kimlik temsil ve sembolik değişim (karakişi, Yeşildal)	Dini yapı yoğunluğu, kimliksel katmanlaşmanın izlerini taşır.
Ticaret alanlarının yerleşimle iç içe olması	Soylulaştırma süreçleri (Altıntaş, Şişmanyazıcı)	Ticaret baskısı ve dönüşüm etkisi mahalle dokusunda görünür
121 restore edilen yapı	Rehabilitasyon kurumsal pratiği (MİMDAP kaynakları)	Sivil mimarinin korunma çabaları mekânda somutlaşmıştır.

Balat Mahallesi, sahip olduğu dinî, kültürel ve mimari çeşitlilik ile İstanbul'un tarihî dokusunun canlı örneklerinden biridir. Harita verilerine dayalı olarak yapılan bu analiz, mahalledeki dönüşüm baskılarını, koruma ihtiyaçlarını ve sosyal mekân dinamiklerini ortaya koymaktadır. Özellikle dinî yapıların sürekliliği, sivil mimarının korunması ve kamusal alanlara erişimin artırılması, mahalledeki yaşam kalitesinin sürdürülebilir biçimde yükseltilmesi için öncelikli konular olarak değerlendirilmektedir (Çizelge 4.4).

Şekil 4.17 : Koruma statüsü tarihsel doku analizi.

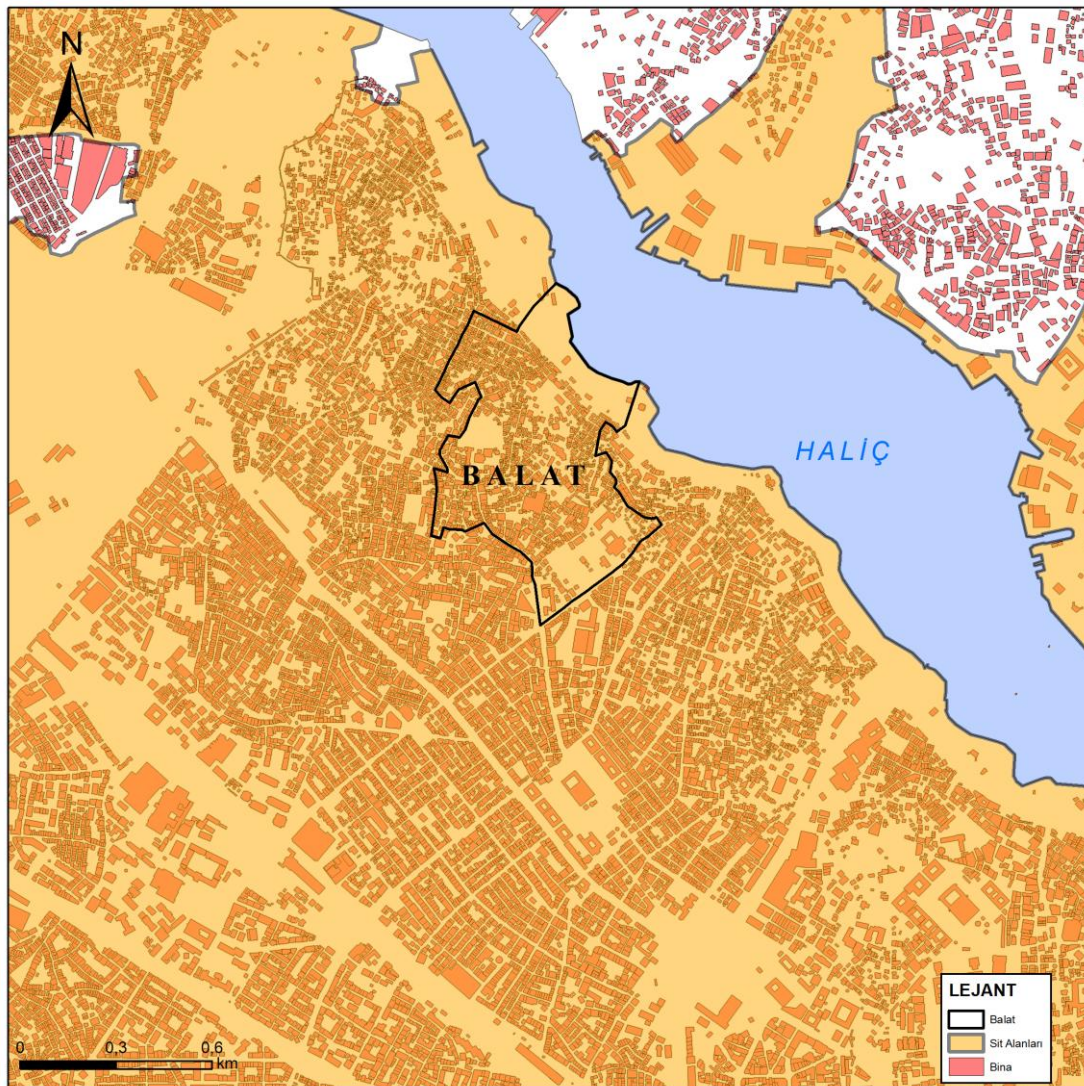
İstanbul'un tarihi yarımadasında yer alan Balat semti, zengin kültürel geçmişi ve özgün mimari yapısıyla dikkat çeken önemli bir yerleşim alanıdır. Haliç kıyısında konumlanan Balat, özellikle Osmanlı döneminden kalma sivil mimari örnekleri, dini yapıları ve çok kültürlü yapısıyla kent belleğinde önemli bir yer tutmaktadır.

Harita analizine göre, Balat semti, hem kentsel sit alanı hem de tarihî doku içerisinde yer almakta olup, bu bölge koruma altındaki alanlar arasında sayılmaktadır. Söz konusu alan,

1985 yılında UNESCO tarafından "İstanbul'un Tarihî Alanları" kapsamında Dünya Miras Listesi'ne dahil edilen dört ana bölgeden biri olan Süleymaniye Koruma Alanı sınırları içinde yer almaktadır (UNESCO, 2023). Bu statü, bölgedeki tarihî yapıların ve özgün kentsel dokunun korunmasını zorunlu kılmaktadır (Şekil 4.17).

Şekil 4.18 : Koruma statüsü Dünya Miras alanları analizi.

Söz konusu envanterdeki yapıların 814 adedi sivil mimarlık örneklerinden oluşmaktadır ve tüm bu yapılar Osmanlı Dönemi mimari karakterini yansıtmaktadır. Bölgedeki sivil mimarlık yapılarının büyük bir kısmı konut amaçlı kullanım için inşa edilmiştir; toplam 470 adet konut yapısı kayıt altına alınmıştır.

Balat, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü tarafından tescillenmiş bir Kentsel Sit Alanıdır. Haritada siyah çizgilerle sınırları belirtilmiş olan bu alan, özgün mimari dokusu ve tarihi yapıları nedeniyle koruma altına alınmıştır (şekil 4.19). Kentsel sit alanı, tarihi, estetik ve kültürel değer taşıyan yerleşim alanlarını

korumayı hedefleyen bir tanımdır. Balat örneğinde bu, geleneksel konut mimarisi, dini yapılar (kiliseler, sinagoglar, camiler) ve dar sokak dokusunu kapsamaktadır

Balat kentsel sit alanının verilerine ilişkin genel bilgiler aşağıda sunulmuştur:

- **Alan Büyüklüğü:** Yaklaşık **0.3 km²** (harita ölçeği 1:10.000'den hesaplanmıştır)
- **Korunan Yapı Sayısı:** 300'den fazla tescilli sivil mimarlık örneği yapı bulunmaktadır. (İBB, 2020)
- **Nüfus Yoğunluğu (Tahmini):** 20.000 kişi/km² civarında
- **Yapı Yoğunluğu:** %70'in üzerinde geleneksel konut dokusu

Kültürel Miras Unsurları

Balat'ta koruma altına alınmış bazı yapılar ve unsurlar şunlardır:

- **Ahrida Sinagogu:** 15. yüzyıldan kalma Osmanlı dönemine ait önemli bir Yahudi ibadethanesi.
- **Surp Hreşdagabet Ermeni Kilisesi:** Ermeni cemaatine ait dini yapı.
- **Balat Sahili ve İskeleti:** Haliç ile doğrudan ilişkili alanlar, deniz ticareti geçmişi açısından önemli.
- **Tarihi Konutlar:** Cumbalı, dar sokaklı, özgün cephe düzenine sahip evler.

Balat kentsel sit alanı, İstanbul'un kültürel sürekliliğini yansıtan önemli bir tarihsel peyzaj niteliğindedir. Bölge, sadece fiziksel yapısıyla değil; çok kültürlü yaşam biçimi, dini çeşitlilik ve sosyal dokusuyla da korunması gereken bir miras alanıdır. Ancak son yıllarda artan turistik baskı, yapıların aslına uygun olmayan dönüşümleri ve sosyal yapının değişimi, bu özgünlüğü tehdit etmektedir.

4.3.1 Alan bağlamı kentsel doku analizleri

Şekil 4.20 : Alan bağlamı ulaşım analizi.

Balat semtinin kent dokusu iki ana farklı gelişim biçimi göstermektedir. Özellikle Kürkçü Çeşmesi Sokağı, Vodina Caddesi, Çiçekli Bostan Sokağı, Söğütlü Bakkal Sokağı ve Hacı Rıza Sokağı ile çevrelenen bölge, birbirini dik açılarla kesen sokaklardan oluşan ve “ızgara sistem” olarak adlandırılan bir plana sahiptir (Şekil 4.20). Bu planlama yaklaşımı, Balat’ta meydana gelen büyük yangınlar sonrası yapılan yeniden düzenlemelerle oluşmuştur. Yangınlar sonucu boşalan alanlar, dönemin batılı şehircilik anlayışından esinlenilerek planlanmıştır (İstanbul, 2000, s. 352).

Tarihi yapıların yoğun olduğu bu bölgede, konutlar orijinalinde genellikle 2 ila 3 katlı olarak inşa edilmişken, zamanla artan nüfus yoğunluğu nedeniyle 3-4 kata kadar çıkan yapılar ortaya çıkmıştır. Söz konusu yapıların çoğu günümüzde her katında ayrı bir ailenin yaşadığı şekilde bölünmüş ve bu durum, yapıların mimari bütünlüğünün bozulmasına neden olmuştur.

Kıyıya yakın alanlarda ise tarihi ızgara planlı konut dokusu büyük ölçüde korunabilmiştir. Ancak yapıların kullanıcılarının değişmesi ve fiziksel yıpranma, bu alanlarda zamanla köhnemiş bir görünümün oluşmasına neden olmuştur. Öte yandan, Balat'ın yamaç bölgelerinde organik konut dokusunun yerini, yapı adalarının parçalanmasıyla oluşan, ön bahçesiz ve betonarme çok katlı bitişik nizam yapılar almıştır. Bu alanlarda, bölgenin özgün silüetini bozan ve 8 kata kadar ulaşan yapılar göze çarpmaktadır.

Geçmişte fabrikaların, büyük atölyelerin ve depoların bulunduğu bu alan, günümüzde daha çok küçük esnafa ait ticari işletmelere ev sahipliği yapmaktadır. Bu işletmeler çoğunlukla birkaç sokakla sınırlı kalmakta ve mahalle dokusu içinde belirgin ticaret odakları oluşturmaktadır.

Bu bağlamda Mahkeme Altı Caddesi'nden başlayıp Lapçinler Sokak üzerinden Leblebiciler Sokak, Vodina Caddesi, Kürkçü Çeşmesi Sokağı ve Ayvansaray Caddesi ile Mürselpaşa Caddesi'ne kadar uzanan hat, Balat'ın ana ticari aksını oluşturmaktadır (Şekil 4.20). Bu aks boyunca yer alan dükkânlarda, gıda ve temizlik ürünleri satışı, emlakçılar, kahvehaneler, hediyelik eşya ve sanat ürünleri mağazaları gibi çeşitli işletmeler yer almaktadır. Özellikle Leblebiciler Sokak, sanatsal üretim alanı olarak öne çıkmakta; burada cam işleri, çerçevéciler, aynacılar ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ofisleri yer almaktadır. Bu sokakta konut kullanımı bulunmamaktadır.

Kürkçü Çeşmesi Sokağı ve Vodina Caddesi ise konutların zemin katlarında yer alan fırın, cafe, inşaat malzemeleri, tekstil ve temizlik ürünleri gibi ticari işlevlerle birlikte karma kullanıma sahiptir. Ayvansaray ve Mürselpaşa Caddeleri üzerinde ise boş dükkânların fazlalığı dikkat çekmekte, mevcut işlevler daha çok oto tamir atölyeleri, turizm acenteleri ve restoranlarla sınırlı kalmaktadır; konut kullanımı ise oldukça düşüktür.

Vodina Caddesi, son yıllarda yoğun biçimde dönüşüme uğrayan ve bir nevi “kafe aksı” haline gelen bir diğer önemli sokaktır. Bu cadde üzerinde yer alan mekânlar arasında Cooklife Balat, Artlokalist, Narissa Cafe, Fida Cafe, Vanilla Cafe ve Pan-Cake House gibi çok sayıda popüler kafe bulunmaktadır. Bu durum, Balat'ın özellikle genç kullanıcılar ve turistler için cazip hale gelmesinde etkili olmuştur.

‘Balat semti, farklı bireyler için farklı imgelerle anlam kazanmakta; bu yönüyle çok

katmanlı bir algıya zemin hazırlamaktadır. Kimileri için tarihî dokusunu yansıtan dar sokaklarıyla anımsanırken, bazıları için geleneksel yaşam izlerini taşıyan, iki bina arasına gerilmiş çamaşırli ip görüntüsüyle hafızalarda yer edinmektedir. Özellikle son yıllarda ise bölgede açılan tasarım odaklı dükkânlar ve özgün kafe mekânları, Balat'ın sosyal ve kültürel canlılığını artırarak yeni anlam katmanları oluşturmıştır. Tüm bu öğeler, Balat'ın mekânsal kimliğinin zamansız ve çok yönlü karakterini ortaya koymaktadır.

“Vodina Caddesi'nin alt kısımlarında konumlanan Yıldırım Caddesi, özellikle ikinci el giyim ve nostaljik eşya meraklılarına hitap eden dükkânlarıyla dikkat çekmektedir. Rage'N Roll gibi vintage temalı mağazaların yanı sıra, cadde üzerinde Agora Antik gibi antikacılar da bulunmaktadır.

Balat semtinin karakteristik caddelerinden biri olan Yıldırım Caddesi, hâlen özgün ızgara kent dokusunu yansıtan az sayıdaki akslardan biri olarak dikkat çekmektedir (İstanbul, 2000, s. 352). Semt en fazla ziyaretçi çeken bölgeleri arasında yer alan Mahkeme Altı Caddesi ve Lapçinler Sokak, Balat Çarşısı'nın da yer aldığı çekim merkezi niteliğindedir. Bu bölgelerde sekiz adet yiyecek-içecek işletmesi (lokanta, restoran, büfe) ile dört çay ocağı ve kahvehane faaliyet göstermektedir (Fatih Belediyesi, 2022).

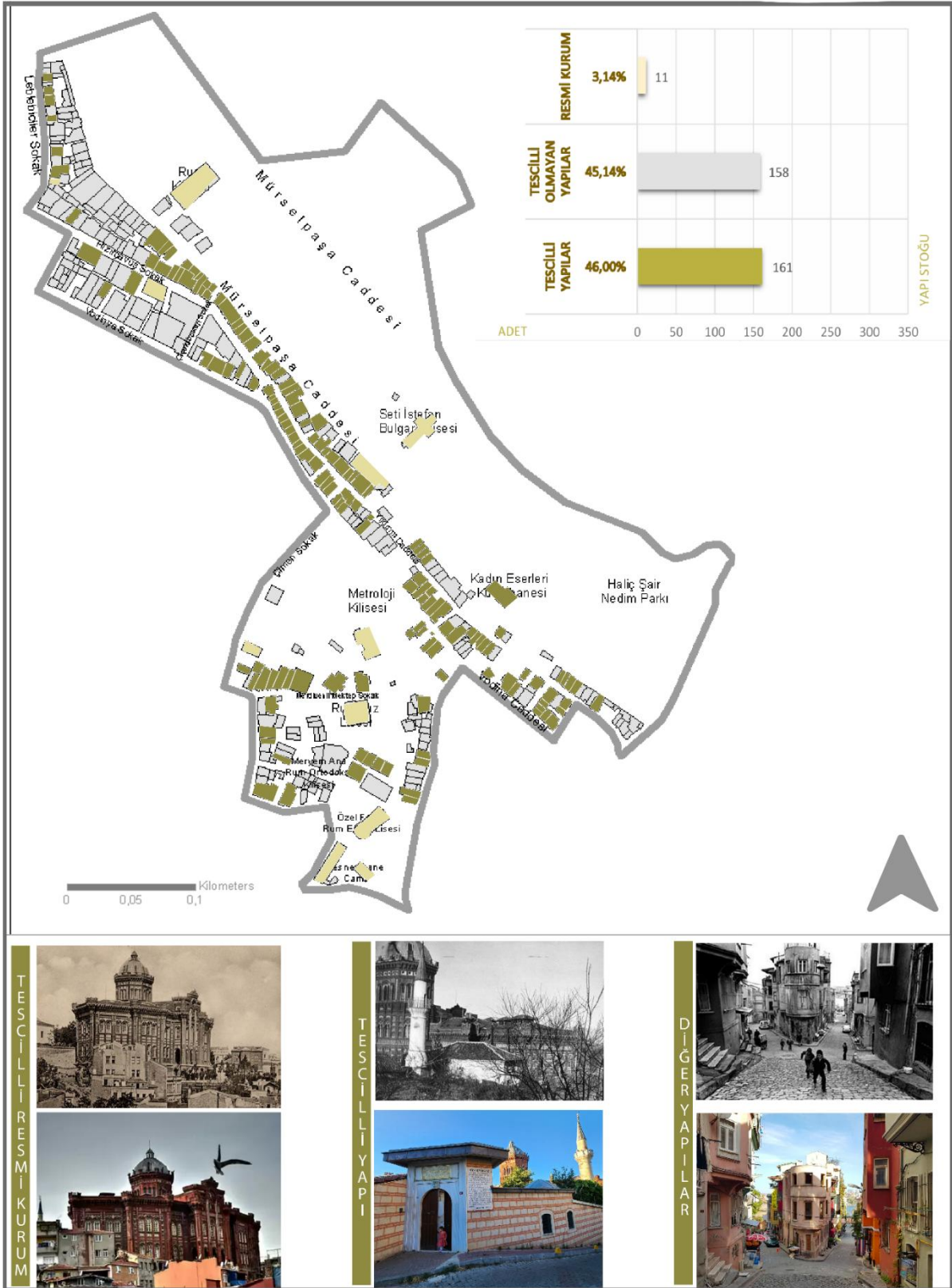
Alt kotta yer alan Leblebiciler Sokağı ise daha çok sanat ve tasarım temelli küçük işletmelere ev sahipliği yapmaktadır. Hediyeelik eşya, cam-ayna işleri, el sanatları ve evcil hayvan ürünleri gibi özgün mağazalar burada konumlanmıştır (İlyasoğlu, 2003). Bu çeşitlilik, Balat'ın kültürel üretim ve yaratıcı ekonomi odaklı dönüşümünde işlevsel bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Vodina Caddesi ve Kürkçü Çeşmesi Sokağı, semtin diğer bölgelerine ve çevre mahallelere bağlantı sağlayan ana arterler arasında yer almaktadır. Bu cadde ve sokaklarda karma kullanım modeli yaygındır: Alt katlar ticari işletmeler olarak değerlendirilirken, üst katlar konut işlevi görmektedir. Bu akslar üzerinde dört emlak ofisi, dört market veya bakkal, üç lokanta ve bir pastane yer almaktadır (Narlı, 2006).

Buna karşılık, Çinçinli Sinan Çeşmesi Sokağı, Çinçinli Çeşme Sokağı, Esnaf Loncası Sokağı ve Kahkaha Sokağı gibi daha içte yer alan sokaklar, turistik ya da ticari açıdan belirgin bir çekim merkezi oluşturmamaktadır. Bu alanlar ağırlıklı olarak yerel halkın gündelik yaşamına hizmet eden konut alanları olarak kullanılmaktadır (Fatih Bld. vd, 1998).

Şekil 4.21 : Alan bağlamı doluluk- boşluk analizi.

Şekil 4.22 : Alan bağlamı tescilli yapı analizi.

Balat, İstanbul'un tarihî ve kültürel çeşitliliğini yoğun biçimde yansıtan yerleşim alanlarıdır. Bu bölgede yer alan anıtsal ve sivil mimarlık örnekleri, yalnızca mimari değer taşımakla kalmayıp, aynı zamanda bölgenin kolektif hafızasının görünürleşmesini sağlayan mekânlardır (Özbilge, 2018; Zukin, 2010). Sementin sokakları ve caddeleri, tarih boyunca farklı dini ve etnik toplulukların bir arada yaşadığı sosyal dokuyu barındırmakta ve mekân kullanımında çeşitliliğe olanak tanımaktadır.

Balat'taki mimari envanter incelendiğinde, sementin hem eğitim hem de dini kurumlar açısından zengin bir çeşitlilik gösterdiği görülmektedir:

- Eğitim yapıları: Fener Rum Erkek Lisesi, Yokimyon Rum Kız Lisesi, Maraşlı Rum Okulu
- Camiler: Ferruh Kethüda Camii, Fenerkapısı Mescidi
- Rum kiliseleri: Ayios Rum Kilisesi, Bulgar Kilisesi
- Ermeni kiliseleri: Surp Hireşdagabet
- Sinagoglar: Yanbol, Ahrida, Çana Sinagogları
- Sosyal yapılar: Çarşı Hamamı, Tahta Minare Hamamı

Balat semtinde bulunan Molla Aşk ve Kasım Günahi mahallelerinde 294 sivil mimarlık örneği tespit edilmiştir 171'i tescilli, 123'ü öneri niteliğindedir (Koçu, 1960; Spartaris, 2004). Bu yapılar, sementin tarihî sürekliliğini ve mekânsal kimliğini koruyan temel öğeler olarak öne çıkmaktadır. Hızır Çavuş sokağında 1 tescilli anıt eser 13 tescilli sivil mimarlık örneği, 5 öneri sivil mimarlık örneği, Yıldırım caddesinde 91 tescilli sivil mimarlık örneği,

Fener ve Balat semtlerinin bağlı olduğu Fatih ilçesinde, yapı malzemesi dağılımı, bölgenin tarihî gelişimi ve inşaat teknolojileri hakkında önemli ipuçları vermektedir. İlçe genelinde binaların yaklaşık %49,2'si betonarme, %45,9'u yığma, %3,2'si ahşap ve %1,3'ü diğer yapı tiplerinden oluşmaktadır (Koçu, 1960; Spartaris, 2004). Bu veriler, İstanbul'un tarihî yarımadasında özellikle yığma yapıların yaygın olduğunu ve betonarme yapıların modern dönemde artış gösterdiğini göstermektedir. Çalışma alanı özelinde, yığma yapıların yoğunluğu dikkat çekmektedir. Ahşap yapıların azlığı ise, büyük ölçüde 19. yüzyılda gerçekleşen yangınlar ve yapı nizamnameleriyle ilişkilendirilebilir. Özellikle 19. yüzyılda yürürlüğe konan yapı nizamnameleri, yangın riskini azaltmak amacıyla ahşap yapı kullanımını sınırlandırmış ve daha dayanıklı yapı sistemlerinin uygulanmasını teşvik etmiştir (Ertuğ, 2012; Öztürk, 2016).

Araştırma alanında yapılan saha gözlemleri, yapı tipolojilerinin dağılımını teknik olarak ortaya koymaktadır:

- Ahşap kirişleme yöntemi ile inşa edilen yığma yapılar: 95 adet
- Volta döşemeli yığma yapılar: 31 adet
- Betonarme yapılar: 19 adet
- Tamamen ahşap yapılar: 6 adet
- Yığma ve ahşabın birlikte kullanıldığı yapılar: 1 adet
- Yığma yapılar üzerinde yapılan tadilatlarla betonarmeye dönüştürülen yapılar: 2 adet

Ayrıca, ahşap kirişleme kullanılan yığma yapıların bir kısmında cumbaların çelik putrellerle güçlendirildiği gözlenmiştir. Bu durum, tarihî yapıların hem taşıma kapasitesini artırmak hem de günümüz standartlarına uyum sağlamak amacıyla yapılan müdahaleleri göstermektedir (Yalçiner, 2010).

Bu veriler, Fener ve Balat'ın tarihî dokusunu ve yapı teknolojilerini anlamada önemli bir temel oluşturmaktadır. Yığma yapılar, hem bölgenin geleneksel mimari kimliğini korumakta hem de kolektif hafızanın görünürleşmesini sağlamaktadır; betonarme ve çelik müdahaleler ise modernizasyon ve güvenlik ihtiyaçlarının mekâna etkisini göstermektedir (Zukin, 2010; Özbilge, 2018).

Balat semti, Fatih ilçesinin tarihî dokusunu temsil eden yerleşim alanlarıdır ve binaların kat yüksekliği dağılımı, bu dokunun sürekliliğini anlamak açısından kritik bir göstergedir. İlçe genelinde dört katlı yapılar yoğunlukta olmakla birlikte, bir, iki, üç ve beş katlı yapılar da yerleşim desenini etkilemektedir (Koçu, 1960; Spartaris, 2004). Ancak Fener ve Balat özelinde yapılan saha incelemeleri, özellikle bir ve iki katlı yapıların daha fazla bulunduğunu ortaya koymaktadır.. Yüksek girişli binalarda bodrum katlarının, zemin kotunun değişkenliği nedeniyle kısmen toprağa gömülü olduğu gözlemlenmiştir; bu durum hem yapıların dayanıklılığını artırmakta hem de topoğrafik uyum sağlamaktadır (Yalçiner, 2010). Tarihî Yarımada'nın planlamasında, önemli anıtların silüetini korumak amacıyla denizden yaklaşık 40 metre yükseklikteki alanlarda 9,50 metreden yüksek yapı yapılmaması kriteri uygulanmıştır (Pervititch, 1938). Fener ve Balat bölgelerindeki saha incelemeleri, 19. yüzyılda inşa edilen yapıların bu sınırı aşmadığını ve planlama ilkelerine uygun şekilde yükseldiğini göstermektedir. Bu bulgu, kat yüksekliğinin tarihî silüet ve dokunun korunmasında kritik bir gösterge olduğunu doğrulamaktadır (Öztürk, 2016; Zukin, 2010).

4.3.2 Kolektif Hafızanın Süreklilik ve Kopuşu

Aldo Rossi (2006), Şehrin Mimarisi adlı çalışmasında, kenti yalnızca yaşayanların bir araya geldiği mekânlar bütünü olarak değil, aynı zamanda kolektif belleğin mekânsal izdüşümü olarak tanımlar. Rossi'ye göre kent, içinde barındırdığı yapılar, kamusal alanlar ve altyapı aracılığıyla toplumsal hafızayı somutlaştırır. Mekanlar, bireyler arası sosyal ilişkilerin görünür hâle geldiği alanlar olarak, kentin tarihsel sürekliliğini ve belleğini biçimlendirir. Bu süreçte ortaya çıkan “genius loci” veya kentin ruhu, mekânın zaman içindeki kullanımı ve toplumsal deneyimlerle şekillenir; kent ve mimarlık, böylece hem belleğin taşıyıcısı hem de üreticisi hâline gelir (Rossi, 2006, s. 121–126).

Şekil 4.23 : Hafıza merkezi uluslararası konferans.

Halbwachs (1925) kolektif belleği toplumsal çerçeveler içinde oluşan bir yapı olarak ele alırken, Pierre Nora (1984) mekânsal somutlaşmalara odaklanır. Nora'ya göre modern toplumlarda geçmişin belleği, yalnızca hatırlamakla değil, bugün yeniden inşa etmekle şekillenir. Ancak geri getirilemeyecek bir zamanın yeniden üretilmesi, tarihsel hakikati göz ardı etme riskini taşır. Yine de bireylerin kökleri ve geçmişiyle kendilerini tanımlama ihtiyacı, belleğin sürekli yeniden üretilmesini zorunlu kılar.

Christine Boyer (1998) ise, kolektif belleği, gündelik yaşam ve yapı çevre ile doğrudan ilişkilendirir. Kamusal alanlar, geçmişten geleceğe uzanan ilişkilerin mekânsal bağlantı noktaları olarak işlev görür; kent kimliği ve toplumsal hafıza, bu alanlarda görünür ve yeniden üretilebilir hâle gelir. Dolayısıyla, kentsel mekanlar yalnızca fiziksel yapı unsurları değil, aynı zamanda toplumsal bellek ve kültürel sürekliliğin somut göstergeleridir.

Bu çerçevede, kentin ve mimarlığın rolü, mekansal ve sosyal verilerin etkileşimiyle kolektif belleğin sürekliliğini sağlamak ve kent deneyimini yapılandırmaktır. Rossi, Nora ve

Boyer'in yaklaşımları, kentsel mekânın sosyal ve tarihsel sürekliliği nasıl taşıdığını ve yeniden ürettiğini anlamak için temel bir teorik altyapı sunmaktadır.

Kent mekânları, Rossi'nin "genius loci"si, Nora'nın anısal mekânları ve Boyer'in kamusal alan analizleri çerçevesinde, toplumsal belleğin sürekliliğini mekânsal olarak görünür kılar. Geçmişin izlerini taşıyan yapılar ve kamusal alanlar, bireylerin ve toplulukların hafızasını günümüzle ilişkilendirir; böylece kent, sürekliliği koruyan ve yeniden üreten canlı bir organizma olarak işlev görür (Rossi, 2006; Nora, 1984; Boyer, 1998).

Şekil 4.24 : Alan bağlamı kolektif hafızanın süreklilik ve kopuşu .

Balat örneğinde kolektif hafıza, tarihsel sokak örüntüsü ve yapı tipolojilerinin büyük ölçüde varlığını sürdürmesi sayesinde mekânsal olarak devamlılık göstermektedir. Buna karşılık, demografik yapıdaki değişimler, mülkiyet ilişkilerinin dönüşümü ve işlevsel yeniden kullanımlar, semtin toplumsal belleğinde belirgin kırılmalar yaratmaktadır. Bu bağlamda Balat'ta kolektif hafıza, kentsel formun sağladığı fiziksel süreklilik ile sosyal ve ekonomik dönüşümlerin ürettiği kopuşların birlikte değerlendirilmesini gerektiren dinamik bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır (Rossi, 1982; Moudon, 1997; Halbwachs, 1992).

Alan bağlamında yapılan kolektif hafıza ve sürekliliğin kopuşu, Balat semtinin geçirmiş olduğu sosyo- ekonomik dönüşümler ve kentsel müdahaleler ile ilgilidir. 20 yüzyılın ikinci yarısında itibaren yaşanan göç hareketleri, mülkiyet yapısındaki değişimler, ve nüfusun yer değiştirmesi, semtin toplumsal belleğinde önemli kırılmalar yaratmıştır. Bu süreç, Halbwachs'ın (1992) vurguladığı üzere, hafızanın toplumsal taşıyıcılarının zayıflaması mekansal belleğinde dönüşmesine yol açmıştır (Şekil 4.24).

2000'li yıllardan sonra hız kazanan restorasyon ve yenileme uygulamaları tarihi kent kimliğine tarihi sürekliliği günümüze ulaştıran yapılarda ticarileşme sebebiyle mimari dokunun değişmesi, cephelerin yenileme çalışmaları sonucu renk ve doku değişimleri, orijinal dokuya ait olmayan parlak renkler, ahşap-taş dokunun kimliğinin silinmesi, truistik müdahale ile sokak bütünlüğünün bozulması tarihsel kimliğin algısal sürekliliğini kesintiye uğratar. İşlevsel dönüşümler sebebiyle yapı kullanıcı profillerinin değişmesi sosyal hafıza kesintisine, ticarileşme nedeniyle dış mekan eklentileri sosyal ve fiziksel süreklilik kaybına ve kolektif hafıza kopuşları meydana getirmiştir. Sokak dokusunun turist odaklı değişmesi, yerel sakinlerin geri çekilmesi sosyal bellekte kopuşa sebep olmuştur. Balat'ta kolektif hafızanın sürekliliği, belirli yapıların tekil mimari değerlerinden çok, bu yapıların oluşturduğu tipolojik bütünlük ve tarihsel sokak örüntüsü üzerinden okunmaktadır. Özellikle dini yapılar, geleneksel konut dokusu ve kamusal nitelik taşıyan sivil mimarlık örnekleri, semtin geçmişle kurduğu mekânsal ilişkiyi sürdüren başlıca hafıza taşıyıcılarıdır. Bu yapı grupları, Balat'ın kentsel kimliğinin korunmasında ve kolektif hafızanın güncel kentsel yaşam içinde aktarılmasında belirleyici bir rol üstlenmektedir (Rossi, 1982; Halbwachs, 1992; Moudon, 1997). Ahrida Sinagogu, Stevi Stafa (Bulgar) Kilisesi, Fener-Rum Patrikanesi, Camiler, geleneksel balat evleri, tarihi sokak ve sokak örüntüleri, çeşmeler semtin kolektif hafıza taşıyıcılarıdır (Şekil 4.24).

4.3.2 Yaya Süreklilik ve Soak Fonksiyon Analizi

Balat'ın tarihsel dokusu, sokakların hem fiziksel hem sosyal hafızayı yansıtan birer arşiv olarak işlev görmesine olanak tanımaktadır. Katılımcı gözlemleri, sokakların hafta içi ve hafta sonu, günün farklı saatleri ve mevsimsel dönemlerde değişen yoğunluk ve kullanıcı profilleri ürettiğini ortaya koymuştur. Bu gözlemler, kamusal alanın, geçmişten günümüze aktarılan sosyal pratiklerin ve toplumsal hafızanın mekânda somutlandığı bir ortam olduğunu göstermektedir (Zukin, 2010). Geleneksel yaya sürekliliği ve hafızanın izlerini hafta içi dönemde sokaklar, yerleşik nüfusun rutin pratikleriyle biçimlenmektedir:

- Kapı önü sohbetleri,
- Çocukların sokakta oyun oynaması,
- Seyyar satıcı geçişleri,
- Ev içi üretim faaliyetlerinin sokağa taşınması

Bu eylemler, Balat'ın kolektif hafızasında yerleşik sosyal ve kültürel ritüellerin devamını simgelemektedir (Spartaris, 2004; Kaygılı, 2009). Yaya hareketleri, geçmişten bugüne süregelen toplumsal alışkanlıkları mekâna taşımakta ve fiziksel hafızayı görünür kılmaktadır.

2014 sonrasında yoğunlaşan kafe, restoran ve kültür-turizm odaklı işletmeler, sokakları yeni bir sosyal hafıza ve tüketim pratiği sahasına dönüştürmüştür. Bu grubu:

- Kafe ve restoran müşterileri,
- Fotoğrafçı ve sosyal medya grupları,
- Dizi/film set ekipleri,
- Turist grupları

oluşturmaktadır. Bu yeni kullanıcılar, Balat'ın kolektif hafızasını yeniden üretmek yerine, daha çok “görünen Balat”ı deneyimleme ve tüketme odaklı bir hafıza pratiği geliştirmektedir (Gotham, 2005; Zukin, 2010).

Balat sokaklarındaki fonksiyonel dönüşüm, kolektif hafızanın yeniden üretimi ile modern tüketim pratikleri arasındaki gerilimi ortaya koymaktadır. Özellikle 2014–2016 döneminde:

- Kafe sayısının 8'den 47'ye yükselmesi,
- Sokaklara taşan masa–sandalye düzenleri,
- Antikacı ve mezat dükkânlarının çoğalması,
- Tematik etkinliklerin (tasarım rotaları, gurme turları, moda çekimleri) artması

bu gerilimi görünür kılmıştır. Yeni fonksiyonlar, sokakları hem tarihsel hafızanın taşıyıcısı hem de tüketim odaklı deneyim sahası hâline getirmiştir (Şaul, 2000; Koçu, 1960).

Hafta sonları sokaklarda oluşan yoğunluk, yerleşik kullanıcılar tarafından “kuru kalabalık” veya “tacizkâr” olarak algılanmakta; bu durum kolektif hafızanın işgal edilmesi biçiminde yorumlanmaktadır. Davidson & Lees’in (2005) “sembolik yerinden edilme” kavramı, Balat’ta gözlenen sosyal ve mekânsal çatışmayı açıklamada uygundur. Bu çatışma, eski hafıza sahiplerinin mekan üzerindeki egemenlik algısı ile yeni kullanıcıların deneyim odaklı yaklaşımı arasındaki gerilimi yansıtmaktadır.

Fonksiyonel çeşitliliğin artışı, ziyaretçi odaklı yaya akışını güçlendirmiş, geleneksel pratikler ise geri plana itilmiştir. Bu durum, Balat’ta iki farklı hafızanın mekânda çakıştığını göstermektedir:

- Gündelik Balat: Yerleşik nüfus, tarihsel pratikler, düşük yoğunluk, kolektif hafıza odaklı,
- Tüketim odaklı Balat: Turistler, kafe müşterileri, etkinlik katılımcıları, yüksek yoğunluk, deneyim odaklı hafıza.

Bu ikili yapı, Balat sokaklarını hem soylulaştırmanın görünür sahnesi hem de kolektif hafızanın mekânda yeniden üretildiği alan hâline getirmektedir.

Balat’ta yaya sürekliliği ve fonksiyonel dönüşüm, kolektif hafıza kavramı üzerinden değerlendirildiğinde, sokakların toplumsal bellek ile modern tüketim pratikleri arasındaki ara yüz olduğu anlaşılmaktadır. Yerleşik halkın rutin kullanımı ve ziyaretçi odaklı tüketim pratikleri, Balat sokaklarında iki farklı hafıza katmanının bir arada varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, soylulaştırmanın hem sosyal hem de mekânsal etkilerinin hafıza bağlamında görünürleşmesini sağlamaktadır (Halbwachs, 1992; Nora, 1989; Davidson & Lees, 2005). Balat’ta yaya sürekliliği, fiziksel sokak dokusunun tarihsel devamlılığına rağmen, günün farklı zamanlarında değişen sosyal pratikler nedeniyle kesintiye uğrayabilmektedir. Süreklilik daha çok sabah ve kısmen akşamüstü saatlerinde yerel kullanıcılar üzerinden sağlanırken; kopuş, özellikle öğle saatlerinde turizm odaklı kullanımın baskınlaşmasıyla belirginleşmektedir. Bu durum, Balat’ta kolektif hafızanın mekânsal olarak sürdürülebilmesine karşın, zamansal ve toplumsal düzeyde dönüşüme açık olduğunu ortaya koymaktadır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Balat semtinin kentsel mekânı, yalnızca fiziksel yapıların toplamı olarak değil, semti deneyimleyen toplulukların günlük pratikleri, aidiyet duygusu ve sosyal ilişkileriyle şekillenen dinamik bir sistem olarak ele alınmalıdır. Bu yaklaşım, mekân-insan etkileşimini kolektif hafıza bağlamında değerlendirmeyi mümkün kılar; mekânın kimliği, işlevi ve anlamı, hem geçmişten gelen izler hem de güncel kullanım pratikleriyle yeniden üretilir (Rossi, 2006; Boyer, 1998).

Tarihsel olarak farklı dini ve etnik grupların bir arada yaşadığı Balat'ta, ibadet mekânları dışındaki ortak yaşam alanları güçlü bir mahalle kültürünün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte yangınlar, depremler ve göç hareketleri, özellikle Yahudi nüfusunun azalması gibi demografik değişiklikler, semtin sosyal yapısında kesintiler yaratmış; kolektif bellek üzerindeki süreklilik kısmen zayıflamıştır (Halbwachs, 1925; Nora, 1984).

Fiziksel yapı açısından Balat, tarihsel süreçte değişen malzeme ve inşaat tekniklerini yansıtır. Gridal yerleşim planlamasıyla gelişen semtte, afetler sonrası yığma ve betonarme yapılar yoğunluk kazanmıştır. Özellikle 3-4 katlı yığma binalar, bodrum katları zemin kotuna gömülü şekilde konumlanmış ve semtin tarihî silüetinin korunmasına katkı sağlamıştır (KültürEnvanteri, 2025). Bu yapılar, yalnızca estetik veya fonksiyonel elemanlar olarak değil, aynı zamanda kentin kolektif belleğinde mekânsal bir hafıza taşıyıcısı işlevi görmektedir.

Sosyal gözlemler, Balat sokaklarının kolektif bellek için kritik bir rol üstlendiğini göstermektedir. Sokaklar, hem yerel halkın gündelik yaşam pratiğini hem de kültür-turizm faaliyetlerini barındırarak mekânın hafıza ile ilişkisini canlı tutar. Avrupa Birliği ve UNESCO destekli Fener-Balat Rehabilitasyon Projesi, fiziksel dokuyu koruma ve sosyal donatıyı artırma hedefiyle sınırlı kazanımlar sunmuştur; ancak katılımcı süreçlerin eksikliği, kolektif belleğin yeniden üretiminde sürdürülebilirliği engellemektedir (Boyer, 1998; Rossi, 2006).

Semtin dışarıdan algısı, kolektif bellek ve mekân kullanımı arasındaki ilişkiyi doğrudan etkiler. Metruk yapılar, sosyal sorunlar ve dar sokaklar, hem yerel halkın hareket alanını sınırlamakta hem de turizm potansiyelini azaltmaktadır. Bu durum, mekânın sürekliliğini ve kolektif bellekteki görünürlüğünü zayıflatmaktadır. Bu bağlamda, kullanılmayan veya yıkılmaya yüz tutmuş yapıların restore edilmesi, yaya hareketliliğini destekleyecek

mekânsal düzenlemeler ve araç trafiğinin merkezden uzaklaştırılması, hem fiziksel hem de sosyal sürekliliğin güçlendirilmesine hizmet eder.

Sonuç olarak, Balat semtinde mekân, insan ve kolektif bellek birbiriyle ayrılmaz bir bütün oluşturur. Semtin fiziksel ve sosyal dönüşümü, yalnızca yapıların restorasyonu ile sınırlı kalmamalı; yerel halkın günlük yaşam pratikleri ve aidiyet duygusu da planlama süreçlerine dahil edilmelidir. Bu şekilde Balat, hem tarihî belleğin hem de yaşayan bir kentin sahnesi olarak sürdürülebilir bir kimliğe kavuşabilir (Nora, 1984; Boyer, 1998; Rossi, 2006).

KAYNAKLAR

- Akın, N.** (1994). İstanbul'un tarihi mahalleri: Balat örneği. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Akın, N.** (1994). İstanbul'un tarihsel topografyası. Literatür Yayınları.
- Akın, N.,** (1994). "Balat". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi: 10-12. İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı. **AKIN, N.** 1994b. "Fener". Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi 279 281. Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı.
- Altıntaş, S.** (2016). Kültürel etkinlikler aktörü olarak yeni orta sınıf ve soylulaştırma ilişkisi üzerine bir tartışma, Istanbul Journal of Sociological Studies Brantmark N. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusoskon/issue/27142/285507> (2017).
- Araştırmalar Dergisi, Cilt: 6 Sayı: 1.
- Arayıcı, Osman** (2003). İnanışların Mekanın Betimlenmesi Üzerindeki Etkileri Sanatta Yeterlik Tezi MSU Fen Bilimleri Enstitüsü
- Assman, J.** (2001). Kültürel Bellek, Ayrıntı Yayınları.
- Assmann, J.** (1995). Collective Memory and Cultural Identity. New German Critique, 65, 125-133.
- Atkinson, R.,** (2003). Introduction: Misunderstood saviour or vengeful wrecker? The many meanings and problems of gentrification. Urban Studies, 40/12: 2343–2350
- Avcıoğlu, A.** (2016). Kolektif Bellek ve Kentsel Mekan Algısı Bağlamında İstanbul Tuzla Bahar 2023. Cilt 13. Sayı .1.
- Boyer, Christine.** (1998). The City of Collective Memory. Cambridge: MIT Press.
- Boyer, M. C.** (1996). The City of Collective Memory: Its Historical Imagery and Architectural Entertainments. Cambridge: MIT Press. **Castells, M.** (1972). La Question Urbaine, Urban Question, çeu. A.Sheridan (1978)
- Coğrafya ABD Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Çelik, Z.** (1993). The remaking of Istanbul: Portrait of an Ottoman city in the nineteenth century. University of California Press.
- Çelik, Z.,** (1996). 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul.
- Çelikzincir, S.,** (2006). Fener ve Balat Semtleri Rehabilitasyon Programı Etkileme Alanında Bir Sıhhileştirme Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Çelikzincir, S., (2006). Fener ve Balat Semtleri Rehabilitasyon Programı Etkileme Alanında Bir Sıhhileştirme Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Değirmenci, İ. (2009). Tarihi mekanlarda kentsel dönüşüm uygulamaları: Balat örneği (Tez no: 237323)

Deleon, J. (1991). Balat ve çevresi: Bir semt monografisi. İstanbul: Can.

Deleon, J. (1997). Balat ve çevresi. Remzi Kitapevi.

Denel, S., (1982).Barılılaşma Sürecinde İstanbul’da Tasarım ve Dış Mekanlarda Değişim ve Nedenleri, Doktora Tezi, Ankara.

Dergisi, Sayı Issue 22, Cilt Volume 8, 2017-2 423-450.

Dinler, M. & Şahin Güçhan, N. (2016). Fener ve Balat’ın dönüşümü üzerine: üç vizyon / üç dönem / üç ayrı ‘koruma’ anlayışı. TÜBA-KED Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi, (14) , 223 245)<https://doi.org/10.22520/tubaked.2016.0011>
Edward Arnold Press, London.

Enç, Gözde, (2009).Tarihi Kent Dokusunda Yeni Yapı Tasarım Ölçütleri ve Fener Semti Örneğinde Uygulanabilirliğin İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Engin, F., (1997). Kentsel Korumaya İlişkin Model Araştırması Balat Örneği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Environmental Design, Van Nostrand Reinhold, NY.

Erbekan, R., (1998). Yerleşimlerde Kültürel Yapıya Bağlı Mekansal Farklılaşmalar Eyüp-Balat Örneği, İstanbul.

Eyice, S. (1982). İstanbul’un Bizans dönemi yerleşimi. İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Fatih Belediyesi. (2023, Ocak 13). Cephe rehabilitasyon çalışmalarımızla Fatih'i renklendirmeye devam ediyoruz. <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/news/cephe-rehabilitasyon-calismalarimizla-fatihi/3656>

Frolov, İvan (1984) Felsefe Sözlüğü Cem Yayınevi

Gülkivrak, (2021). Dörtülerin Kentsel Mekân Algisina Etkileri, Uluslararası Hakemli İnsan

Habitat II Report, (1996). Report of the United Nations Conference on Human Settlements (Habitat II). United Nations.

- Hagur, Z.,** (2005). Fener ve Balat Semtlerinde Kentsel Açık Alan Kullanımının İrdelenmesi ve Semtlerin Sahil Kesimi İçin Bir Düzenleme Önerisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Halbwachs, M.** (1980). The Collective Memory. Francis J. Ditter ve Vida Yazdi Ditter (Çev.). New York: Harper & Row. Halbwachs, M. (1992). On Collective Memory. Lewis A. Coser (Ed.). London: The University of Chicago Press: London.
- Halbwachs, M.** (1992). On Collective Memory. Lewis A. Coser (Ed.). London: The University of Chicago Press: London.
- Halbwachs, Maurice.** (1992). On Collective Memory. trans. Lewis A. Cosner. Chicago (IL): University of Chicago Press.
- ICOMOS Türkiye.** (2019). Tarihi Kentsel Alanların Korunması Rehberi. İlişkisi: Mersin Örneği. Planlama Dergisi, vol.27, no.1, 75-93.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi** (2023). İstanbul Ulaşım Ana Planı. İBB Ulaşım Daire Başkanlığı Yayınları. İstanbul.
- İstanbul'daki Kentsel Ayrışma. Bağlam Yayınları. İstanbul.
- Kahvecioğlu, H.,** (1998). Mimarlıkta İmaj: Mekansal İmajın Oluşumu ve Yapısı Üzerine Bir Model
- Karaman, H., & Yılmaz, M.** (2022). Kentsel yoğunluk analizlerinde coğrafi bilgi sistemlerinin kullanımı: İstanbul örneği. Şehir ve Bölge Planlama Dergisi, 15(2), 115–133.
- Kavalcı, L.** (2010). Balat'ın Mekansal Gelişim Süreci. İstanbul Ü. Sosyal Bilimler Enst. Kent: 1939 Erzincan Depremi Örneği, Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi, Köyiçi Koruma Bölgesi'nin Mekansal Değişiminin İrdelenmesi, Kent Araştırmaları
- Kuban, D.** (2000). İstanbul bir kent tarihi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Lang, J.,** (1987). Creating Architectural Theory, The Role of the Behavioral Sciences in
- Lefebvre, H.** (2014). Mekanın Üretimi, Çev. Işık Ergüden, Sel Yay., 13, 25.
- Lynch, K.,** (1960). The Image of The City, MIT Press, US
- Manzo, L. C.** (2003). Beyond house and haven: Toward a revisioning of emotional relationships with places. Journal of Environmental Psychology, 23(1), 47–61. Model, Doktora Tezi, İ.T.Ü Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Nora, Pierre.** (2006). Hafıza Mekanları Ankara: Dost Yayınları.
- Olick, J. K., Vinitzky-Sereoussi, V., Levy, D.** (2011). Introduction. Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Sereoussi, Daniel Levy (Ed.), The Collective Memory Reader içinde (s. 3-49). Oxford: Oxford University Press.

- Ortaylı, İ.** (2007). İstanbul'dan Sayfalar. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Öktem, B.** (2005). Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekanı Dönüştürmedeki Rolü.
- Önem, A.B., Kılıçaslan, İ.,** (2005). Haliç Bölgesinde Çevre Algılama ve Kentsel Kimlik, İTÜ Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, S:115-125
- Önem, B.** (2004). Çevre algılama ve kentsel kimlik: Haliç üzerine bir yöntem önerisi (Tez no: 152295) [Doktora tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
Örneğinde Uygulanabilirliğin İrdelenmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,
- Özak, N.** (2008). Bellek ve Mimarlık İlişkisi: Kalıcı Bellekte Mekânsal Öğeler. Doktora Tezi. İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Özbilge, A. F.** (2018). Fener Balat Ayvansaray. İstanbul, E Yayınları.
- Özdemir, R.** (2020). Tarihî kent dokularında sürdürülebilirlik ve yoğunluk ilişkisi: İstanbul/Balat örneği. Mimarlık ve Planlama Araştırmaları Dergisi, 8(1), 45–60.
- Pervititch** Haritası, 1929.
- Rossi, A.** (1982). The Architecture of the City. New York: Rizzoli.
Sayfa: 1140-1161.
- Selvi Ünlü, T.,** (2017). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan
- Solak, (2017).** Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal Ve Kuramsal Bir Bakış, Manas Sosyal
- Spataris, H.** (2004). Biz İstanbullular Böyleyiz! Fener'den Anılar 1906-1922. İstanbul: Kitap
- Tanrıvermiş, G.** (2023). Mekan Algisi İle Kentsel Kimlik: Pazar İlçesi Örneği, Dokuz Eylül
- Tekeli, İ.** (2011). Kent, Kentli Hakları ve Demokrasi. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
Üniversitesi, 2023 Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 3, Yıl: 2023
- Varol, M., C.** (1989). Balat: Faubourg Juif d'Istanbul. ISIS Press.
ve Sanat Araştırmaları Dergisi Cilt, 6, Sayı 1
- Wiener, W.M.,** (2007).İstanbul'un Tarihsel Topografyası, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Yetişkin, (2023).** Lefebvre'nin Mekânsal Üçlü Kavramsallaştırması Bağlamında Deprem Ve
- Yıldız, S.** (2019). İstanbul'da ulaşım ağlarının mekânsal analizi: Haliç ve çevresi örneği. Planlama Dergisi, 29(2), 112-130.
- Yılmaz, G.I.,** (2008). Haliç Kıyı Şeridinde Sanayileşme ile Ortaya Çıkan Kentsel Dönüşüm, Doktora Tezi, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : İlknur AYAZ

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** :2021, İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü
- **Yüksek Lisans** :Devam ediyor, İnönü Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı ABD

MESLEKİ DENEYİM:

- 2022 – 2025 Yılı İstanbul İli Beşiktaş İlçesi Rumelihisarı Mahallesi Millet Bahçesi Ve Millet Bahçesine Ait Sosyal Donatılar İnşaatları İle Altyapı Ve Çevre Düzenlenmesi İş'i' Projesinde Anka Mimarlık & Çakır Yapı İş Ortaklığında Peyzaj Kontrol Şefi Olarak Çalıştı.
- 2025 Yılı İstanbul Atatürk Havalimanı Millet Bahçesi ve Millet Bahçesine Ait Sosyal Donatılar İnşaatları İle Altyapı ve Çevre Düzenlemesi İkmal İş'i'nde SMS Marmara Group Firmasında Şantiye Şefi Olarak Çalışmaktadır.

YAPILAN ÇALIŞMALAR:

- Özer, N.E., Ayaz, İ. & Görmüş, S. (2024). Peyzaj Tabanlı Bir Koruma Pratiği Olarak Tarihi Peyzaj Karakter Analizi Uygulamalarının Sorgulanması. Uluslararası Peyzaj Mimarlığı Kongresi, Ege Üniversitesi, İzmir. (Sözlü Sunum)